

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 46, 1995

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Juraj Doľník : Preferenčný aspekt rečových aktov	3
Vladimír Paťráš : Konflikt konvenčnosti a efektívnosti v bežnej komunikácii	12

Diskusia

Ján Horecký : Obsah, forma a funkcia morfémy	17
--	----

Rozhľady

Ján Bosák : Spisovné jazyky v pohybe: dynamika ich opisu	23
Ján Horecký : Jazyková situácia vo Francúzsku	37

Recenzie

Furdič, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. J. Doľník	42
Sokolová, M.: Sémantika slovesa a slovesný rod. J. Horecký	44
Horák, G.: Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie. S. Ondrejovič	46
Ďurčo, P.: Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie. Am Beispiel Deutsch und Slowakisch. J. Horecký	48
Skladaná, J.: Frazologický fond slovenčiny v predpisovnom období. P. Ďurčo	50
Perniška, E.: Za sistemnosťou v leksikálnate mnogoznačnosti na šťaststvitelne imena. V. Blaňár	51
Filozofia prirodzeného jazyka. V. Krupa	54
Štekauer, P.: Essentials of English Linguistics. V. Krupa	55

Кроника

Činorodé životné jubileum profesora Jána Horeckého. J. Bosák	58
Profesor František Miko sedemdesiatpäťročný. J. Horecký	59
Konferencia o spisovnej slovenčine a jazykovej kultúre. J. Bosák	61

СОДЕРЖАНИЕ

Юрай Доľник : Преференциальный аспект речевых актов	3
Владимир Паťраш : Конфликт условности и эффективности в обиходно-разговорной коммуникации	12

Дискуссия

Ян Горецки : Содержание, форма и функция морфемы	17
--	----

Обзоры

Ян Босак : Литературные языки в движении: проблемы их описания	23
Ян Горецки : Языковая ситуация в Франции	37

Рецензии

Фурдик, Ю.: Словообразующая мотивация и ее языковые функции. Ю. Доľник	42
--	----

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 46. 1995

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ludovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 46, 1995
Published semiannually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 46, 1995
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: KUBON und SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, J. Kačala, R. Krajčovič, A. Král,
V. Krupa, J. Mistrík, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Sabol, E. Sekaninová, M. Šimková (výkonná redaktorka)

PREFERENČNÝ ASPEKT REČOVÝCH AKTOV

JURAJ DOLNÍK

DOLNÍK, J.: The Preference Aspect of Speech Acts. *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, No. 1, pp. 3—11. (Bratislava)

This article tries to give a contribution to the analysis of the preference aspect of speech acts. It is emphasized that investigations into the preference fields of speech acts must be connected with the analysis of the axiologic concept that is captured as an interpretation construct regulating the preference behavior of the speaker. The preference reaction is one of the components of the axiologic concept. The paper discusses the determination factors of the preference reactions in relation to the preference fields of speech acts.

Cieľom tohto príspevku je teoretické uchopenie niektorých aspektov preferencií v oblasti rečových aktov. Ide o teoretické zobrazenie zaobchádzania pôvodcu rečovej činnosti s preferenčnými poľami rečových aktov, ktoré sa viažu na istý model rečovej činnosti a vymedzujú sa kontextom tejto činnosti. Kľúčové pojmy sú vyjadrené týmito termínmi: interpretačný konštrukt, axiologický koncept, racionálna rečová činnosť, sémantické, pragmatické a axiologické ciele a stratégie.

Interpretačné konštrukty

Koncepty, schémy (resp. rámece — „frames“) a scenáre (označované aj ako „scripts“) predstavujú kognitívne jednotky a štruktúry, ktoré podľa doterajších výsledkov výskumu na pôde kognitívnych vied majú kľúčovú úlohu pri spracúvaní informácií. Obsah a cieľ tejto štúdie nevyžadujú analýzu príslušných termínov s ohľadom na ich definície v rámci rozličných prístupov k označovaným javom. Vystačíme s ich zovšeobecneným vymedzením, podľa ktorého ide o mentálne organizačné jednotky predstavujúce štruktúry znalostí o svete, ktoré riadia naše vnímanie, poznávanie, konanie, správanie. Na úrovni filozofického zovšeobecnenia sa hovorí o interpretačných konštruktoch, čím sa vyzdvihuje centrálna funkcia týchto mentálnych jednotiek, totiž to, že sa používajú interpretačne. Podľa filozofickej koncepcie interpretačného konštrukcionizmu je naše uchopovanie sveta, ako aj naše

konanie „interpretácie impregnované“, čím sa myslí to, že poznávanie aj konanie je riadené, ovplyvňované, štruktúrované, konštituované interpretačnými konštruktmi (Lenk, 1994, s. 87). Interpretácia vo všeobecnosti spočíva práve v uplatňovaní týchto konštruktov, a to na jednej strane v ich priradovaní k istým situáciám a na druhej strane v ich vytváraní.

Podľa spomínanej filozofickej koncepcie sa teda aj naše činnosti vyznačujú „interpretačnou impregnovanosťou“. Činnosť je vždy interpretovaná a jej interpretácia predpokladá príslušný konštrukt, čiže jej mentálny model, vzorec. Interpretačné konštrukty majú povahu modelov, vzorcov, ktoré určujú priebeh našich činností a umožňujú nám chápať isté správanie ako činnosť. Isté správanie (aj vlastné) chápeme ako istú činnosť len vtedy, ak vieme aktualizovať zodpovedajúci činnosťný interpretačný konštrukt, teda mentálny model, vzorec činnosti. Spomínaný H. L e n k (op. cit., s. 203) zdôrazňuje, že konajúci môže chápať to, čo robí, ako činnosť len vtedy, ak svoje konanie interpretuje; konajúci interpretuje svoje vlastné konanie, konštituuje ho v závislosti od interpretácie. Túto myšlienku tu vyzdvihujeme preto, aby sa predišlo novej asociácii, že pojem interpretačného konštruktú má spojitost výlučne s pozorovateľom, resp. s recipientom v prípade komunikačnej činnosti. Modely sa aktualizujú istými signálmi a aktualizované modely sa porovnávajú s percipovaným komplexom signálov, aby sa zistila ich totožnosť, resp. kompatibilita. Interpretácia správania ako istých činností sa teda zakladá na náležitej aktualizácii modelov činností. Aktualizácia istého modelu činnosti je vtedy náležitá, ak je konkrétna činnosť v dostatočnej miere presnou napodobeninou príslušného modelu, takže činnosť sa dá identifikovať vo vzťahu k modelu (porov. Schwemmer, 1987, s. 58–59).

Aj komunikačné situácie identifikujeme interpretačnými konštruktmi. Priradujeme k nim príslušné situačné interpretačné konštrukty, čím príslušné situácie spoznávame ako štruktúry konštitučných prvkov. Interpretácia, ktorá zahŕňa porovnanie konkrétnej situácie s konštruktom (modelom), ukazuje, do akej miery je daná situácia štandardná, resp. do akej miery sa od štandardnej situácie odchyľuje. Jedným z ukazovateľov vplyvu komunikačnosituačných modelov na rečovú činnosť je téma chápaná ako premenná: do jej oboru patria entity, o ktorých sa v príslušných situáciách typicky alebo netypicky hovorí. Ďalším ukazovateľom je komunikačný zámer vymedzený možnými cieľmi, ktoré komunikanti v daných situáciách sledujú. Téma a komunikačný zámer fungujú vo vzťahu k reťazcu rečových aktov v rámci komunikačného celku ako integrátory a súčasne ako prvotné determinátory (primárne podmieňujú voľbu rečových aktov a prostriedkov ich realizácie). Súvislosti medzi rečovými aktmi zjednotenými témou a komunikačným zámerom tvoria kontext rečovej činnosti realizovanej v istej komunikačnej situácii.

Aktualizovaná rečová činnosť je reakciou na aktualizovaný model komunikačnej situácie. S modelmi komunikačných situácií sú konvenčne späté modely rečových činností, ktoré sa aktualizujú pri rečových reakciách na aktualizované situač-

né modely. Rečová reakcia na aktualizovaný situačný model môže byť v rozličnej miere kanonizovaná, a to v rozpätí od striktnej preskriptívnej predurčenosti (napr. povel, resp. rozkazy vo vojenskej komunikácii) až po možnosť širokej voľby (napr. nezáväzná konverzácia). Striktne kanonizovaná rečová reakcia sa zakladá na aktualizácii jediného modelu rečovej činnosti, ktorý zahŕňa predurčený sled predurčených rečových aktov (typickým príkladom je bojový rozkaz vo vojenskej reči). Rečová reakcia, ktorá nie je striktne kanonizovaná, predstavuje jednu z možných realizácií aktualizovaného modelu, resp. modelov rečovej činnosti vo vzťahu k danej komunikačnej situácii. Máme tu do činenia s najbežnejším prípadom rečovej činnosti, pri ktorej sa pred komunikantom otvára viac alebo menej široký priestor pre rečové preferencie. Variabilne realizovateľné aktualizované modely rečovej činnosti vymedzujú preferenčné polia rečových aktov. Preferencia rečových aktov je podriadená kontextu rečovej činnosti.

Axiologický koncept

Prečo dávame prednosť istej entite v prípade možnosti voľby z istej triedy entít? Niekedy si uvedomujeme motív preferencie, inokedy uprednostňujeme niečo neuvedomene, konáme rutinovane, opakujeme mechanicky to, na čo sme si v našej bežnej činnosti zvykli. Uvedomované aj neuvedomované preferenčné reakcie sú motivované tým, že zodpovedajú istým potrebám alebo záujmom pôvodcu činnosti. Preferencie sú späté s hodnotením, s hodnotami. V štúdií o axiologických slovách (Dolník, 1992) sme zaviedli pojem axiologického konceptu, ktorý chápeme ako myšlienkovú schému hodnotenia s dvoma operačnými krokmi nazvanými axiologická funkcia a axiologická reakcia. Axiologický koncept je interpretačný konštrukt, ktorý sa uplatňuje pri činnostiach spojených s preferenciami. Reakciou pôvodcu činnosti (ktorý je súčasne hodnotiacim subjektom) na aplikovanú axiologickú funkciu je to, že dáva alebo nedáva prednosť istej entite pred inými evaluatívne homogénnymi entitami. Preferencia je teda axiologická reakcia v rámci aktualizovaného axiologického interpretačného konštrukt.

Pomocou pojmu axiologického konceptu (interpretačného konštrukt) môžeme (na istej explanačnej úrovni) vysvetliť, prečo niekto konal tak a tak, keď mohol konať aj inak. Vysvetlenie spočíva v odhalení faktu ako reálneho dôvodu konania tak a tak.

Aktualizácia axiologického konceptu zahŕňa zdôvodnenie konania tak a tak; z aplikovanej axiologickej funkcie sa vyvodzuje preferenčná (axiologická) reakcia. Konajúci môže zdôvodnenie svojho konania verbálne vyjadriť argumentačným diskurzom (porov. ďalej). Pretože potreby alebo záujmy konajúceho sa premietajú do cieľov jeho činností, najjednoduchšou argumentáciou je, že voľba konania tak a tak (podľa skúseností, presvedčenia, domnienky a pod. konajúceho) zaručuje dosiahnutie cieľa činnosti podľa predstáv konajúceho. Zásadný význam má empirické pozna-

nie konajúceho, že variabilná aktualizácia istého modelu činnosti môže mať istý dosah na dosiahnutie cieľa. Osvojovanie istých činností je späté s fixovaním vzorcov úspešnosti.

Vráťme sa k pojmu preferenčného poľa rečových aktov a položíme si otázku, ako sa vo vzťahu k týmto aktom uplatňuje axiologický koncept. Idealizovane si to môžeme predstaviť tak, že hovoriaci pomocou substitučného testu aplikuje axiologickú funkciu, t. j. do daného úseku kontextu rečovej činnosti dosadzuje možné rečové akty, ktoré prostredníctvom istej vlastnosti, resp. komplexu vlastností vystupujú ako exempláre hodnotiaceho parametra, a hierarchizuje ich podľa pripisovaných hodnôt, aby potom preferoval exemplár s najvyššou hodnotou. K tejto idealizovanej predstave sa najviac približuje pôvodca maximálne uvedomovanej rečovej činnosti, ktorý túto činnosť realizuje na základe postupnosti rozhodovaní s maximálnou mierou uvedomenosti. Tento — nazveme ho maximálne emancipovaný — komunikant dokáže explicitne porovnať prvky z preferenčného poľa a pripísať im relatívnu hodnotu. V bežnej komunikácii sa uvedomenosť rečovej činnosti v rozličnej miere znižuje, a to v tom zmysle, že hovoriaci „sa pozastavuje“ iba na istom úseku, resp. na istých úsekoch rečovej činnosti, aby uvedomene použil ten „najlepší“ výraz; mimo týchto úsekov jeho reč prebieha bez vedomých rozhodovaní o voľbe rečových aktov. Niekedy si až dodatočne uvedomíme potrebu racionálneho uplatnenia axiologického konceptu. Je to vtedy, keď zisťujeme, že sme povedali niečo, čo sme nemali povedať (v rámci danej rečovej činnosti), resp. niečo sme povedali tak, ako sme to nemali povedať. Tieto zistenia pomáhajú pri upevňovaní vzorcov úspešnej rečovej činnosti. Základom týchto vzorcov sú však štandardné aktualizácie modelov rečových činností, ktoré predpokladajú istý priestor pre variabilnosť bez toho, aby variabilita v realizácii rečovej činnosti mala dosah na úspešnosť komunikácie. Pri týchto štandardných aktualizáciách sa axiologický koncept uplatňuje sprostredkované, prostredníctvom rečovej normy. Preferujú sa rečové akty, ktoré sa za daných okolností všeobecne očakávajú.

Racionálnosť rečovej činnosti

Každú rečovú činnosť, ktorou sa sleduje istý cieľ a pri ktorej je jej pôvodca presvedčený (resp. myslí si, predpokladá a pod.), že sledovaný cieľ dosiahne vtedy, ak bude hovoriť alebo písať tak a tak, považujeme za racionálnu. Vyplýva to z imperatívu racionálneho konania, ktoré sa formuluje takto: „Ak chceš realizovať Z a myslíš si, že to môžeš urobiť len vtedy, ak vykonáš f, rob f“ (Meggle, 1985, s. 426). V predchádzajúcej kapitole sme hovorili o maximálne uvedomovanej rečovej činnosti, resp. o maximálne emancipovanom komunikantovi, čím sme naznačili, že rečové činnosti sa vyznačujú rozličným stupňom uvedomenosti. Podobne môžeme hovoriť o odstupňovanej racionálnosti rečovej činnosti. Od čoho závisí stupeň racionálnosti rečovej činnosti? Na túto otázku odpovieme tak, že ju dáme do súvisu

s argumentačným diskurzom (o argumentačných textoch porov. Horecký, 1988 a; b; c; tieto práce poskytujú dobrý prehľad o problematike argumentačného textu, nám však ide o iný aspekt argumentácie). Ako sme už uviedli, argumentačný diskurz je verbalizáciou zdôvodňovania istej činnosti, resp. preferencií v rámci nej. Toto zdôvodňovanie sa zakladá na praktickom usudzovaní (na praktickom sylogizme).

V praktickom usudzovaní, ktoré máme na mysli, premisy obsahujú výrok o účele činnosti X a výrok o činnosti Y, ktorá je prostriedkom na dosiahnutie tohto účelu. Poznanie závislostného vzťahu medzi účelom a činnosťou Y vedie k praktickému úsudku, že treba vykonať činnosť Y. Základnou podmienkou racionálneho konania je poznanie tohto vzťahu (teda poznanie relevantného následku činnosti). Podľa tohto kritéria sa v *Teórii poznania* (Černík — Farkašová — Viceník, 1986, s. 271—272) rozlišujú tri vývinové stupne praktického usudzovania. Na prvom stupni sa tento vzťah iba odhaduje, čomu zodpovedá konanie metódou pokusov a omylov. Na druhom stupni poznanie tohto vzťahu zodpovedá empirickému odrazu identického v javoch; konáme podľa „receptúrnych pravidiel“, ktoré sú overené generačnou skúsenosťou. Na treťom stupni má poznanie tohto vzťahu povahu poznania zákona, teda zákonitej závislosti účelu od činnosti Y. Aby zákon mohol pôsobiť, musia byť dané príslušné podmienky. Tieto tri vývinové stupne praktického sylogizmu evidentne súvisia so stupňami racionálnosti konania.

Pripomeňme si naše ťažiskové konštatovanie, že trieda možných aktualizácií istého modelu rečovej činnosti (ktorý je konvenčne spätý s istou komunikačnou situáciou) vymedzuje preferenčné pole rečových aktov. Praktické usudzovanie je tu spojené s preferenciami rečových aktov. Racionálna preferencia istého rečového aktu predpokladá poznanie závislosti cieľa rečovej činnosti od realizovaného aktu. Stupeň poznania tohto závislostného vzťahu zodpovedá stupňu racionálnosti rečovej činnosti. Odlišné stupne poznania sa z hľadiska pôvodcu rečovej činnosti javia ako (už naznačené) gradačné variácie istotnej modality: hovoriaci si je istý, je presvedčený, verí, domnieva sa, odhaduje .... že ak preferuje tie a tie rečové akty, dosiahne sledovaný cieľ. Je zrejmé, že stupeň poznania spomínaného závislostného vzťahu závisí od komunikačných skúseností (vlastných aj sprostredkovane získaných) a od stálosti, resp. premenlivosti tohto vzťahu. Premenlivosť tohto vzťahu je podmienená premenlivosťou reakcií recipienta, ktorá je zase podmienená jeho jedinečnosťou, jeho individuálnymi schopnosťami, sklonmi, náladami atď. Z toho vyplýva, že istá rečová činnosť je málo racionálna preto, lebo (1) hovoriacemu/píšu- cemu chýbajú príslušné empirické znalosti, (2) recipient nereaguje tak, ako to hovoriaci/píšuci s príslušnými empirickými znalosťami očakáva. V prvom prípade pôvodca rečovej činnosti postupuje na základe odhadu následku svojho postupu (zodpovedá to úrovni postupu pomocou pokusov a zistených omylov), kým v druhom prípade postupuje tak, že uplatňuje „receptúrne pravidlá“, čiže tak, ako to zodpovedá jeho komunikačnej skúsenosti, avšak z jeho empirickej anticipácie sa reakcia recipienta vymyká.

Na spomínanom treťom vývinovom stupni praktického usudzovania vstupuje do hry zákonitá závislosť účelu od činnosti. Pri rečovej činnosti táto závislosť, pravda, nie je zákonitá; istá reakcia recipienta na rečový stimul nie je nevyhnutná, jeho reakcia môže byť očakávaná, ale aj nepredvídateľná. V logickej štruktúre praktického sylogizmu, do ktorej je včlenená zákonitá závislosť, nachádzame informáciu, že sa musí realizovať taká činnosť, ktorá smeruje k vytvoreniu podmienok, za ktorých sa realizuje oná zákonitá závislosť. Táto informácia nám pripomína, že jestvujú rečové činnosti, ktoré spoluvytvárajú podmienky na dosiahnutie toho, aby recipient reagoval podľa zámeru odosielateľa. Typickým príkladom je výklad v rámci pedagogickej komunikácie. Učiteľ, ktorý pozná svojich žiakov, je presvedčený, že žiaci pochopia „novú látku“ len vtedy, ak ich na to pripraví istými sprievodnými informáciami. Ide vlastne o podmienku/kontext rozhodujúcej (podstatnej, ťažiskovej) zložky výkladu. Iným príkladom je, keď v prípade prosby sa uchýľujeme k tomu, že rečový akt prosby „zabalíme“ do kontextu, ktorý má spoluvytvoriť priaznivé podmienky na dosiahnutie kladnej reakcie. Zovšeobecnene povedané, prediktabilita reakcie recipienta sa môže posilniť kontextom toho úseku rečovej činnosti, ktorý je pre anticipovanú reakciu primárny.

Model recipienta

Model recipienta má kľúčovú úlohu vo vzťahu k racionálnosti rečovej činnosti. Tento model je súčasťou interpretačného konštruktú komunikáčnej situácie. Týmto modelom hovoriaci/píšuci interpretuje aktuálneho alebo potenciálneho recipienta, t. j. pripisuje mu istú štruktúru vlastností, z ktorých vyvodzuje anticipovanú reakciu na realizovanú rečovú činnosť. Spomínané gradačné variácie istotnej modalít súvisia s adekvátnosťou tohto modelu a so schopnosťou flexibilne ho uplatňovať. Adekvátnosťou modelu myslíme to, či zobrazuje relevantné typové vlastnosti recipienta. Flexibilné uplatňovanie modelu značí, že ho hovoriaci/píšuci modifikuje vzhľadom na jedinečného recipienta. V tejto modifikačnej schopnosti spočíva rečová „inteligencia“ komunikanta, jeho adaptabilita vo vzťahu k jedinečnému recipientovi. Keďže však reakcie jedinečného recipienta nie sú nevyhnutné a niet ani zákonitej závislosti medzi ňou a rečovým stimulom zo strany odosielateľa, táto adaptabilita má pravdepodobnostný charakter. Preferencie pri aktualizácii modelu istej rečovej činnosti sú riadené anticipáciou možnej (nie nevyhnutnej) reakcie recipienta.

Ciele a stratégie

Rečová činnosť je reakciou na istý podnet a súčasne stimulom, ktorý produkuje jej pôvodca s intenciou vyvolať istú reakciu. Cieľ rečovej činnosti stotožňujeme s reakciami recipienta anticipovanými odosielateľom. Recipientove reakcie repre-

zentujú tri typy reakcií — sémantické, pragmatické a axiologické reakcie. Sémantické reakcie sa dotýkajú témy a obsahu komunikátu vrátane tých obsahových komponentov, ktoré má recipient z vnímaného a porozumeného vyvodíť (teda inferenčných informácií). Pragmatické reakcie súvisia s ilokučným potenciálom rečových aktov a s perlokúciou, ako aj s konotáciami späťmi s odosielateľom a s referentom (napr. mať istý dojem z hovoriaceho na základe jeho reči, resp. vyvolať isté asociácie v súvisi s referentom). Axiologické reakcie sa vzťahujú na potreby a záujmy recipienta; recipient hodnotí to, čo počuje/číta z hľadiska svojich konštantných aj premenlivých kritérií. Tieto typy reakcií dávame do súvisu s diferenciáciou rečovej činnosti z hľadiska rovín jej účinnosti. Hovoríme o adekvátnej, úspešnej a efektívnej rečovej činnosti. Rečová činnosť je adekvátne, ak sa realizujú anticipované sémantické reakcie. Úspešnosť rečovej činnosti viažeme aj na realizáciu želaných pragmatických reakcií. Efektívna rečová činnosť predpokladá navyše realizáciu predvídaných axiologických reakcií (porov. s výkladom o efektívnosti jazykovej komunikácie — Dolník, 1990).

Na dosiahnutie cieľov rečovej činnosti slúži rečová stratégia čiže také stvárnenie tejto činnosti, ktoré podľa presvedčenia (mienky, odhadu a pod.) jej pôvodcu má za následok realizáciu anticipovaných cieľov. Aj stratégia je interpretačný konštrukt. Pri aktualizácii istého modelu rečovej činnosti sa uplatňuje ako regulátor preferencií rečových aktov, čím máme na mysli, že usmerňuje preferencie tak, aby sa realizované rečové akty vnímali ako celok s optimálne presvedčivým sémantickým, pragmatickým a axiologickým účinkom. V súlade s uvedenými typmi reakcií je prirodzené hovoriť o sémantickej, pragmatickej a axiologickej stratégii (van Dijk [1983] rozlišuje sémantickú, pragmatickú a rétorickú stratégiu). Cieľovú a strategickú štruktúru rečovej činnosti tvorí hierarchizovaná konfigurácia sémantického, pragmatického a axiologického komponentu. Rečová stratégia je optimálna, ak regulácia preferencií rečových aktov vyústila do realizácie cieľovej štruktúry.

Zhrnutie s doplneniami a vývodmi

Realizácia istej rečovej činnosti je podmienená uplatnením istých modelov, ktoré fungujú ako interpretačné konštrukty pri ich aktualizácii. Prvotne sa uplatňujú modely komunikačných situácií, pretože v súvisi s nimi sa vytvorili modely rečových činností. V prípade, že rečová činnosť nie je striktnie kanonizovanou rečovou reakciou na istý typ komunikačnej situácie, hovoriaci/píšuci sa nachádza v priestore rečových preferencií. Striktnie nekanonizované modely rečových činností implikujú preferenčné polia rečových aktov. Isté preferenčné pole pri istej realizácii aktualizovaného modelu rečovej činnosti je vymedzené kontextom tejto činnosti, t. j. súvislosťou medzi rečovými aktmi zjednotenými témou a komunikačným zámerom.

Model rečovej činnosti zahŕňa axiologický koncept (ako submodel, resp. interpretačný subkonštrukt), ktorý riadi preferenciu rečových aktov vymedzených kon-

textom rečovej činnosti. Toto riadenie spočíva v tom, že pôvodca rečovej činnosti realizuje operačné kroky, ktoré „predpisuje“ axiologický koncept, a to axiologickú funkciu (rečovým aktom z preferenčného poľa pripisuje istú hodnotu) a axiologickú čiže preferenčnú reakciu. Normálna, prirodzená preferenčná reakcia predpokladá, že sa preferuje to, čomu sa pripísala optimálna hodnota. Takou preferenčnou reakciou je podmienená racionálnosť rečovej činnosti.

Racionálna rečová činnosť sa uskutočňuje na podklade praktického usudzovania. Stupeň jej racionálnosti je určovaný silou pravdepodobnosti realizácie cieľa rečovej činnosti v závislosti od realizácie jej aktualizovaného modelu a stupňom poznania tejto závislosti. O vysokom stupni tohto poznania svedčí rečová aktivita, ktorou sa spoluvytvárajú optimálne podmienky na dosiahnutie sledovaného cieľa. Idealizovaná racionálna rečová činnosť sa zakladá na maximálnej sile pravdepodobnosti realizácie onej závislosti, na maximálnom stupni poznania tejto závislosti a na maximálne uvedomovanom zaobchádzaní s preferenčnými poľami. Idealizácia teda zahŕňa, že ak sa hovorí/píše tak a tak, cieľ sa dosiahne s maximálnou pravdepodobnosťou, ďalej že hovoriaci/píšuci je maximálne presvedčený, že práve hovorí/píše tak a tak, a napokon že toto presvedčenie je podložené maximálne uvedomovaným výberom rečových aktov. Vo vzťahu k reálnej rečovej činnosti je dôležité zdôrazniť, že ono „hovorenie/písanie tak a tak“ zodpovedá viac alebo menej určitej predstave a že táto predstava implikuje množinu variantov, pričom sa nedá s úplnou istotou posúdiť, nakoľko sú tieto varianty úplne rovnocenné. Ako dokáže pôvodca rečovej činnosti prispôbiť túto predstavu jedinečnému recipientovi, závisí od jeho „rečovej inteligencie“.

Preferencie rečových aktov v rámci preferenčných poľí vymedzených kontextom rečovej činnosti sú založené na ich hodnotení, ktoré predpokladá hodnotiaci parameter. Ten je určený cieľovou štruktúrou rečovej činnosti a stratégiami zodpovedajúcimi tejto štruktúre. V súlade s členením cieľa a stratégie sa aj hodnotiaci parameter člení na sémantický, pragmatický a axiologický (termín 'axiologický hodnotiaci parameter' môže znieť zmätene, preto uvádzame parafrázu príslušného pojmu: „hodnotiaci parameter, ktorý sa vzťahuje na axiologické reakcie recipienta a na axiologickú stratégiu“). Pri hodnotení rečových aktov pri racionálnej rečovej činnosti sa odpovedá na otázku, ako daný rečový akt prispieva k optimálnej realizácii stratégie rečovej činnosti a tým aj k realizácii jej cieľovej štruktúry. Hodnotiace parametre by sa dali systematicky zachytiť výrazovými kategóriami, ktoré poznáme z prác F. M i k u (literatúru porov. napr. v knihe Miko, 1989).

Bibliografia

- ČERNÍK, V. — FARKAŠOVÁ, E. — VICENÍK, J.: Teória poznania. 2. vyd. Bratislava, Pravda 1986.
- DIJK, T. A. van: Cognitive and Conversational Strategies in the Expression of Ethnic Prejudice. „Text“, vol. 3—4, 1983, s. 375—404.
- DOLNÍK, J.: Efektívnosť jazykovej komunikácie. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Zost. J. Bosák. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 147—153.
- DOLNÍK, J.: Axiologické slová. Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 91—98.
- HORECKÝ, J.: Argumentačný text. Kultúra slova, 22, 1988(a), s. 65—71.
- HORECKÝ, J.: Obsahová štruktúra argumentačného textu. Kultúra slova, 22, 1988(b), s. 203—208.
- HORECKÝ, J.: Formová štruktúra argumentačného textu. Kultúra slova, 22, 1988(c), s. 225—231.
- LENK, H.: Von Deutungen zu Wertungen. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1994.
- MEGGLE, G.: Grundbegriffe der rationalen Handlungstheorie. In: Analytische Handlungstheorie. Band 1. Hrsg. Georg Meggle. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1985, s. 415—428.
- MIKO, F.: Aspekty literárneho textu. Nitra, Pedagogická fakulta 1989.
- SCHWEMMER, O.: Handlung und Struktur. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1987.

KONFLIKT KONVENČNOSTI A EFEKTÍVNOSTI V BEŽNEJ KOMUNIKÁCIÍ*

VLADIMÍR PATRÁŠ

PATRÁŠ, V.: Conflict of Commerciality and Creativity in Common Communication. Jazykovedný časopis, 46, 1995, No. 1, pp. 12—16. (Bratislava)

One of the characteristic features of common spontaneous speech reports is utilization of multi-word components with various measure of stability. Forming, casually reevaluating or asserting the petrified sets, oscillates in the scale of event. According to the communication value and pragmatic aiming, there are constituted four groups of expressive means: 1. *filling linguistic parts*; 2. *surrogate sets*; 3. *gestational sets*; 4. *aesthetisation components*. The entire scale is anchored with the quality of a stereotype, which is asserted in individual groups with various intensities.

Pri komplexnom pohľade na bežnú komunikáciu sa v dôsledku nepripravenosti/spontánnosti dorozumievania na prvom pláne exponuje pragmatický rozmer verbálnych kontaktov — prejavenie postoja účastníkov komunikácie k štruktúre komunikačných udalostí. Bezprostredná reálna zainteresovanosť na komunikačnej udalosti nabáda komunikantov na prirodzený postup — výhodne utvára efektívny (ekonomický) komunikačný pôdorys. Prakticky to znamená, že expedient sa snaží „usporiť“ jazykovú prácu, ale aj recipient chce vynaložiť pokiaľ možno minimálne úsilie na prijatie informácie a pochopenie jej obsahu.

Výsledkom naznačeného postupu partnerov počas trvania komunikačnej udalosti je spravidla text (komunikát) so zreteľnejším stupňom verbálnej expresivity, oslabenou relevantnosťou informácie a uvoľnenejšou dialogickou štruktúrou. Takéto parametre sú príznačné predovšetkým pre polooficiálne-neoficiálne komunikačné situácie. Jednoznačnosť (komunikačný efekt) sa podporuje mimojazykovým kontextom (spoločenská situácia, komunikačné vzťahy, tematický komplex a pod.; terminologický aparát porov. Kořenský a kol., 1990).

Napĺňanie pragmatického zámeru — dorozumievať sa v rámci polooficiálnej/neoficiálnej komunikačnej situácie s patričným komunikačným efektom — sa aj v spontánnej nepripravenej komunikácii spravidla dosahuje dvoma spôsobmi.

1. Tvorením a využívaním formalizovaných, situačne zakotvených parcelátov a) so značnou mierou deixy: v jazykovom systéme sa tento smer prejavuje na značkovej úrovni forsírovaním zámen, neplnovýznamových slovných druhov a objekto-

* Príspevok bol prednesený na 29. lingvistickom kolokviu v dánskom Arhuse (16.—18. 8. 1994).

vých i adverbiálnych syntagiem; b) s výraznými prejavmi verbálnej kreativity: tento smer sa na znakovnej úrovni prejavuje výskytom okazionalizmov a modifikovaných významov, na nadznakovnej úrovni vytváraním nekonvenčných metafor a alegorických pasáží, resp. celých textových alegórií. Situačná zakotvenosť a nepripravenosť/spontánnosť (spojená spravidla s časovým deficitom pri tvorení a výmene replík) pomáha uplatniť sa predovšetkým tzv. reprodukčnej asimilácii: komunikanti sa usilujú na základe analógie a dedukcie pochopiť javy prostredníctvom známejšej, konvenčnejšej formy v novom, modifikovanom význame (Krupa, 1985, s. 39). Patričné dešifrovanie významu sa v komunikačnom reťazci typu *face to face* uskutočňuje prostredníctvom spätnej väzby, resp. operatívnym striedaním komunikačných rolí.

V súvislosti s otázkou situačnej zakotvenosti je vhodné pri komponentoch z 1. skupiny naznačiť ich podiel na zabezpečovaní relatívne bezporuchového prenosu a spracovania informácie pri spontánne vedených dialógoch. Zabezpečenie kvalitného dorozumievania sa okrem mimojazykových faktorov týka aj všetkých rovín jazykového systému. (Kvôli názornosti berieme do úvahy len prvky slovnjej zásoby.)

Značnú účinnosť spontánneho bezprostredného dorozumievania podporujú predovšetkým pomenovania, ktorých vecný obsah sa manifestuje na základe bezprostredného registrovania skutočností ľudskými zmyslami (*učiteľ, mačka, auto*). Primeranú, dostatočnú mieru účinnosti dokážu udržiavať pomenovania skupinových objektov (*trieda, mládež, ľudstvo*). Relatívne najmenší stupeň komunikačnej účinnosti (priehľadnosti) sa dosahuje prostredníctvom abstraktných pomenovaní so širokým rozsahom/úzkym obsahom vecného významu (*program, pravda, šťastie*).

So znižovaním stupňa komunikačnej účinnosti vzrastá miera semiotickej vágnosti komunikačných zložiek. Pri zámernom či dlhšie trvajúcom prehľbovaní tejto nepriamej úmernosti dochádza k významovým napätiam medzi časťami obsahu informácie; nezriedka vzniká akási obsahová karikatúra jazykového prejavu. V konečnom dôsledku sa v spontánnom dialógu posilňuje forma na úkor obsahu; partner v rozhovore sa nezriedka stáva predmetom cielenej komunikačnej manipulácie. Tvorba a šírenie informácií s vyšším stupňom semiotickej vágnosti vedie ku komunikačnému šumu, jazykovým (komunikačným, tematickým) deformáciám (známy orwelovský *newspeak*), prípadne až k rozpadu komunikačného reťazca. Charakteristickým príkladom takéhoto postupu sú frekventované módné abstraktá prichádzajúce do bežnej komunikácie prostredníctvom menej kvalitnej publicistiky z politicko-funkcionárskej komunikačnej sféry, napr. *filozofia* 1. názor jednotlivca, príp. skupiny na predmety a javy okolitého sveta; 2. návod na činnosť; 3. individuálne/skupinové myslenie a až potom 4. veda o najvšeobecnejších zákonoch vývoja myslenia, spoločnosti a prírody; *pragmatika* 1. účelový postup; 2. užitočnosť; 3. preceňovanie praxe a až potom 4. filozofický smer; podobne aj *štruktúra, konsenzus* atď.

2. Komunikačný efekt sa na druhej strane dá v bežnej komunikácii dosiahnuť aj využívaním (výberom a kombinatorikou) ustrnutých komunikačných šablón s rozličnou fyzickou dĺžkou.

a) Tieto petrifikované zoskupenia sa včleňujú do bežnej spontánnej komunikácie ako frazémy, resp. subtexty s vysokým stupňom ustálenosti. Ich výskyt je príznakom pre komunikačné situácie so značnou mierou konvenčnosti/rituálnosti, teda tam, kde sa reálne predpokladá vyššia opakovanosť/modelovosť komunikačných udalostí, napr. v rodinných rozhovoroch, vo voľnej spoločenskej konverzácii, v neformálnych dialógoch vo verejnoprávnych inštitúciách, pri situačných replikách v obslužnej sfére, pri hrách a pod. Pritom dominuje snaha o zachovanie komunikačného reťazca, predovšetkým však starostlivosť o rámcové zložky komunikačných udalostí, teda o praktické realizovanie fatickej funkcie jazyka (Jakobson, 1991, s. 43).

Zdá sa, že vysoký stupeň konvenčnosti v bežnej komunikácii (paradoxne) oslabuje fatickú funkciu rámcových (kontaktných) formúl. Na zabezpečovanie pútavosti sa konvenčné formuly podľa komunikačných potrieb nahrádzajú variantmi rozličného pôvodu a sociálnokomunikačného ustrojenia. Napr. ak konvenčná kontaktná schéma *Dobrý deň!* má okrem nadviazania styku/rozhovoru pomôcť zmenšiť medzi-osobnú komunikačnú vzdialenosť, alternuje sa v spontánnych komunikátoch so schémami zo širokej škály (zväčša deformovaných) variantov: *Dobrý ...!*, *... brý deň!*, *Čau — čáó — čauko — čavo, ..., Hi!, Hallo! ..., Máš sa?, Ide ti?, Darí sa?* a pod. Podobný proces možno ľahko identifikovať aj v obsahovo-tematickom jadre komunikačnej udalosti (vysoký výskyt módných prvkov, napr. „anglicizujúcich“ prítakávacích variantov *O.K., All right, Yes* atď.; analogické postupy sa uplatňujú aj pri „germanizovaní“, „hungarizovaní“, „bohemizovaní“ bežnej hovorenej komunikácie).

b) Paralelne s traforetnými prvkami a zložkami v bežnej spontánnej komunikácii fungujú aj rozmernejšie, aktualizované slovné spojenia a konštrukcie. Obyčajne sa vyznačujú nižším stupňom petrifikovanosti, sú komunikačne plastickejšie (spravidla sú schopné pružne sa prispôbiť komunikačným požiadavkám, ktoré sa pod vplyvom spontánnosti rýchlo menia).

Podskupina b) zreteľne poukazuje na osobitosť bežnej spontánnej komunikácie — rozhodovanie sa, ktorú z tendencií môže komunikant s výhodou uprednostniť: či kreatívnejšie postupy, alebo hotové „overené“ modely. Ináč povedané: hovoriaci chce v bežnom spontánnom komunikačnom kontakte zabezpečiť bezproblémový prenos informácie k počúvajúcemu a zároveň pôsobiť ako subjekt s istými tvorivými schopnosťami; potom spravidla musí vyvažovať obidve tendencie. Dôsledkom takéhoto prístupu je nezriedka (komunikačne) synkretizovaný verbálny prejav.

Uvedme konkrétny príklad. Komunikant A sa v rámci komunikačnej udalosti zamýšľa nad stavom štátneho rozpočtu. V centre komunikačnej udalosti stojí vyjadrenie nespokojnosti s rozdeľovaním finančných prostriedkov podľa konkrétnych kritérií. Na vyjadrenie nespokojnosti až nesúhlasu s procesom rozdeľovania a úlohou štátu v tomto procese sa popri snahe o zaujatie objektívneho/objektivizujúceho stanoviska „vnucuje“ aj subjektívny (emocionálno-expresivizujúci) postoj: partnerom A v neoficiálnom spontánnom živom dialógu je komunikant B, kolega, priateľ, navyše rovnakého veku. Obaja účastníci komunikácie ovládajú terminológiu svoj-

ho (hospodárskeho) odboru. *A* si uvedomuje tlak funkcie rozhovoru na relatívne bezproblémové sprostredkovanie informémickej zložky textu. Svoje úsilie preto sústreďuje na exponovanie emocionálnej zložky. Počas komunikačného aktu chce pôsobiť nekonvenčne, pričom sa štylizuje do ležernej pózy. Tieto dôvody mu „dikujú“ využiť obrazné (názorné) rečnícke prostriedky. *A* hovorí *B*:

„Vieš, treba si uvedomiť, že (štátny) rozpočet nie je dojná krava na látanie diery v chýbajúcich financiách.“

V úryvku živého spontánneho rozhovoru je už na prvý pohľad zrejmá prítomnosť viacerých protichodných signálov:

— *A* ovláda repertoár ustálených slovných spojení — frazeologizmov, resp. ich aktualizované varianty (*dojná krava* — prenesene 1. donátor, darca, 2. žriedlo, zdroj; *dojit' kravu* = získavať úžitok; *látat' diery* = núdzovo nahrádzať, pokrývať naj-súrnejšiu potrebu, nedostatok; porov. Smiešková, 1988);

— *A* si uvedomuje asociačné polia medzi ustáleným slovným spojením (pomenovaním) a objektom nominácie; zároveň však v rámci aktuálnej výpovede registruje istý stupeň konotácie medzi dvoma frazémami (približný zmysel: „v prípade potreby predsa existuje ešte nejaké riešenie“);

— faktor spontánnosti (relatívnej nepripravenosti výpovede) a preexponovanej gestačnosti neumožňuje komunikantovi *A* reálne posúdiť riziko logického nonsensu, ktoré vzniká aktualizovaným priblížením dvoch frazém;

— komunikant *B* sa v ústnej komunikácii sústreďuje predovšetkým na zachytenie obsahu výpovede a až na druhom pláne registruje formálnu stránku; v napísanom variante nonsens bez problémov identifikuje a posudzuje ho ako nevhodný aj pre stenu bežnej ústnej komunikácie.

Problematika primeranosti rétorických figúr (ako to signalizuje aj uvádzaná tzv. katachréza; iné príklady porov. Mistrík, 1987, s. 97) svedčí o tom, že aj bežné spontánne komunikáty môžu kontúrovať svoj pragmaticko-komunikačný profil prostredníctvom dvojjedinej cesty. Jednu časť tvorí akceptovanie a podporovanie modelovosti (všeobecnosti, rutinovanosti) pomocou výrazových stereotypov z diapazónu konvencionalizované (ritualizované) lexikálne prostriedky — lexikálne a syntaktické kliše — združené pomenovania. Na druhej strane do hry vstupuje súbor výrazových prostriedkov, ktoré podporujú tendenciu po ozvlášťňovaní (individualizovanosti, kreatívnosti) ústnych spontánnych komunikátov, a to zo spektra ustálené slovné spojenia — frazeoschémy — ozdobné (ódiccko-patetické) prostriedky, t. j. rétorické figúry v užšom zmysle. Obidva bloky spája všeobecný reproduktívno-produktívny princíp, ktorý rozhodujúcim spôsobom určuje komunikačnú stratégiu vopred nepripravených komunikátov.

Tendencie zaraďovať viac či menej zmeravené konštrukty do bežných komunikátov svedčia o existencii viacerých sociokomunikačných a psychologických princípov: 1. prítomnosť stereotypných konštituentov v texte avizuje zmenu („prepnutie“, posun) témy/predmetu dorozumievania; 2. odklon komunikačnej situácie od

oficiálnosti k polooficiálnosti, prípadne neoficiálnosti a opačne; 3. komunikanti sa usilujú sústrediť pozornosť iných účastníkov komunikačnej udalosti na vlastné (nezriedka i predstierané) kreatívne schopnosti, napr. na individuálne jazykové potencie, jazykovú hru, autoštylizáciu do istej sociálnej roly atď.; 4. komunikanti sa pokúšajú účelovo redukovať individuálne psychofyziologické zábrany, resp. sociálne komplexy, napr. pocitovanie interferencie domáceho a iného jazyka ako prekážky kvalitného dorozumievania, stieranie rozdielov medzi ústnou a písanou formou dorozumievania, sklony k eufemizovaniu jazykových prejavov ako signál „ovládania“ politickej „rétoriky“ (porov. aj Krupa, 1991, s. 89) a pod.

Podľa komunikačnej hodnoty a pragmatického zacielenia sa ukazuje ako výhodné pracovne vyčleniť štyri skupiny výrazových stereotypových prostriedkov, ktoré rozhodujúcou mierou vytvárajú textový vzorec bežných spontánnych nepripravených komunikátov:

1. *výplnkové súbory* — vzhľadom na svoju fatickú hodnotu sú potrebné na preklenutie predovšetkým temporálneho komunikačného vákuu: manifestujú sa s maximálnym stupňom stereotypnosti/šablónovitosti a s vysokou frekventovanosťou v komunikácii (pracovné atribúty *KONVENČNOSŤ*; *RITUÁLNOSŤ* pri póle „—“):

2. *surogátne súbory* — zabezpečujú primerané zachovávanie komunikačného reťazca pri nedostatku/absencii verbálnych zložiek (*EKONOMICKOSŤ*, *DEIKTICKOSŤ*);

3. *gestačné súbory* — signalizujú prítomnosť individualizujúcich potencií hovoriacich (*EXPRESIVITA*, *EMOCIONÁLNOSŤ*);

4. *estetizačné súbory* — rétorické figúry s minimálnym stupňom stereotypnosti/šablónovitosti a s minimálnou frekventovanosťou v komunikácii (*KREATÍVNOSŤ*; *RITUÁLNOSŤ* pri póle „+“).

Rozčlenenie stereotypových prostriedkov do jednotlivých skupín je len otázkou metodológie. Viaceré z nich totiž vytvárajú interferenčné polia a tak fakticky manifestujú dynamiku bežnej spontánnej komunikácie s jej viacrozmerným sociokomunikačno-pragmatickým podložím.

Bibliografia

JAKOBSON, R.: Lingvistika a poetika. In: Lingvistická poetika. (Výber z diela.) Bratislava, Tatran 1991, s. 36—76.

KOŘENSKÝ, J. a kol.: Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. 2. vyd. České Budějovice, Pedagogická fakulta 1990.

KRUPA, V.: Gramatika a skutočnosť. Problém metafory. Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 32—39.

KRUPA, V.: Jazyk — neznámy nástroj. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1991.

MISTRÍK, J.: Rétorika. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987.

SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.

DISKUSIE

OBSAH, FORMA A FUNKCIA MORFÉMY

JÁN HORECKÝ

HORECKÝ, J.: On the Content, Form, and Function of the Morpheme. *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, No. 1, pp. 17—22. (Bratislava)

The segmentation of investigated forms is to be processed accordingly to special algorithm. Then the segments obtained by a successive truncation must be estimated as to their content, form, and function. The function is conceived of as the functioning. If the done segment implements the function of the onomaziological basis, it is a morphem. Otherwise, it is a morphemoid.

In segmenting borrowed words the same criteria are to be applied as in the native words. The criteria of word-forming analysis are of the greatest weight, because the motivation by the aid of language consciousness is lacking. It seems as utile to presuppose that the radix morphemes are closed by an consonant (or consonantal cluster), whereas the suffixes are initiated by an vowel.

V úvahách o preberaní slov je na prvom mieste problematika ich adaptácie na fonologický systém (a otázka, či a ako ich prepisovať, resp. neprepisovať) a v menšej miere aj na morfológický systém (úprava v takom smere, aby sa prevzaté slová dali ohýbať). S rozširovaním preberania však vzniká aj otázka fungovania rozličných afixov a využívania istých segmentov, ktoré sa dajú vyčleniť pri analýze prevzatých slov a pri syntéze nových slov z prevzatých prvkov.

Pri slovotvornej analýze, resp. pri zisťovaní motivácie prevzatých slov skutočne fungujú afixy prevzaté z iných jazykov, najmä slov grécko-latinského pôvodu. Preto sa do slovotvorného systému slovenčiny zahrnujú aj také sufixy ako *-ent* (*dirig-ent*, *kontrah-ent*), *-ácia* (*destil-ácia*, *propag-ácia*), ako dosvedčuje aj J. F u r d í k (1993, s. 26—27). Menej zreteľné sú výsledky morfematickej analýzy, ale tu sa takisto ukazujú tendencie podrobovať analýze aj prevzaté slová. Pre nedostatok zreteľnej motivácie tu však na rozdiel od slovotvornej analýzy vzniká oveľa viac nezreteľných segmentácií. Veľmi výrazne sa problematika morfematickej segmentácie prevzatých slov prejavuje v návrhu M. S o k o l o v e j a F. Š i m o n a (1994).

So zreteľom na praktické potreby pri zostavovaní morfematického slovníka slovenčiny sa v tomto návrhu prejavuje úsilie riešiť problémy segmentácie prevzatých slov pomocou súpisu morfém (koreňových, predponových i príponových). Ale toto

riešenie niekedy vedie k neprijateľným segmentáciám, najmä keď sa v konkrétnych slovách vyčleňujú morfémy len na základe paralelného výskytu v iných slovách (napr. *ce-ment*: *mo-ment*; *arab-es-k-a*). Preto treba hľadať objektívnejšie kritériá segmentácie, než je len paralelný výskyt vo viacerých slovách, a to kritériá zásadne rovnaké pre domáce i prevzaté slová.

V rozsiahlej diskusii o povahe morfémy a o kritériách na jej vyčlenenie z porovnaných tvarov (starší prehľad porov. Horecký 1964, novší Bosák — Buzássyová, 1985) sa dospelo k zhode v tom, že morféma ako každý jazykový prvok predstavuje jednotu, skĺbenie obsahového a výrazového plánu, resp. obsahu a formy. Vidieť to aj z porovnania dvoch definícií morfémy. Podľa J. H o r e c k é h o morféma je čiastka slovného tvaru, ktorou sa tento tvar zaraďuje do tvarového súboru a ktorá odkazuje na významové prvky a je prostriedkom na ich zakódovanie. Podľa J. B o s á k a morféma je minimálna diskrétna bilaterálna jednotka, pričom sa ešte zdôrazňuje, že ide o triedu alomorf (u J. Horeckého to je uzavretý systém submorfém), vydeliteľných v slovnom tvare na základe ich opakovateľnosti a spájateľnosti. Spájateľnosť sa pokladá za dôležitý prvok aj v chápaní J. Horeckého: morfematické štruktúry zobrazuje pomocou grafov a v ich uzloch vyjadruje aj príslušné hodnoty. Opakovateľnosť je pre J. Bosáka základným kritériom. Vidieť to aj z jeho pravidla na vyčlenenie morfém, keď zdôrazňuje, že morféma je prvok, ktorý sa vyskytuje (najmenej dvakrát) s inou, spravidla koreňovou morféмой. Porov. jeho pravidlo $P_1 + K, P_2 + K, \dots, P_n + K$ a pravidlo $P + K_1, P + K_2, \dots, P + K_n$. Podľa týchto pravidiel však možno vyčleniť aj morfému *s-* v slove *spor*, lebo jestvuje *od-por*, *ná-por*, podobne morfému *s-* v slove *s-nem*, lebo jestvuje *v-nem*, morfému *zá-* v slove *zá-kon*, lebo jestvuje *prí-kon*, *vý-kon*. Takéto členenie však odporuje intuitívnemu chápaniu, lebo segment *-por* v slove *spor* nemá taký význam ako v slovách *odpor*, *nápor*, kde ide o zreteľný vzťah k slovesám *odpierať*, *napierať*. Podobne *vnem* súvisí so slovesom *vnímať*, ale *snem* nesúvisí so slovesom *snímať*. Podobne, ako ukážeme ďalej, ani segment *-kon* v slove *zákon* nesúvisí so slovesom *konat'*. Tieto konštatovania platia, prirodzene, aj o príponách. Slovné tvary ako *sokol*, *orol* by bolo možné členiť na *sok-ol*, *or-ol* len vtedy, keby segmenty *-ol*, resp. *sok-*, *or-* mali nejaký zmysel.

Prí rešpektovaní princípu opakovateľnosti treba Bosákovu pravidlo doplniť o fakt, že platí súčasne obojstranne, teda smerom od P ku K, ale aj smerom od K ku P. V tomto zmysle možno pravidlo formulovať takto:

Ak platí, že segment *i* je kompatibilný so segmentom *i'* a aspoň *i' + I* a ak segment *i'* je kompatibilný so segmentom *i* a aspoň *i + I*, potom segment *i* je vyčleniteľný. Ale morféмой je len vtedy, ak môže fungovať ako onomaziologická báza; ak túto vlastnosť nemá, ide o morfémoid. Formálne:

$$s_i \text{ komp } (s_i \wedge s_{i+1} \wedge s_{i+2} \wedge \dots) \wedge (s_i \wedge s_{i+1}) \text{ komp } s_i \wedge s_i = b \rightarrow m; \text{ ak } s_i \neq b \rightarrow md$$

S predpokladom fungovania súvisí otázka, čo je vlastne funkcia morfémy, v akom vzťahu je k obsahu a forme morfémy, prípadne aj morfémoidu.

Všeobecne sa prijíma, že každý jazykový prvok, a teda aj morféma, má obsah a formu, pričom obsah morfémy sa vymedzuje ako odkaz na isté prvky v oblasti významu a forma morfémy ako súhrn foném a súhrn vzťahov, do ktorých môže morféma vstupovať (Horecký, 1964, s. 182). Treba zdôrazniť, že obsah sa tu nechápe ako prvok z oblasti myslenia (ako myšlienkový obsah napr. v chápaní V. Černíka, 1985), ale iba ako jazykový poukaz na myšlienkovú oblasť. Preto aj morfémoidu možno pripísať istý obsah. Obsah a forma sú však nerozlučne spojené a to, čo ich spája, je funkcia. Bez funkcie by obsah a forma netvorili celok. Zároveň sa však funkciou (v etymologickom význame) označuje aj tá vlastnosť, že istý prvok funguje, má funkciu, je funkčný (zmysluplný — porov. Hjelmslev, 1972; Garvin, 1993). V tomto zmysle má istú funkciu aj morfémoid, funguje napr. ako modifikátor, klasifikátor, translátor, kompletizátor (Bosák — Buzássyová, 1985, s. 67—68).

Pre konkrétnu segmentáciu jednotlivých slovných tvarov treba na základe načrtnutých východísk vypracovať istú procedúru, postup, vymedziť ich postupné kroky a vypracovať tak všeobecne platný algoritmus.

Podstatou tejto procedúry je postupné odsekávanie foném z daného slovného tvaru od konca (sprava). Možnosť takéhoto riešenia načrtol už I. I. R e v z i n (1960). V prvom kroku sa vyčlení koncová, finálová morféma, a to na základe výskytu v priesečníku tvarového súboru a tvarového okruhu (Horecký, 1964). V ďalších krokoch už ide o postupné odsekávanie foném. Ukážeme to na analýze slovného tvaru *stavbári*.

Po odseknutí gramatickej (koncovej) morfémy *-i* sa odsekne fonéma *-r-*. Ostane tak segment *stavbár-*, ktorý sa však nemôže vziať za základ na utvorenie nijakého ďalšieho tvaru, nie je teda funkčný (nemá funkciu, ale zrejme ani obsah). Ani segment *-r-* nemožno využiť na utvorenie nejakého funkčného tvaru. Preto treba zo segmentu *stavbár-* odčleniť ďalšiu fonému *-ár-* a priradiť ju k vyčlenenej fonéme *-r-*. Vznikne segment *-ár*, fungujúci napr. v slovách ako *rezb-ár*, *chodb-ár*. Segment *stavb-* je funkčný, môže sa využiť ako základ pri ďalšom odvodzovaní (napr. *stavb-ový*, *staveb-ný*, *stavb-ička*). Ak ďalej odsekne fonému *-b-*, ostane segment *stav-*, ktorý je funkčný napr. v tvaroch *stav-at*, *stav-iteľ*, a na druhej strane segment *-b-*, ktorý funguje v slovách ako *chod-b-a*, *rez-b-a*, *ťaž-b-a*, teda je to morféma. Pri ďalšej segmentácii tvaru *stav-* dostaneme postupne segmenty *sta-*, *st-*, *s-*, z ktorých ani jeden nie je funkčný, takisto ako odčlenené segmenty *-a-*, *-ta-*. Takýmto trojnásobným neúspešným segmentovaním vymedzený segment funguje ako koreňová morféma so zreteľným odkazom na myšlienkový obsah „stavať“.

Pri postupnej segmentácii tvaru *chodníky* dostaneme funkčné segmenty *chodník-* a *chod-*, resp. *-ník-*; pri segmentácii tvaru *ohníky* však nevznikne funkčný segment *oh-*, preto nemôžeme vymedziť ako funkčný segment *-ník-*, ale iba *-ík-*. Pri postupnej segmentácii adjektíva *poľský* zistíme, že segment *-k-* nefunguje ako morféma, lebo by vznikol nefungujúci segment *poľs-*. Po ďalšej segmentácii však ostane segment *poľ-*, ktorý funguje v tvaroch *Pol-iak*, *Pol-ka*. Pri segmentácii adjektí-

va ruský však nemožno dospieť až k segmentu *ru-*, lebo nikde nie je funkčný. Správna (zmysluplná) segmentácia teda bude *rus-k-ý*. Pretože segmenty *-sk-* v slove *poľský* a *-k-* v slove *ruský* majú rovnakú funkciu, treba ich pokladať za variantnej morfémy. Variantnosť iného typu je v rade *-ník/-nik*, *-nič/-nic*, *-nič/-nič*.

Po vysegmentovaní koreňovej morfémy treba zistiť, či vľavo od nej jestvujú ďalšie segmenty. Ak tu je segment nulový, je segmentácia skončená. Ak nie je nulový, treba začať segmentovať zľava. Napr. pri segmentácii tvaru *predstava* dostaneme vľavo segmenty *p-*, *pr-*, *pre-*, *pred-*. Funkčný je až segment *pred-*, je to predponová morféma *pred*. Pri slove *zákon* môžeme tiež dospieť k segmentu *zá-*, ale vzniká otázka, či segment *-kon* v slovách ako *vý-kon*, *prí-kon* je totožný so segmentom *-kon* v slove *zá-kon*. Ako sa dá ľahko overiť, tento segment neodkazuje na taký myšlienkový obsah, ktorý je v slovách typu *príkon*, *výkon*, totiž na „konať“. Len slovo *zákon* ako celok funguje ako základ v slovách *zákon-n-ý*; *zákon-ník*, *zákon-it-ost*. Treba preto nájsť kritériá, ktorými sa dá overiť, či vysegmentovaný „predponový“ segment skutočne funguje. Dá sa tu využiť uvedené pravidlo: vysegmentovaný predponový útvar možno pokladať za predponu len vtedy, ak sa nájdú aspoň dva prípady funkčnej substitúcie, a to obojstrannej. V slovách *zá-klad*, *vý-klad* ide skutočne o predpony, lebo jestvuje spoločná koreňová morféma s jasnou funkciou. Ale v slove *zákon* nemožno na základe substitúcie *zá-kon* : *vý-kon* charakterizovať segment *zá-* ako fungujúcu predponovú morfému, lebo segment *-kon* tu nie je funkčný.

Ako pomocné kritérium možno použiť slovotvornú, resp. motivačnú analýzu, t. j. odhalenie motivačného vzťahu v dvojici *zakladať* — *základ* (v dvojici *zakonať* — *zákon* takýto vzťah nejestvuje) a s tým súvisiacu variantnosť typu *za-/zá-*, *pre-/prie-*, *vy-/vý-*, *do-/dô-*. Pomocou týchto kritérií možno zistiť, že v slovách *zásoba*, *násobok* nejde o predponu *zá-*, resp. *ná-*. Aj motivačný vzťah tu je opačný: nesmeruje od slovesa *zásobiť*, *násobiť* k substantívu *zásoba*, *násobok*, ale naopak, slovo *zásoba* je motivačným prvkom vo vzťahu k slovesu *zásobiť* („robiť zásoby“). Od tvaru *násobiť* ako celku sa odvodzujú slová ako *násobilka*, *násobok*.

Pri prevzatých slovách je slovotvorná analýza, resp. zisťovanie motivačného vzťahu predpokladom pre morfeomatickú analýzu v ešte vyššej miere, lebo tu odvolacou inštanciou nemôže byť jazykové vedomie, resp. zisťovanie odkazu na myšlienkový obsah. Do analýzy funkčnosti vyčlenených segmentov nie je odôvodnené vnášať poznatky získané štúdiom cudzích jazykov ani etymologickými výskumami.

Aj segmentácia prevzatých slov sa začína sprava. Napr. v slove *parlamentarizmus* po odčlenení gramatickej morfémy *-us* možno vyčleniť fonému *-m-*, lebo zvyšok *parlamentariz-* je funkčný (môže byť základom napr. pre odvodenie slova *parlamentariz-ácia*). Ale segment *-m-* nie je funkčný, takisto ani ďalší segment *-zm-*, ani zvyšujúci segment *parlamentari-*. Funkčný je až segment *parlamentar-* a segment *-izm-*. Pri ďalšej segmentácii dostávame segmenty *parlamenta-* (nefunkčný), funkčný *parlament-*, nefunkčné segmenty *parlamer-*, *parlame-*, *parlam-*, *parla-* resp. *-tar-*, *-ament-*.

Pri segmentácii predpôn platí predovšetkým všeobecné pravidlo, že segment je predpona, ak po jeho odčlenení ostáva fungujúce slovo. V slove *exminister* je *ex*-predpona, lebo ostáva segment *-minister*. Ale v slove *exil*, *exulant* segment *ex*-nemožno hodnotiť ako predponu, lebo ostávajúce segmenty *-il*, *-ulant* nie sú funkčné.

Pri overovaní funkčnosti vyčlenených segmentov je hlavným kritériom ich slovo-
tvorná potencia, resp. ich vlastnosť fungovať ako onomaziologická báza. Platí to predovšetkým o slovenských príponách v slovách ako *normálny*, ale aj o mnohých umelo utvorených príponách typu *-án*, *-én*, *-ín*, *-yl* v organickej chémii, *-ón* v type *elektrón*, *mezón*, *-ium* v názvoch ako *ferm-ium*, *hafn-ium*, *pent-ium*. Pretože slovenské prípony sa spravidla pripájajú k zakončeniu *-ál*-, *-il*- (*normál-n-y*, *mobil-n-ý*), bolo by možné segmenty typu *-ál*-, *-ín*-, *-ív* pokladať za segmenty so špeciálnou podpornou funkciou. Aj ich variantnosť typu *-al/-ál/-iál* svedčí o možnosti segmentácie. Finálové segmenty *-át*-, *-ív* (*refer-át*, *akt-ív*, *mot-ív*) sa vyčleňujú pravidelne podľa všeobecne platných pravidiel o kompatibilite segmentov. Pravda, v prípadoch ako *konglomer-át*, *ablat-ív* by po odčlenení segmentov *-át*-, *-ív* neostali funkčné základy, preto treba predpokladať aj také útvary, v ktorých sa zakončenia *-át*-, *-ív* nedajú vysegmentovať ako funkčné morfémy.

V súvislosti s variantmi typu *-át/-iát* treba riešiť aj problém segmentácie gramatických morfémy *-ius*, *-ia*, *-ium*. V čisto morfolologickej rovine sú všetky dôvody uvažovať o ich segmentácii *-i-us*, *-i-a*, *-i-um* v nominatíve, lebo v ostatných pádoch ostáva nový prvok nemenný, čo je veľmi výrazné v genitíve plurálu: *rádi-í*, *fili-í*, *gymnázi-í*. Ale tieto, resp. podobné segmenty často fungujú aj ako slovo-
tvorné prostriedky a potom v nich nemožno vyčleniť segment *-i*-, napr. v slovách *hafn-ium*, *holm-ium*, *algonk-ium*, *mycél-ium*, *tíb-ia*, *alél-ia*, *fotograf-ia*. Dosvedčuje to aj pripájanie prípon ako *-ista*, *-izmus*, *-izácia*.

Je známe, že popri prípone *-ista* jestvuje aj podoba *-asta*, popri *-izmus* aj *-azmus* (napr. *orgazmus*). Takéto „oporné“ segmenty možno však vyčleniť aj pred segmentmi *-cia*-, *-tor*-, *-ment*-, *administrátor*, *exekútor*, *distribútor*, *prohibitor*, *iniciátor*, *fundament*, *sediment*, *sentiment*, *distribúcia*, *prohibícia*, *destilácia*. Zdá sa, že takýto oporný segment možno predpokladať aj pred príponou *-ovať*, napr. *distribúvať*, *iniciovať*.

Z týchto príkladov možno vyvodit' pragmatický záver, že skutočne fungujúce príponové morfémy v prevzatých slovách sa vždy začínajú na vokál a že v dôsledku toho sa koreňová morféma končí na konsonant alebo skupinu konsonantov. Nemala by sa teda rešpektovať segmentácia typu *mo-bil-n-ý*, *sta-b-i-l-n-ý*, *mo-tor*, *mo-tív*, ale *mob-iln-ý*, *stab-iln-ý*, *mot-or*, *mot-ív*.

Na základe navrhnutých pravidiel a zásad možno hodnotiť segmentáciu uvádzanú v súpisoch M. Sokolovej a F. Šimona. Ako nefunkčný koreňový segment treba hodnotiť segmenty *ag-* v slove *ag-end-a*, *arm-* v slove *arm-ád-a*, *ce-* v slove *ce-ment*, *mo-* v slove *mo-ment*. Nefunkčné sú predponové segmenty v slovách typu *ko-ál-íc=i-a*, *fos-for-0*, *ko-mít-ét-0*, *o-káz=i-a*, *de-peš-a*, *i-lúz=i-a*, *su-ter-én-0*.

Nefunkčné sú príponové segmenty v slovách ako *am-ant-0*, *kreď-it-0*, *po-et-0*, *tal-ent-0*, *kart-el-0*, *bal-et-0*, *vag-ón-0*. Niet nijakého dôvodu segmentovať umelo vytvorené slová typu *rad-ar-0*, *laser*, *mikr-ó-b-0*.

Z našich úvah možno vyvodiť takéto závery: Na segmentáciu slov do morfeematického slovníka treba nájsť všeobecne použiteľnú procedúru, platnú pre domáce i prevzaté slová. Hlavným rozhodovacím kritériom by mala byť funkčnosť vyčleneného segmentu. Hodnotenie funkčnosti sa musí opierať o sémantiku daného segmentu, ktorá spravidla vyplýva zo slovotvornej analýzy. Preto nemožno klásť striktnú deliacu čiaru medzi morfeematickú a slovotvornú analýzu. Pri prevzatých slovách sa slovotvornou analýzou supljuje nedostatok jazykového vedomia. Treba uvážiť zásadu, že koreňové morfémy (aspoň pri prevzatých slovách) by mali byť zakončené na konsonant, prípadne skupinu konsonantov, a príponové morfémy by sa mali začínať vokálom. Napokon treba rešpektovať fakt, že v prevzatých slovách niektoré segmenty budú jestvovať ako morfémy, ale aj ako zakončenia slov (bez možnosti odôvodnenej segmentácie).

Bibliografia

BOSÁK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. (Morfeematika. Slovotvorba.) Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985. 131 s.

ČERNÍK, V.: Filozofické kategórie formy a obsahu. In: K princípom marxistickej jazykovedy. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1985, s. 95—106.

FURDÍK, J.: Slovotvorná motivácia a jej funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.

GARVIN, P.: Funkční empirismus — noctický podklad soudobého funkcionalismu. Slovo a slovesnost, 54, 1993. s. 241—253.

HJELMSLEV, L.: O základech teorie jazyka. (Prel. M. Dokulil.) Praha, Academia 1972. 155 s.

HORECKÝ, J.: Morfeematická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.

REVZIN, I. I.: O logičeskoj forme lingvističeskich opredelenij. In: Primenenije logiki v nauke i tehnike. Moskva, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1960. s. 140—148.

SOKOLOVÁ, M. — ŠIMON, F.: Segmentácia prevzatých slov v slovenčine. Jazykovedný časopis, 45, 1994. s. 128—149.

ROZHLADY

SPISOVNÉ JAZYKY V POHYBE: PROBLEMATIKA ICH OPISU

JÁN BOSÁK

BOSÁK, J.: Literary Languages in Motion: Description Problems. *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, No. 1, pp. 23—36. (Bratislava)

The international research project *The Contemporary Changes of Slavonic Languages (1945—1995)* and its relations to the activity of The International Commission on the Slavonic literary languages is discussed in the article.

Stručná retrospektíva

Teória spisovného jazyka pri svojom zrode v 30. rokoch v Pražskom lingvistic-kom krúžku nebola až tak na výslní ako napríklad fonológia, no postupom času sa ukázala jej prognostická sila. „Demiurgovia“ teórie spisovného jazyka Vilém Ma-th-e-s-i-u-s a Bohuslav H-a-v-r-á-n-e-k vychádzali síce z konkrétnych potrieb českej jazykovej praxe, ale samotnú teóriu budovali v rámci všeobecných metodolo-gických princípov súdobej lingvistiky — na systémovosti a funkčnosti. Spisovný jazyk bol po prvý raz v dejinách lingvistiky vymedzený funkčne voči nespisovným útvarom.¹ Poukázalo sa na polyfunkčnosť spisovného jazyka, definovala sa norma a jej súvzťažnosť s kodifikáciou, rozpracovala sa teória štýlových vrstiev a štýlovej diferenciacie jazyka, položili sa základy jazykovej kultúry (prehľadne Jedlička, 1988; 1993). Aspoň v teórii synchronia získala prevahu nad diachroniou a jazyko-vý systém získal nový rozmer — *funkčnosť*.

Z rozličných príčin, na ktoré sa v príspevku nesústredujeme, teória spisovného jazyka sa vlastne začala naplno rozvíjať až od 70. rokov. V 50.—60. rokoch sa pozornosť jazykovedcov v bývalom Československu a vôbec v slovanských kraji-nách v zhode s dobovým vedeckým kontextom viac sústreďovala na vývin spisov-ných jazykov. Nové vetry priniesla diskusia v časopise Slovo a slovesnosť o prob-

---

¹ V príspevku ponechávame autorom synonymné výrazy *útvár*, resp. *forma*, hoci v našej koncepcii dávame prednosť termínu *varieta*.

lematike obecnej češtiny v r. 1962—1963 a nepochybne aj „oslabenie boja“ proti štrukturalizmu, čo umožnilo J. V a c h k o v i vydať v Utrechte r. 1960 slovník Pražskej školy (r. 1964 vyšiel v ruskom preklade pod názvom *Lingvističeskij slovar Pražskoj školy*), reprezentačný výber z prác Pražského lingvistického krúžku (*A Prague School Reader in Linguistics*, 1964), ale aj prvú súbornú „informáciu“ o teórii Pražskej školy (*The Linguistic School of Prague*, 1964); boli obnovené predvojnové *Travaux*, v Moskve N. A. Kondrašov vydal vyše 500-stranový zborník v ruštine (*Pražskij lingvističeskij kružok*, 1967) a i. Toto úsilie vyvrcholilo na VI. medzinárodnom zjazde slavistov r. 1968 v Prahe, kde sa nielen aktualizovali niektoré idey Pražského lingvistického krúžku z oblasti teórie spisovného jazyka, ale vznikol aj podnet na založenie osobitnej komisie, ktorá by koordinovala výskum v oblasti súčasných slovanských spisovných jazykov (Jedlička, 1988).²

Na svojom druhom zasadnutí r. 1972 v Skopje komisia vypracovala projekt *Lingvistická charakteristika súčasného stavu slovanských spisovných jazykov* (porov. zborník *Govornite formi i slovanskite literaturni jazici*, 1973), ktorý vytýčil hlavné smery bádania slovanských jazykov, ako aj metodologickú orientáciu výskumu. Tento projekt nielen aktuálne „identifikoval“ dovtedajší vývin spisovných jazykov, ale pregnantne i perspektívne vystihol ďalšie smerovanie ich rozvoja.

Teória spisovného jazyka v nových podmienkach sa budovala na „klasických“ východiskách Pražského lingvistického krúžku, ale podstatne ich rozšírila o nové dimenzie. Pribudol pojem *jazyková situácia*, rešpektujúci sociálnu stratifikáciu a teritoriálnu diferenciaciu príslušného jazykového spoločenstva. Pritom pod jazykovou situáciou sa rozumela nielen sama „skladba“ daných komponentov, ale predovšetkým ich vzájomné vzťahy realizované v komunikácii: k štruktúrnym útvarom sa teraz už rovnocenne „pričlenili“ aj *variety*. K sociolingvistickému prístupu sa pridružil aj komunikačný — základné pojmy teórie spisovného jazyka sa začali „verifikovať“ cez *komunikačné situácie*. Polyfunkčnosť spisovného jazyka sa merala nielen stupňom rozvitosti jeho štýlov, ale aj počtom a typom komunikačných situácií, v ktorých vystupuje ako prestížny útvar. Norma sa charakterizovala nielen podľa jej protirečivého vzťahu ku kodifikácii, ale jednotnosť, záväznosť a pružná stabilita normy sa posudzovala aj v závislosti od komunikačných situácií. V klasickej teórii spisovného jazyka sa síce uvažovalo s variantnosťou jazykových prostriedkov, teoreticky aj metodologicky našla však *variantnosť* svoj výraz až teraz, keď sa pri posudzovaní diferencií v spisovnej norme začala brať do úvahy komplexne variantnosť na osi vývinovej, regionálnej a sociálnej, ako aj dôsledky variantnosti samotných jazykových útvarov (*variet*). Zisťovanie *postojov* účastníkov komunikačných aktov, ich prijímanie a hodnotenie spisovnej normy sa stalo ďalším dôležitým kri-

---

² Medzinárodná komisia pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov bola ustanovená na zasadnutí MKS r. 1970 v Helsinkách a jej prvé pracovné stretnutie sa konalo v Bratislave 15.—17. septembra 1971. Žiaľ, materiály z tohto stretnutia neboli publikované, sú uložené v pozostalosti prof. E. Paulinyho, organizátora tohto stretnutia, v archíve Maticе slovenskej.

tériom „revitalizovanej“ teórie spisovného jazyka. Inventáru prostriedkov spisovného jazyka začali konkurovať prostriedky *bežného hovoreného jazyka*, ktorý začal získavať prestížne postavenie v niektorých komunikačných sférach.

Predmetom teórie spisovného jazyka sa stal výskum fungovania spisovného jazyka v spoločenskej komunikácii, presnejšie to, ako sa toto fungovanie prejavuje na štruktúrnych znakoch spisovného jazyka a na jeho funkčnej a štýlovej diferenciácii (porov. Barnet, 1981). Na rozdiel od ostatných lingvistických disciplín teória spisovného jazyka sa zameriavala na zisťovanie funkčnej a štruktúrnej konkurencie vzájomne koexistujúcich javov v jazykovom systéme — na *synchrónnu dynamiku*.³ Prítom nešlo iba o skúmanie konkurencie variantných prostriedkov v jednotlivých jazykových rovinách (pomer tradičných a inovačných prvkov v norme), ale rovnako aj na úrovni komunikačných útvarov (komunikačná konkurencia spisovného jazyka a nespisovných útvarov).

Medzinárodná komisia pre slovanské spisovné jazyky má rozhodujúci podiel na tom, že sa spomínané základné pojmy teórie spisovného jazyka stali výskumným „instrumentáriom“ v podstate v každom slovanskom jazyku. Na jednej strane slúžili ako východisko konfrontačného a typologického štúdia, na druhej strane prispievali k zvýšeniu poznatkového fondu získaného týmto výskumom.⁴ Metodologické aktivity komisie stáli v centre výskumného spektra, poskytujúc základnú orientáciu v analýze čoraz diferencovanejšieho predmetu svojho bádania. Preto nedochádzalo k nijakému „konfliktu záujmov“ medzi metodologickým smerovaním komisie a široko sa rozvíjajúcim sociolingvistickým výskumom, preto nebolo potrebné utvoriť osobitnú komisiu pre skúmanie hovorovosti, ani pre konfrontačnú derivatológiu slovanských jazykov a pod. Práca komisie mala vyvrcholiť syntetickým projektom *Charakteristika súčasných slovanských spisovných jazykov* (koordinátori projektu A. Jedlička — J. Bosák — Z. Trösterová), v ktorom sa mala komplexne a konfrontačne predstaviť problematika typológie slovanských spisovných jazykov, vývinové procesy od ich vzniku až po súčasnosť, chápanie a vymedzenie hraníc súčasného spisovného jazyka, stratifikácia národného jazyka v špecifickej jazykovej situácii, typológia noriem, variantnosť normy a normových prostriedkov, štýlová diferenciácia spisovného jazyka a ďalšie aktuálne otázky. Žiaľ, po spoločensko-

---

³ Synchronná dynamika v súčasných slovanských jazykoch sa osobitne posudzovala na 10. zasadnutí komisie r. 1980 v Bratislave. Materiály sú uverejnené v Jazykovednom časopise, 32, 1981, č. 2 a v časopise *Slavica Slovaca*, 16, 1981, č. 3.

⁴ Podiel práce komisie na riešení problematiky spisovných jazykov súhrnne zhodnotil jej predseda A. J e d l i č k a (1993). Komisia vydala 6 samostatných tematických zborníkov, z ďalších 6 zasadnutí sa publikovali materiály v časopisoch alebo vo väčších zborníkoch. Roku 1983 komisia vydala zborník *Formirovanije slavianskich literaturnych jazykov*, v ktorom členovia podľa jednotnej osnovy, vychádzajúcej z projektu prijatého r. 1972 v Skopje, hodnotili stav v skúmaní slovanských spisovných jazykov od 30. rokov po súčasnosť. Ako je nám známe, je to doteraz jediná práca takéhoto druhu, žiaľ, pre svoj interný charakter vydania takmer nedostupná.

-politických zmenách v slovanských krajinách po r. 1989 sa tento projekt z rozličných príčin nemohol realizovať (podrobnejšie Bosák, 1994).

Súčasná „introspektíva“

Od 90. rokov, po vzniku vlastných suverénnych štátov v slovanských krajinách, sa zmenil status jednotlivých jazykov, prestala platiť dominancia jedného jazyka nad druhým, aktivizuje sa vzťah k cudzím (neslovanským) jazykom. dochádza k zmenám vo vnútornej funkčnej štruktúre národných jazykov (oficiálny jazyk verzus dorozumievanie v slobodnom prostredí). Radikálne sa zmenila jazyková politika, keď prestali pôsobiť direktívne mechanizmy štátu. Prax si žiada rýchle odpovede na aktuálne otázky, pretože sa od základu zmenila hospodárska a finančná oblasť, nové obchodné aktivity podmienili dovedy u nás nevídaný a neslýchaný „boom“ reklamy, nastúpila nová filozofia, duchovný život nadobudol nové hodnoty, je tu nový pohľad na kultúru a civilizačný rozvoj, otvorili sa nebývalé možnosti (akýmkoľvek) médiám.

Na tieto aktuálne otázky sa usilovali dať odpoveď účastníci medzinárodnej konferencie, ktorú zorganizoval prof. Stanisław G a j d a na Vysokej škole pedagogickej v Opoie (od r. 1994 Uniwersytet Opolski) 23.–25. septembra 1992: materiály vyšli v zborníku *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy środkowej i wschodniej* (1993 — ďalej JS). Na konferencii vznikol tiež návrh, aby sa realizoval medzinárodný výskumný projekt *Súčasná zmeny slovanských jazykov (1945–1995)*. Jeho cieľom je opísať a analyzovať zmeny v jazykových situáciách jednotlivých slovanských jazykov, ako aj pôsobenie týchto zmien vo vzájomných vzťahoch slovanských i neslovanských jazykov po druhej svetovej vojne. Bez ohľadu na to, kde sa v jednotlivých slovanských jazykoch kladie začiatok ich súčasného obdobia, rok 1945 bezpochyby podstatne zasiahol všetky jazyky. Zhoda je aj v tom, že hranice súčasného obdobia spisovného jazyka sú vymedzené rozpätím života troch generácií, teda zhruba šesťdesiatimi rokmi.

O rok neskôr sa konala v Opole domáca konferencia, na ktorej sa už analyzovala konkrétna situácia v poľštine za posledných 50 rokov; materiály sú zhrnuté v zborníku *Przemiany współczesnej polszczyzny* (1994 — ďalej PP). Napokon v máji 1994 sa v Opole zišli koordinátori projektov z jednotlivých slovanských krajín, aby posúdili metodologické východiská projektu a otázky publikovania. Podľa predstáv iniciátora projektu výstupom bude 14 monografií (12 slovanských jazykov + 2 zväzky resumé a registre), pripravených podľa rovnakých technických zásad. Celý projekt by sa mal predstaviť na medzinárodnom zjazde slavistov konanom r. 1998 v Poľsku.

Hoci ide o koordinovaný výskumný projekt, na prvé miesto sa nedostal konfrontačný či porovnávací aspekt, ako sa uplatňoval v predchádzajúcom období. Teraz sa skúmajú zmeny v rečovej činnosti z hľadiska funkčného aj územného, po prvý raz sa slobodne opisuje situácia jednotlivých slovanských jazykov v zahrani-

čí. Každá jazykoveda tu má vlastne predstaviť, čo je pre ňu najpodstatnejšie a najzaujímavejšie a kam dospela za pol storočia. Dôležité je aj to, že analýza doterajšieho vývinu jednotlivých slovanských jazykov má slúžiť na formulovanie teoretických predpokladov ďalšieho vývinu, má sa stať východiskom teórie i programov v oblasti jazykovej politiky a jazykového plánovania (porov. aj Kořenský, 1993).

Pochopiteľne, že zmeny v jazyku majú rozličnú povahu (zmeny v systéme a v normách, v jednotlivých jazykových rovinách, v jazykovej kompetencii, v samom jazykovom spoločenstve), nerovnaký rozsah i časové rozpätie (dlhodobé, krátkodobé), rozličnú hĺbku — v niektorých prípadoch môžu prispievať k ustálovaniu, v iných zasa môžu viesť k rozkolísaniu a pod. (S. Gajda/Opole, PP, s. 5).⁵

Ako sa už neraz konštatovalo (stručný prehľad v práci Bosák, 1991), prakticky vo všetkých slovanských jazykoch strácajú svoje postavenie v komunikačných aktoch územné nárečia. Nie je to však vôbec akýsi priamočiary a rýchly proces. Na jednej strane ich síce „vytláča“ spisovný jazyk, ale na druhej strane samy ďalej aktívne „prežívajú“ v novo sa formujúcich interdialektoch, zvýrazňujúc regionálne varianty aj pri prevažujúcej komunikácii spisovným jazykom. V symbióze a „v zhode“ naďalej pretrvávajú v štruktúrnej aj funkčnej pestroste konglomerátov, akým je dnes jazyk miest (mestská reč) alebo aj bežný hovorený jazyk.

Výrazne sa mení aj sám spisovný jazyk. Na jednej strane sa intelektualizuje a racionalizuje, no na druhej strane v dôsledku demokratizácie sa zvyšuje počet takých oficiálnych komunikačných situácií, v ktorých spisovný jazyk pomaly stráca svoje prestížne postavenie. Nová inteligencia, v ktorej technicko-odborní a administratívni pracovníci výrazne prevyšujú intelektuálnu elitu, nemôže byť naďalej „strážcom“ spisovného jazyka (S. Gajda, JS, s. 11). Strata tejto pozície v jazykovom spoločenstve súvisí ďalej s tým, že umelecký štýl nielenže stratil svoje voľakedajšie dominantné postavenie, ale niekedy sa hodnotí len ako „jazykový polygón“, ktorý dnes uspokojuje aj potreby ďalších variet (ibid.). A napokon aj sám náučný štýl je značne diferencovaný. Na jeho nižšiu úroveň vplýva to, že slúži rozličným typom recipientov (vysokokvalifikovaní odborníci, študenti, ale aj laici), že vedci nebyvajú najlepšie jazykovo pripravení a pod.

Poľskí jazykovedci v oboch zborníkoch používajú zároveň s termínom *styl* aj výraz „odmiana“ (v našej tradícii útvar, forma alebo varieta), resp. aj *jazyk*, čo im umožnilo vyhnúť sa viacerým problémom. Vidieť to napríklad pri hodnotení publicistického štýlu, kde sám výraz „štýl“ zužuje rozsah opisovaných javov a výraz jazyk je tu primeranejší a výstižnejší. Okrem jazyka vlastnej publicistiky možno totiž hovoriť aj o jazyku politiky a domnievame sa, že aj o jazyku reklamy (ak by sme pre ňu nevyčlenili osobitnú komunikačnú sféru).

---

⁵ Pretože citovanie každého autora by zabralo veľa miesta, zvolili sme zjednodušený spôsob: za menom autora uvádzame miesto jeho pracoviska (len po prvý raz), skratku zborníka JS — *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy środkowej i wschodniej* (1993) alebo PP — *Przemiany współczesnej polszczyzny* (1994) a príslušné strany.

Práve jazyku politiky sa na zasadnutí r. 1992 venovalo veľa pozornosti najmä zo strany poľských a ruských bádateľov. Po prvý raz sa mohlo o jazyku politiky a jeho fungovaní v médiách hovoriť otvorene a slobodne — a hovorilo sa o ňom dosť nelichotivo. M. A. K r o n g a u z — Moskva (JS, s. 157—166) súhrnne poukázal na špecifické využívanie (či skôr zneužívanie) jazyka v totalitnej spoločnosti, na vládu jazyka nad človekom, na manipulovanie s vedomím adresáta. Často sa tento jazyk označuje ako jazyk ľži, drevený jazyk — *langue de bois*, *novojaz* — *newspeak* a pod. M. A. Krongauz sa domnieva, že presnejšie by bolo hovoriť o diskurze, nie o jazyku (dokonca o teórii ritualizácie diskurzu), pretože tu ide o podstatné porušovanie jazykových zákonitostí: nepravdivé presupozície, narušanie pragmatických postulátov, opakovanie nepravd a pod. (Jediným miestom, kde sa podľa autora nepoužíval rituálny jazyk, bol pamý kúpeľ.) Za početnými skratkami sa skrývali „tajomné inštitúcie“, v syntaxi sa vypracovali šablóny na zastieranie významu, text sa desémantizoval. Rituál bol zároveň aj previerkou lojálnosti voči spoločnosti. Slová sa stali dôležitejšie ako samy veci (G. Krejdlin/Moskva, JS, s. 177—182).

V naznačenej súvislosti je zaujímavý údaj o vedeckých textoch v kontexte kultúry a ideológie (M. P. Koťurova/Perm, JS, s. 171—176): sedemkrát častejšie sa v nich vyskytovalo pozitívne hodnotenie ako negatívne. Kým však v ostatných vedách sa negatívne hodnotenie pohybovalo v rozpätí 6—9 %, v jazykovedných textoch to bolo až 33 % (vo filozofii „len“ 15 %).

Zo slovanských jazykov sa analýze takto zdeformovaných jazykových prostriedkov venovala najväčšia pozornosť práve v Poľsku, a to už od 80. rokov.⁶ Tento jazyk, nazývaný *nowomowa*, sa vymedzuje ako „jazyk podriadený totalitnej tyranii a jej sociotechnickým potrebám“ (A. Dąbrowska/Wrocław, JS, s. 28). *Nowomowa* sa sformovala v čase druhej svetovej vojny a bola založená na vykresľovaní obrazu „nepriateľa“ stojaceho „proti nám“. Táto dvojhodnotová orientácia „oni“ a „my“ nielen pretrvávala, ale sa ďalej maximálne rozvíjala v období studenej vojny, potom aj v časoch politickej normalizácie a v modifikovanej podobe „vlastní“ — „cudzí“ sa jej výdatne darí aj v súčasnosti. Napríklad M. B a l o w s k i — Opoie (JS, s. 127—135) presvedčivo ukazuje, že jazyk českej propagandy pred voľbami r. 1990 sa svojou rituálnosťou, typovosťou a inštrumentálnosťou celkom približuje *nowomowe*. Ešte pregnantnejšie formuluje svoje stanovisko P. N o w a k — Lublin (PP, s. 92). Prostriedky a mechanizmy persvázie, ktoré sa používali v 50. rokoch, sú podobné — ak nie identické — s tými, ktoré sa používajú dnes, v 90. rokoch, najmä stereotypy a kliše pri formovaní vedomia adresáta a sklon k jednostrannému mys-

⁶ V slovenčine sa takáto analýza nerobila; ako nám je známe, doteraz bol publikovaný iba jeden (!) lingvistický príspevok (Nemcová — Ondrejovič, 1992). S. O n d r e j o v i č vystúpil ešte s referátom *Jazyk „totalitný“ a „posttotalitný“ (na materiáli slovenskej tlače po roku 1989)* na medzinárodnej konferencii *Jazyk v totalitnej spoločnosti* v Kyjeve (december 1994). Bez analýzy takéhoto „využívania“ slovenčiny nemôžu byť naše poznatky ani úplné, ani aktuálne.

leniu. Okrem vyložených nepravdivých tvrdení, klamstiev a očierňovania sa v jazyku politikov a následne aj v médiách stále viac rozširuje „nálepkovanie“ (etiketovanie) osôb, skupín a ideí protivníka, namiesto konštruktívneho a vecného dialógu nastupujú monológy, často charakterizované nielen populizmom, ale až xenofóbiou, keď sa viny za všetky krivdy, neúspechy a zlo pripisujú „iným“. Slová neoznačujú to, čo majú, pomenúvajú designáty, ktoré sa nezhodujú s ich tradičnými pomenovaniami (A. Dąbrowska, JS, s. 30). Podrobnejšie sa rozoberá aj jazyková manipulácia — „manipulovanie ľuďmi pomocou textov prirodzeného jazyka“ (G. Ożdżyński/Kraków, JS, s. 43—48) a rôzne typy argumentov (odvolávanie sa na počity skupín, ich myslenie či egoizmus: popieranie vierohodnosti témy hlásanej protivníkom tým, že sa proti nemu stavajú obvinenia, ktoré nemajú nič spoločné s daným problémom atď.). Pochopiteľne, sám jazyk nemôže byť prostriedkom násilia.

Okrem doteraz spomínanej problematiky je ďalšou slobodnou témou otázka fungovania slovanských jazykov za hranicami. Týka sa to najmä Poľska, veď len v Nemecku dnes žije 1,5 milióna Poliakov a dosť veľké skupiny sú aj v ďalších krajinách: Francúzsko pôvodne až 600 tis., Bielorusko 400 tis., poľské diaspóry sa nachádzajú aj v USA, Veľkej Británii, v Juhoafrickej republike a inde. Napokon v poľskej jazykovede jestvuje na označenie týchto diaspór aj osobitný termín *Polonia* a poľský jazyk používaný na cudzích územiach je jazyk „polonijný“. Trošku prekvapuje, že sa v týchto súvislostiach nehovorí ani o bilingvizme, ani o diglosii.

Zástupcovia z jednotlivých slovanských krajín sa usilovali predstaviť najaktuálnejšie, resp. dovtedy zámerne obchádzané témy. Napríklad ukrajinskí jazykovedci poukázali na znovuoživovanie pôvodných ukrajinských variantov či už v jazyku alebo v samej lingvistickej terminológii, ktoré sa najmä od 30. rokov cieľene vytlačali a potlačali ruštinou. Vyhranene jazykovopoliticky orientoval svoj príspevok *Jazyková situácia, jazyková politika a jazykové zákonodarstvo J. K a č a l a* (JS, s. 137—142; text bol v tej istej podobe uverejnený v časopise *Kultúra slova*, 27, 1993, s. 97—104). Podobná problematika sa nespomínala ani v jednom zo slovanských jazykov.⁷

Komunikačne vymedzuje pojmy etnický jazyk, národný jazyk a štátny jazyk J. K o ř e n s k ý — Praha (JS, s. 97—102). Východiskovým pojmom v jeho koncepcii je komunikačné alebo *rečovo-funkčné spektrum spoločenstva*, ktoré definuje ako „súhrn typov komunikačných činností spojených s celkovou štruktúrou sociálnych vzťahov a sociálneho konania v rámci života príslušného spoločenstva“ — s. 97. (*Spoločenstvo* je akákoľvek sociálna skupina konštituovaná na základe určitých znakov — profesijná, generačná, záujmová.) Podľa J. Kořenského pri vyme-

⁷ Zo Slovenska ešte na konferencii vystúpili E. Bajžíková a M. Pančková. Témy ich príspevkov — prechod medzi vetou a textom, resp. univerbizované pomenovania v slovenčine a poľštine — nekorešpondovali s aktuálnou tematikou konferencie.

dzovaní národného jazyka nemôže byť východiskom národne, ale *štátne spoločenstvo* (množina, súbor jednotlivcov, ktorých súdržnosť je založená na občianskej príslušnosti k určitému štátnemu celku), ktoré je primárne definične nezávislé od pojmu národný jazyk. Národný jazyk je jedným z najpodstatnejších znakov, ktorý prispieva k tomu, aby sa určité spoločenstvo chápalo ako národ, ale na druhej strane zasa určité prirodzené rečovo-semiotické prostriedky nadobudnú kvalitu národného jazyka vtedy, ak etnikum, ktoré ich používa, sa vyznačuje ďalšími znakmi, ktoré spoluutvárajú pojem národa. Potom *národný jazyk* je súbor prirodzených rečových semiotických prostriedkov založených na báze *etnického jazyka*; vznikol, vyvíja sa a rozvíja ako jedna z foriem existencie národa a takto spoluurčuje spôsob existencie národa. Na rozdiel od neho *štátny jazyk* je taký súbor prirodzených rečových semiotických prostriedkov, prostredníctvom ktorých štátne spoločenstvo uskutočňuje predovšetkým oficiálnu komunikáciu a ktorého postavenie je v tomto smere určené nejakou právnou normou rozličného stupňa právnej sily.

Pojem rečovo-funkčné spektrum spoločenstva sa ukazuje užitočný tak pri interpretácii doterajšieho vývinu češtiny, ako aj jej perspektív. Tu je J. Kořenský postmoderne skeptický: súčasné tendencie maximálne internacionalizovať verbálne vyjadrovanie v oblasti výpočtovej techniky, zábavnej hudby, v niektorých vedných odboroch, ako aj v podnikovo-organizačnej a ekonomickej komunikácii vedú k nechote tvoriť domáce termíny, takže o funkčné komunikačné spektrum sa budú možno deliť cudzie neslovanské jazyky, čo by mohlo dokonca viesť „k regionalizácii“ češtiny podobne ako v 17. a 18. storočí (JS, s. 102). Týmto tendenciám sa nedá čeliť novopurizmom ani jazykovými zákonmi, treba rátať s tým, že isté „semikomunikačné“ tendencie budú v určitých sociálnych prostrediach pokladané za presťížne — budú smerovať k dosiahnutiu komunikačnej úspešnosti. Optimistická je požiadavka rozvíjať češtinu ako univerzálny jazyk a osvojovať si aj druhé cudzie jazyky.

Reálnu skepsu J. Kořenského empiricky čiastočne potvrdzuje J. Hoffmanová — Praha (JS, s. 111—118) pri skúmaní spisovnosti/nespisovnosti v reči súčasnej českej inteligencie. Oproti očakávanej značnej miere racionality, vecnosti a presnosti zisťuje, že existuje lexikálna vrstva spoločná intelektuálom bez rozdielu profesie a že príslušníci inteligencie voľne miešajú prostriedky spisovné a výrazne nespisovné (obecná čeština, slangy, dialektizmy), ktoré používajú bez zábran, hoci dokonale ovládajú aj spisovnú češtinu. Spisovnosť nepokladajú za nevyhnutnú podmienku svojej komunikačnej úspešnosti.

Aj pri skúmaní fonetických zmien prebiehajúcich v poľštine za posledné polstoročie sa zistilo, že inteligencii pripadla v týchto procesoch významná rola (B. Dunaj/Kraków, PP, s. 41—52). Kým prv sa rozlišovala len tzv. školská a divadelná (scénická) výslovnosť, dnes väčšina poľských bádateľov rozlišuje výslovnosť starostlivú, bežnú (potocznu) a „nestarostlivú“. Starostlivá výslovnosť môže ešte byť maximálne starostlivá (oblasť estetiky, divadla, filmu, niektorých žánrov v roz-

hlase a televízii). Samotná starostlivá výslovnosť sa praktizuje vo všetkých verejných vystúpeniach, v nepripravených (nečítaných) komunikátoch v rozhlase a televízii, realizuje sa ňou komunikácia v školách, úradoch, kostoloch, na verejných zhromaždeniach a i.). Inovácie vo zvukovej rovine vznikajú najprv v bežnej výslovnosti, potom môžu — alebo aj nemusia — prejsť do vyšších štýlov. Jednoznačne sa potvrdilo, že na spôsob výslovnosti vplýva oficiálnosť/neoficiálnosť účastníkov komunikačného aktu. Niekedy sa inovácie šíria aj na nárečovej báze (nová inteligencia). Je to dôsledkom toho, že napríklad v Krakove je od vojny až 50 % nových obyvateľov, z toho až 35 % z vidieka.

Vhodným, hoci náročným predmetom výskumu, je jazyk dnešného veľkomesta. Po zopakovaní výskumu jazyka mesta Brna zo 60. — 70. rokov M. Krčmová (JS, s. 119 — 125) ukazuje, ako sa v procese formovania bežného hovoreného jazyka v mestskom prostredí stretávajú najrozličnejšie útvary národného jazyka, aby vzájomným pôsobením smerovali k zjednocujúcej sa norme. Podľa tohto opakovaného výskumu jazyk v Brne podľahol istým zmenám už za jednu generáciu, postúpila jeho integrácia „s prechodnými útvormi“, no stále si udržal kontinuitu so svojím nárečovým podložíom, pričom novovznikajúca norma bežného hovoreného jazyka mesta sa stabilizuje pôsobením vyšších jazykových útvarov, a nie proti nim. V protiklade k doterajšiemu chápaniu bežného hovoreného jazyka ako neštruktúrneho útvaru v rámci národného jazyka M. Krčmová teraz zdôrazňuje, že bežný hovorený jazyk aj napriek svojmu zmiešanému charakteru nie je náhodnou zmesou, lež skutočným systémom, osobitným útvorm národného jazyka, ktorý sa postupne stabilizuje a smeruje k norme záväznej pre členov príslušnej sociálnej skupiny. Hoci sa pri fungovaní bežného hovoreného jazyka nekladú na kvalitu tohto kódu nejaké mimoriadne požiadavky, nemožno podľa M. Krčmovej zostávať len pri zisťovaní odchýlok od spisovného jazyka: dôležité je nielen to, čím sa od iného útvaru odlišuje, ale aj to, v čom a kde sa s ním zhoduje.

Bežný jazyk sa častejšie spomínal v súvislosti s nowomowou, pretože tej sa dokázal najlepšie brániť práve on. Poľský výraz „potoczny“ neznačí len „hovorový“, ale aj „bežný“ a vo filozofii tiež „prirodzený“, t. j. na jednej strane postavený proti „umelému“ jazyku vedy v chápaní R. Carnapa, na druhej strane označujúci aj prirodzený spôsob myslenia; túto problematiku širšie rozobral J. W a r c h a l a — Katowice (PP, s. 189 — 196).

Úloha hovorového jazyka sa ustavične zvyšuje, čo okrem iného vyplýva z faktu, že bežné jazykové prostriedky sú protiváhou stále narastajúcej terminologizácie jazyka. Ako uvádza M. B u g a j s k i — Zielona Góra (PP, s. 217 — 222), slovník poľštiny sa za 30 rokov rozšíril asi o 30 tisíc slov, ale terminológia viac ako o milión. Poľskí lingvisti sú tolerantnejší pri posudzovaní lexikálnej normy. V slovníku totiž veľa ráz nerozhodujú len objektívne kritériá, ale často aj citové (je to „nové“, „módne“, „pekne“, „páči sa“ a pod.). Do slovníka možno podľa nich vybrať tvar, ktorý nemusí zodpovedať norme, ale je funkčný (napr. štylisticky). O jazyko-

vej norme v slovníku možno hovoriť skôr teoreticky a všeobecne, nemá „celostný“ dosah, týka sa jednotlivých slov alebo určitých modelov.

Aj pri posudzovaní domácich a internacionálnych prostriedkov nemožno vždy odôvodniť, prečo sa v istých prípadoch ustálil domáci výraz a v iných nie, čo vlastne rozhoduje práve o takom, nie o inom rozvoji normy. Normativisti bojujú proti cudzím slovám, ale „s národným kritériom jazykovej správnosti“ (PP, s. 221) sa nevystačí pri tisíckach nových slov, o ich prijatí a akceptovaní rozhoduje viacero faktorov (sémantických, štruktúrnych, štýlových a ďalších).

V oblasti slovotvorby sa zintenzívnenie internacionalizácie prejavuje predovšetkým v dotváraní adjektív, prísloviak a sloviak (zvyčajne k jednoslovným substantívum pomenovaniám), ako aj vznikom samostatných slovotvorných hniezd. (Podľa nášho názoru je to popri nominačných potrebách rozhodujúci faktor, ktorý „otvára“ cestu internacionalizmom.) Keď porovnáme situáciu v poľštine (K. Waszakowa/Warszawa, PP, s. 53—60), v češtine (M. Čechová/Praha, JS, s. 103—109) a do istej miery už aj stav zachytený v *Dynamike slovnéj zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989), ukáže sa, že je to skoro identický repertoár slov a rovnaké tendencie: sémantická špecifikácia sa odráža vo vzniku nových slovotvorných paradigmat a slovotvorných hniezd: v domácom jazyku sa tvoria analogické štruktúry podľa cudzích vzorov (v poľštine sa napríklad za dva roky v tlači objavilo 30 výrazov so zložkou *-gate*, ktorá sa už hodnotí ako slovotvorný sufix s vyšpecifikovanou sémantickou funkciou „aféra. škandál“); „bez zábran“ sa tvoria viaceré deriváty od anglických slov typu *punk, skin, outsider, leasing* a pod.; anglické slová sa stali „kľúčovými slovami“ v ekonomike a bankovníctve a nehľadajú sa za ne domáce náhrady; je tu nápor cudzích prvkov a vzorov typu *videozábava, supergigant* (bez afixov) a i. Preberanie cudzích slov sa však globálne neodsudzuje, ale sa seriózne hľadajú príčiny týchto prevzatí (veľa ráz ide o módné slová, ktoré sa po čase samy vytratia z používania).

Inšpirujúce je hodnotenie vzťahu systému a normy v koncepcii T. Smółkovej — Warszawa (PP, s. 9—14). Nepracuje s pojmom úzus, ale s textom — konkrétnou realizáciou tých možností, ktoré má jazykový systém a ktoré pripúšťa norma. Používatelia jazyka pri tvorení inovácií najčastejšie využívajú možnosti systému. Keď sa má inovácia stať prvkom systému, musí byť najprv akceptovaná normou (pod normou T. Smółkova rozumie „spôsob použitia jazykových prvkov“), pričom zmeny v norme nie sú zmenami jazykového systému. Tie inovácie, ktoré prekračujú možnosti (hranice) systému a ktoré sú akceptované normou, rozširujú možnosti systému.

Blízka perspektíva?

Zmeny v súčasných slovanských jazykoch sú zreteľne ohraničené dvoma historickými míľnikmi: na začiatku rokom 1945, pred koncom pol storočia rokom 1989. Pochopiteľne, že pri opise zmien sa poukáže aj na stav pred rokom 1945, a to podľa

špecifiky každého jazyka. Presne rokom 1945 by sa mohol začať len opis macedónskeho jazyka, ktorý bol práve vtedy kodifikovaný. Ale napríklad bieloruskí lingvisti sa potrebujú vrátiť na samý začiatok svojho jazyka, t. j. až do 14. storočia, a v 20. storočí osobitne posudzovať desaťročia, keď tu výrazne alebo menej výrazne dominovala ruština. V češtine sa začne rokom 1918 a zhodnotí sa situácia počas trvania „piatich republík“ (prvá ČSR, povojnová ČSR, ČSSR, ČSFR, ČR). Opis slovenčiny sa začne obdobím 30. — 40. rokov, keď sa proti koncepcii „jedného československého národa a jazyka“ presadila koncepcia slovenčiny ako samostatného jazyka. Napriek rozličným peripetiám v dejinách jednotlivých slovanských národov možno obdobie po roku 1945 brať za východiskovú situáciu. Rok 1989 zasa priniesol zásadné zmeny v živote všetkých slovanských krajín a „zakeceloval“ súčasnosť ich situácie.

Polstoročný úsek rozvoja slovanských jazykov možno posudzovať z rozličných uhlov. V prvom rade to nebude obyčajná „enumerácia“ všetkého, čo sa za tento čas udialo v slovanských jazykoch, ale reflexia ich súčasného stavu na základe analýzy predchádzajúcich päťdesiatich rokov, výpoveď nielen o jazyku, ale aj o úrovni konkrétnej jazykovedy.

Tradične by sa opis mohol „vyčerpať“ analýzou systémových zmien uskutočnených v jednotlivých jazykových rovinách a analýzou štýlovej diferenciácie. V návrhoch však najviac prevládol sociolingvistický prístup, potom komunikačný a čiastočne aj psycholingvistický prístup.⁸

Nové je to, že vo väčšine národných projektov sa už nepracuje so štýlmi, ale s jazykmi, resp. s varietami. Osobitne sa vyčleňuje jazyk reklamy, jazyk politiky, jazyk módy (v bulharčine), resp. aj jazyk obchodu; v češtine sa z jazyka oznamovacích prostriedkov vyčleňuje jazyk periodík, ktorý sa pridáva k jazyku literatúry, jazyk vedy sa rozširuje o osvetovú činnosť a samostatne sa vydčuje vyučovacím jazykom. Ak sa ešte aj pracuje so štýlmi (napr. v srbčine), navrhuje sa ich jemnejšie členenie na „medzištýly“ alebo „podštýly“ (politický, právny, diplomatický a pod.). Ukazuje sa, že štýlistickú problematiku treba skúmať samostatne.⁹ Vyplýva to primárne z toho, že štýlová diferenciácia sa týka iba spisovného jazyka, kým predmetom súčasných výskumov je celý diasystém národného jazyka. Preto v tých koncepciách, v ktorých sa štýl „nenahradil“ jazykom, pracuje sa s varietami (poľ. odmiana, rus. raznovidnosť) alebo s typmi. Do „etalónu“ opisu zmien v súčasných slovanských

⁸ Nebudeme ďaleko od pravdy, keď povieme, že sa v tomto projekte „naplno“ rozvinuli mnohé z tých metodologických postulátov, ktoré sa postupne vypracúvali aj v rámci komisie.

⁹ Problémy súčasnej štýlistiky v rámci slovanských jazykov sa riešia „paralelne“ na medzinárodných konferenciách usporadúvaných každý rok v Opole, materiály z nich vychádzajú v periodiku *Stylistyka*. Zborník má 20-člennú medzinárodnú redakčnú radu, hlavným redaktorom aj iniciátorom celého projektu je tiež S. G a j d a. Doteraz vyšli v tejto sérii tri zväzky: 1. *Súčasná štýlistika* (1992), 2. *Zmeny štýlov* (1993), 3. *Porovnávací štýlistika* (1994). Okrem toho ešte ako „komplement“ k 3. zväzku vyšiel zborník *Stylistyczne konfrontacje* (1994).

jazykoch ďalej patrí opis kodifikačnej a regulačnej činnosti v oblasti spisovného jazyka, ako aj opis zmien v jazykovom vedomí či komunikačnej kompetencii nositeľov jazyka. V tomto polstoročí sa podstatne zmenil status nositeľov jazyka.

Výrazne komunikačne je orientovaný opis českého jazyka (koordinátor projektu J. K o ř e n s k ý). Dôraz sa kladie na zisťovanie zmien v používaní jazykových prostriedkov (na parole) a hľadanie ciest na dosiahnutie komunikačnej úspešnosti.

Sociolingvistický projekt komplexného opisu všetkých slovanských jazykov predložil M. R a d o v a n o v i ć (Novi Sad). V rámci jazykovej situácie navrhuje opísať aj genetickú a typologickú príbuznosť/nepříbuznosť jazykov, písmo, etnické a konfesijné procesy, bilingvizmus, diglosiu a i. Jazykovú politiku chápe ako plánovanie statusu jazyka, kým samo jazykové plánovanie je plánovaním korpusu (normatívne a preskriptívne plánovanie jazykového štandardu jednotlivých noriem). Stratifikáciu jazyka predstavuje funkčná perspektíva (hovorenosť verzus písanosť, funkčné štýly a registre a pod.), sociálna (sociolekty, slangy atď.) a teritoriálna perspektíva (mesto — vidiek, regionálne varianty spisovného jazyka a pod.). Zdá sa, že nie všetky národné lingvistiky dosiahli taký stupeň v sociolingvistickom bádaní, aby mohli „vyplniť“ tento náročný, ale zaiste perspektívny projekt.

Prijatý projekt opisu slovanských jazykov spája výsledky poznania národných jazykov v podobe „klasických“ teórií spisovného jazyka a systémový prístup („modifikovaný“ štrukturalizmus), ale prevažuje v ňom už sociolingvistická stratégia a komunikačná orientácia. Je to dobré východisko pre sformulovanie takej teórie, ktorá dokáže riešiť požiadavky spoločenskej a kultúrnej praxe v predstihu. Zdá sa, že od štrukturalistického chápania nadradenosti, ba až „diktátu“ jazyka nad kultúrou (vychádzajúceho z učenia W. von Humboldta a rozvíjaného jazykovým relativizmom), cez uznávanie jeho rovnocennosti s ostatnými formami kultúry etnometodológmi a sociológmi (vychádzajúcimi z postulátov E. Durkheima, no najmä F. de Saussura), začína sa dnes uplatňovať aj inštrumentálne chápanie jazyka, teda jeho podriadenosť, „služenie“ ostatným formám kultúry (T. Zgóřka/Poznaň, PP, s. 17—24). Ide o silný, „globálny“ vplyv rozmanitých kultúrnych, civilizačných či komunikačných činiteľov na jazyk, no predovšetkým vplyv spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve. Tento vplyv môžeme už dnes pozorovať napríklad na jazyku reklamy, ktorá je „výstupom“ trhového reťazca producenta, „nástroj“ jeho vízie, ktorú chce implantovať budúcim konzumentom. Už dnes je tu mimoriadne silný vplyv medzinárodných jazykov na komunikáciu v domácom prostredí, ktorému nemožno vzdorovať známokovaním „nepotrebných výpožičiek“ či „jazykových imperializmov“. Rezignuje sa na pojem „čistý jazyk“ (v axiologickej stupnici „čistý“ — „náš“ — „dobrý“ začína prevažovať posledný člen), hovorí sa o rozvíjaní „nepuristickej“ jazykovej kultúry. Jednoducho na túto situáciu treba reagovať pragmaticky aj prakticky, nie puristicky ani zákonodarsky.

Repertoár kľúčových pojmov, ktoré predkladáme v príspevku, je výberom z vyše 100 vystúpení. Dosť veľká časť z nich sa skúmanej problematiky dotýka len

okrajovo alebo vôbec nie, no aj tak sa dá z nich vyabstrahovať „hlavný ťah“. Toto nové smerovanie sa špecificky prejavuje v každom jazyku, v jednom viac, v inom menej. Zámerne sme sa sústredili na tie metodologické úvahy, ktoré sú v istej afinitite so situáciou v súčasnej slovenčine, či už v zmysle analógie, alebo naopak, sú značne odlišné. Cieľom príspevku nebolo konkrétne porovnávanie tohto smerovania v slovanských jazykoch so situáciou v slovenčine (to bude napokon v projekte), ale najmä ukázať aj na iný prístup, ktorý sa zatiaľ v slovenčine dostatočne neakceptuje, hoci je nanajvýš aktuálny. Ako sme už spomenuli, výstupom projektu bude 14 monografií (s rozsahom 240 strán). Okrem toho predstaviteľia jednotlivých lingvistík danú tematiku podrobnejšie spracujú v niekoľkých zväzkoch (napríklad poľskí kolegovia chystajú 4 rozsiahle zväzky). Slovenskí jazykovedci participujúci na projekte (J. Bosák — koordinátor, K. Buzássyová, J. Dolník, J. Furdík, J. Mlacek, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Sabol, E. Tibenská) majú tiež ambície paralelne pripraviť syntetické, „generačno-reflexívne“ dielo *Slovenčina na konci 20. storočia*.

Bibliografia

- A Prague School Reader in Linguistics. Zost. J. Vachek. Bloomington, Indiana University Press 1964. 486 s.
- BARNET, V.: Synchronna dynamika spisovného jazyka. Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 123—130.
- BOSÁK, J.: Novšie sociolingvistické prístupy k skúmaniu slovanských jazykov. Slavica Slovaca, 26, 1991, s. 224—235.
- BOSÁK, J.: Súčasná jazyková situácia. Slavia, 63, 1994, s. 222—226.
- Formirovanije slavianskich literaturnych jazykov: teoretičeskije problemy. Sbornik obzorov. Red. V. I. Gerasimov — L. V. Sorokoumskaja. Moskva, Meždunarodnaja informacionnaja sistema po obščestvennym naukam 1983. 268 s.
- Govornite formi na slovenskite literaturni jazici. Red. B. Koneski — B. Vidoeski — K. Tošev. Skopje 1973. 182 s.
- HORECKÝ, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 436 s.
- JEDLIČKA, A.: Rozvoj bádání o slovanských spisovných jazycích v dějinách slavistických sjezdů. In: Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988, s. 187—196.
- JEDLIČKA, A.: Podíl mezinárodní komise pro slovanské spisovné jazyky na řešení problematiky spisovných jazyků. Slavia, 62, 1993, s. 19—35.
- Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy środkowej i wschodniej. Materiały konferencji z 23—25 IX 1992 r. Red. S. Gajda. Opole 1993. 292 s. [JS].
- KOŘENSKÝ, J.: Velký mezinárodní výzkumný projekt. Jazykovědné aktuality, 30, 1993, s. 5—7.
- NEMCOVÁ, E. — ONDREJOVIČ, S.: Regimewechsel. Medien und Semantik. Am Beispiel der Slowakei. In: Regimewechsel, Demokratisierung und politische Kultur in Ost-Mitteleuropa. Wien — Köln — Graz 1992, s. 374—396.
- Pražskij lingvističeskij kružok. Sbornik statej. Zost. N. A. Kondrašov. Moskva, Progress 1967. 560 s.
- Przemiany współczesnej polszczyzny. Materiały konferencji naukowej. Opole 20—22. 09. 1993 r. Red. S. Gajda — Z. Adamiszyn. Opole 1994. 288 s. [PP].

Stylistyczne konfrontacje. Materiały konferencji naukowej. Opole 23--25. 09. 1993 r. Red. S. Gajda — M. Bałowski. Opole 1994. 216 s.

Stylistyka. 1. Stylistyka dziś — Stilistika segodnja — Stylistics Today. Red. S. Gajda. Warsaw — Cracow/Opole — Polish Academy of Sciences/Pedagogical University 1992. 206 s. — Stylistyka. 2. Przemiany stylowe — Stilevyje peremeny — Changes of Style. Opole 1993. 326 s. — Stylistyka. 3. Stylistyka porównawcza — Sravnitel'naja stilistika — Comparative Stylistics. Opole 1994. 270 s.

VACHEK, J.: *Lingvističeskij slovar Pražskoj školy*. Moskva, Progress 1964. 350 s.

VACHEK, J.: *The Linguistic School of Prague. An Introduction to Its Theory and Practice*. Bloomington & London. Indiana University Press 1966. 184 s.

LITERARY LANGUAGES IN MOTION: DESCRIPTION PROBLEMS

S u m m a r y

The theory of literary language as advanced by The Linguistic School of Prague in the Thirties began to applied „completely“ in the Seventies when the research of Slavonic languages has started to be methodologically headed by The International Commission on the Slavonic Literary Languages. Source terms such as functional aspects of system, norm, codification, stylistic differentiation — were enriched with language situation, varieties, communicative spheres; variant means of literary norms began to engaged in research not only from the viewpoint of linguistic means, but they were studied on the level of language formation; speakers' attitudes has been respected; the subject of research became everyday speech. After the year 1989, this methodological orientation was „accelerated“, owing to a new social and political situation at Slavonic countries. That was the reason why, at the conference at Opole (Poland, 1992), was accepted the international research project *The Contemporary Changes of Slavonic Languages (1945—1995)*. The main task of linguistics of every individual Slavonic languages is to introduce its cardinal problems as well as its achievements acquired during the past half-century within the research field of language. Except for the systemic approach the project presents also sociolinguistic as well as communicative approaches.

JAZYKOVÁ SITUÁCIA VO FRANCÚZSKU

JÁN HORECKÝ

HORECKÝ, J.: Language Situation in France. Jazykovedný časopis, 46, 1995, No. 1, pp. 37—41. (Bratislava)

Starostlivosť o francúzsky jazyk bola prvoradou úlohou Francúzskej akadémie (Académie française), založenej r. 1635. Už r. 1639 sa v tejto akadémii začalo pracovať na Akademickom slovníku (Dictionnaire de l'Académie), dokončený však bol až r. 1694. Jeho cieľom bolo zaznamenať úzus, nazývaný *bel usage* (krásne používanie jazyka); pravda, bol to úzus kráľovského dvora a šľachticov, ktorí navštevovali tzv. parížske salóny. Niektoré slová sa už vtedy posudzovali z hľadiska tohto úzu, a preto sa do slovníka nezaradili (napr. *angoisse* — „úzkosť“, *immense* — „nesmierny“ sa hodnotili ako zastarané, *poitrine* — „hrud“, *épingle* — „špendlík“ ako ľudové; Walterová, 1993). Prvé vydanie akademického slovníka obsahuje 24 000 slov. Roku 1694 vydal Thomas Corneille slovník 15 000 odborných termínov, ale vo všeobecnosti sa puristicky orientovaní členovia Akadémie termínmi nezaoberali.

Pod dohľadom Francúzskej akadémie však francúzština prežívala od 2. polovice 17. stor. nevídaný rozkvet, označovala sa ako tretí klasický jazyk (popri starej gréčtine a latinčine). Bolo to aj vplyvom francúzskej revolúcie a Napoleonových výbojov. Až Viedenský kongres r. 1814 predznamenal ústup francúzštiny z pozície diplomatického jazyka. Podľa Gy. Décsyho (Décsy, 1973) práve Francúzska akadémia reglementovala jazyk do najmenších detailov vo výbere slov i vo výslovnosti, takže dodnes sú Francúzi neobyčajne citliví na cudzí akcent.

Takáto nadmerná, často až úzkostlivá starostlivosť o spisovný jazyk — ako konštatuje H. Walterová — sa však v súčasnosti stala brzdou pri vývine francúzštiny na moderný komunikačný prostriedok. Sotva však možno súhlasiť s jej tézou, že protipólom archaizujúcej spisovnej francúzštiny je jazyk reklamy. Príklady, ktoré H. Walterová uvádza na takmer nehatené spôsoby neologizácie, nie sú predsa bežnými vyjadrovacími prostriedkami a zdá sa, že práve preto veľmi rýchlo zanikajú. Oveľa väčším podnecovateľom vývinu francúzštiny — tak ako ostatných jazykov — je dnes odborné dorozumievanie, najmä odborná terminológia. Preto sa jej právom venuje toľko pozornosti i v jazykovej legislatíve, i v boji proti anglicizmom.

Výrazným krokom v jazykovej legislatíve bol zákon 75-1349 z 31. 12. 1975 (Basov—Lauriolov zákon) o používaní francúzskeho jazyka. Podľa tohto zákona

majú byť vo francúzštine označenia výrobkov, návody na používanie, záručné podmienky a reklama, rovnako nápisy na verejných budovách, pracovné zmluvy, ponuka voľných miest. Verejné inštitúcie nesmú podporovať také organizácie, ktoré nerešpektujú zákon o používaní francúzskeho jazyka (Projekt, 1994). Ako vidieť a ako sa osobitne zdôrazňuje v citovanom projekte, zákonom sa upravuje používanie francúzštiny vo verejných orgánoch a inštitúciách, nijako nejde o kontrolu kvality alebo čistoty jazyka. Táto úloha patrí Francúzskej akadémii, ktorá dozerá na bon usage a upravuje pravopis.

Súčasný stav francúzštiny, najmä však postoje používateľov jazyka sa odzrkadľujú aj vo výsledkoch sociolingvistického výskumu (Projekt, 1994). Na otázku, či má byť obrana francúzskeho jazyka úlohou vlády, odpovedalo 51 opýtaných, že to je pre vládu dôležitá úloha, podľa 31 opýtaných veľmi dôležitá a podľa 8 prvoradá. Len deväť respondentov označilo túto úlohu ako nedôležitú pre vládu a jeden nevedel odpovedať. Ďalšia otázka zisťovala, komu respondenti najviac dôverujú pri obrane francúzskeho jazyka. Ukázalo sa, že najviac dôvery dávajú škole (59 respondentov), na druhom mieste sebe samým (29) a Francúzskej akadémii (28); vláde dôverovalo v tomto bode len 10 opýtaných, masovým médiám 15, iným frankofónnym krajinám 8. Len 3 respondenti mysleli na francúzske podniky, 3 nedôverovali nikomu a 1 nemal vlastnú mienku. Ako vidieť, vláde a jej ustanovizniám sa veľa dôvery neprejavovalo.

Dobrý obraz o jazykovej situácii dávajú aj odpovede na otázku, kto francúzštinu najviac ohrozuje. Podľa tejto ankety je najväčšou hrozbou zlá úroveň vyučovania jazyka (38 opýtaných), ale aj nedostatočná pozornosť samých Francúzov (35) a zlý úzus v masmédiách (17). Poukazuje sa aj na často spomínané nepriaznivé pôsobenie angličtiny a amerického spôsobu života, ktoré je podmienené tým, že veľa Francúzov musí v zamestnaní používať angličtinu (22 respondentov), ďalej zmedzinárodním ekonomikou (12), ale aj nadmerným vplyvom americkej kultúry (21 respondentov). V odpovediach na otázku o používaní anglických výrazov a slov už nie je stav taký jednoznačný. Tridsať respondentov pokladá tieto výrazy za užitočné, 41 jednoducho za módne a 19 za zábavné. Len 14 respondentom tieto výrazy prekážajú, 6 opýtaných ich pokladá za hlúpe a 3 až za šokujúce. Na druhej strane 19 opýtaných pokladá anglicizmy za dobré a 8 dokonca za zábavné, 16 respondentov v nich vidí prejavy snobizmu.

Z týchto odpovedí nevidieť až taký absolútny odpor k anglicizmom, aký sa vyzdvihuje pri posudzovaní jazykovej situácie vo Francúzsku v masových komunikačných prostriedkoch. Pravda, značnou nevýhodou tejto ankety je, že sa neuvádza sociálne postavenie respondentov, ich zemepisné rozloženie, ani vzdelanie.

Veľmi triezvo posudzuje jazykovú situáciu francúzsky minister kultúry a frankofónie (starostlivosť o francúzštinu a francúzsku kultúru vo frankofónnych krajinách) J. Toubon (Les brèves, 1994). Vychádza z tézy, že „náš jazyk je srdcom našej kultúry a nášho dedičstva. V medzinárodných súvislostiach sa však prejavuje ten-

dencia k uniformizácii, ktorá ohrozuje jazykovú rozdielnosť, preto sa náš jazyk musí stať predmetom veľkej bdelosti. Preto vláda zamýšľa predložiť parlamentu nový návrh zákona, v ktorom by sa posilnil zákon z r. 1975 a rozšírila by sa jeho pôsobnosť. Osobitným obežníkom sa pripomína verejným činiteľom potreba rešpektovať úzus francúzskeho jazyka.“ J. Toubon však správne zdôrazňuje, že sám zákon nemôže vyriešiť všetky problémy. Dbať na istú kvalitu jazyka je úloha školy, rozhlasu, televízie a všetkých kultúrnych inštitúcií. Treba zabezpečiť, aby celá spoločnosť, najmä jej zanedbávané zložky, dostatočne ovládala jazyk, aby sa všetci občania mohli rovnako zúčastňovať na komunikácii a na verejnom živote.

Osobitnú pozornosť treba venovať, píše minister, národnej stratégii v jazykovom priemysle. Francúzština nesmie byť vytlačaná inými jazykmi, ale sa musí uplatňovať v nových komunikačných technológiách, aby sa mohla rovnoprávne zúčastňovať na automatizácii a rozmnožovaní informačných zdrojov.

Závažné miesto v celom súbore problémov má aj úsilie udržať postavenie francúzštiny vo svete, najmä v Európe. Treba podporovať rozširovanie viacjazyčnosti (plurilingvizmu) jednotlivcov, lebo kultúrna a jazyková diferencovanosť je jedným z kultúrnych bohatstiev Európy. V tejto súvislosti si treba uvedomiť — minister to nepripomína — aj problematiku francúzštiny vo svete, vo frankofónnych krajinách, najmä v Kanade. Nový zákon, rozšírený v duchu týchto úvah, bol schválený na jar 1994. (Podľa informácií v tlači nenašiel vždy priaznivý ohlas, niektoré ustanovenia vraj porušovali ľudské práva.)

Na dosiahnutie cieľov proklamovaných zákonom už teraz fungujú vo Francúzsku tri inštitúcie: Najvyššia rada francúzskeho jazyka, Delegácia (približne poverenie, úrad) francúzskeho jazyka a celý rad terminologických komisií pri jednotlivých ministerstvách.

Najvyššia rada francúzskeho jazyka (Conseil supérieur de la langue française, nadväzujúca na Generálny komisariát francúzskeho jazyka z 29. 2. 1984) bola zriadená 2. 6. 1989 a obnovená 28. 9. 1993. Jej predsedom je predseda vlády, z úradnej povinnosti sú jej členmi minister národnej výchovy, minister kultúry a frankofónie, ako aj sekretári Francúzskej akadémie a Akadémie (prírodných) vied. Jej podpredsedom sa stal profesor Bernard Quemada, profesor na Ecole pratique des Hautes Etudes a riaditeľ CNRS (Centre national de la recherche scientifique — Národného strediska vedeckého výskumu, partnera našej akadémie vied), známy priekopník matematickej jazykovedy. Úlohou tejto rady je skúmať otázky používania, zlepšovania, obohacovania a rozširovania francúzskeho jazyka vo Francúzsku i mimo Francúzska, ako aj otázky vzťahu k cudzím jazykom.

Popri tejto Najvyššej rade funguje Delegácia (úrad) francúzskeho jazyka, ktorá je okrem jazykových otázok poverená zaoberať sa činnosťami vyplývajúcimi zo zákonných ustanovení a sledovať realizáciu týchto činností.

Napokon treba uviesť rozličné terminologické komisie, zriadené podľa dekrétu predsedu vlády z 11. 3. 1986. Tieto komisie majú za cieľ zisťovať medzery v ter-

miniológii na základe potrieb používateľov, zbierať, revidovať a navrhovať termíny a neologizmy potrebné na označovanie súčasných realít, prispievať k zblíženiu a harmonizácii (unifikácii) termínov, podporovať rozširovanie terminológie a tým aj vývin francúzskeho jazyka.

Rozhodnutia komisií sa uverejňujú v Úradnom vestníku (Journal officiel) v podobe súpisov odporúčaných alebo záväzných termínov. Záväzné termíny sa musia používať v dekrétach, obežníkoch a smerniciach jednotlivých ministrov, v korešpondencii a dokladoch verejných inštitúcií, v rozhlase a televízii.

Napr. minister poľnohospodárstva zriadil komisiu pre poľnohospodárstvo a potravinárstvo. Tá publikovala v prílohe úradného vestníka 14. 3. 1986 súpis genetických termínov, a to v takej podobe, že k francúzskemu termínu (napr. *génie génétique*) je pripojená stručná definícia a anglický ekvivalent (*genetic engineering*). Z tridsiatky termínov je vo väčšine prípadov zhoda medzi francúzskym a anglickým termínom (nepochybne v dôsledku spoločnej slovnej zásoby odborného jazyka), rozdiely sú vlastne len v grafike, napr. *hybridation moléculaire* — *nucleic acid hybridization, mutagenèse* — *mutagenesis*.

Podrobnejšie o tejto problematike informujú napr. K. Kupčihová a K. Sekvent v Kultúre slova (1978), kde uvádzajú niekoľko skupín problematických termínov. Sú to prevzaté slová z angličtiny (*drugstore, management*), pofrancúzštené slová (*aeronomy* — *aéronomie, doping* — *dopage*), kalky (*open ticket* — *billet ouvert*), novoutvorené slová (*astronaute* — *spationaute, spacecraft* — *spationef*), významové neologizmy (*dispatcher* — *répartiteur*). Ako konštatujú autori, ide tu vlastne o akýsi evolutívny purizmus.

Napriek opätovnému zdôrazňovaniu, že zákon sa týka používania jazyka a nie jeho kvality, práca terminologických komisií sa často nevyhnutne dotýka aj kvality, jazykovej podoby, a teda hodnotenia. Z takéhoto postoja niekedy vznikajú neologizmy, ktoré však u používateľov nemajú vždy úspech. K takýmto neologizmom patria napr. *disquette* za *floppy disc, gros-porteur* za *jumbo-jet, perchiste* za *perchman, calculette* za *pocket calculator, écrasement* za *crash, simple* za *single*.

Treba v tejto súvislosti pripomenúť, že vo francúzštine sa už dávnejšie uplatňujú názvy a značky medzinárodných inštitúcií v domácej podobe. Napr. proti NATO — *North American Treaty Organisation* je vo francúzštine *Organisation du traité de l'Atlantique Nord*, teda OTAN. Proti UFO — *Unidentified Flying Object* je vo francúzštine *Objet Volant non Identifié*, a teda OVNI. Ba aj proti AIDS — *Acquired Immunity Disease Syndrome* je SIDA — *Syndrome d'immunodéficience acquise*. Proti počítačným termínom (*počítač* je *ordinateur*) *software* a *hardware* sú vo francúzštine názvy *logiciel* a *matériel*. Z oblasti elektroniky sú známe napr. návrhy na *syntoniseur* proti *tuner, baladeur* za *walkman, disque audionumérique* za *compactdisc, bande video promotionelle* za *video-clip*. Z nich sa — ako uvádza H. Walterová — ujal len *baladeur, resp. disque compact*. Neujali sa napr. ani návrhy *nommer* za *nominate, parrain* za *sponsor*.

Z našich poznámok je zrejmé, že jazyková situácia v dnešnom Francúzsku je značne zložitá a že ani úsilie o prísnejšie normovanie v oblasti terminológie (ktorá je vo všeobecnosti prístupnejšia štandardizácii a preskripcii než ostatné komunikačné sféry) nevedie vždy k úspechu. Je to aj preto, že sa nie celkom dostatočne berú do úvahy potreby, záujmy či záľuby používateľov francúzštiny, najmä z radov mladšej generácie.

Bibliografia

Brèves. Lettre du Conseil supérieur et de la Délégation générale à la langue française. 1er trimestre 1994.

Création d'une commission de terminologie pour le vocabulaire des sciences et techniques de l'agriculture et de l'agroalimentaire. Journal Officiel de la République Française. N.C. 5417, 22. Juin 1984.
DÉCSY, Gy.: Die linguistische Struktur Europas. Vergangenheit. Gegenwart. Zukunft. Wiesbaden. Otto Harrasowitz 1973. 300 s.

KUPČIHOVÁ, K. — SEKVENT, K.: Súčasný problémy francúzskej terminológie. Kultúra slova, 12, 1978, s. 341—345.

MASÁR, I.: Terminogramme — zahraničný bulletin pre terminológiu a jazykovú kultúru. Kultúra slova, 14, 1980, s. 375—377.

Projet de la loi relatif à l'emploi de la langue française. Supplément à la lettre d'information no 363 du jeudi 10 mars 1994. Ministère de culture et francophonie.

WALTER, H.: Francouzština známá i neznámá. Z fr. originálu Le Français dans tous les sens (Paris 1988) preložili M. Dohalská a O. Schulzová. Praha, Jan Kanzelsberger 1993. 323 s.

RECENZIE

FURDÍK, J.: *SLOVOTVORNÁ MOTIVÁCIA A JEJ JAZYKOVÉ FUNKCIE*. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.

Svojou druhou samostatnou monografiou (vyšla pri príležitosti XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave) J. Furdík „splatil dlh“ slovenskej lingvistickej verejnosti, ktorá netrpezlivo čakala na zosumarizované výsledky jeho niekoľkoročného bádania v derivatológii. Dostala sa nám do rúk kniha, ktorá len potvrdzuje, že jazykovedné práce J. Furdíka patria k nosným pilierom slovenského synchronného lingvistického výskumu. Monografia obsahuje sústavu závažných poznatkov a ideí vzťahujúcich sa na slovotvornú motiváciu a jej súvislosti a súčasne „vyzýva“, ako to sám autor zdôrazňuje v úvode knihy, na ďalší výskum v tejto oblasti. Ukazuje sa, že v slovotvornej motivácii sa síce zhromaždilo značné množstvo informácií (aj výraznou zásluhou J. Furdíka), ale stále sa vynárajú nové otázky, a to najmä v spätosti s fungovaním jazyka, takže táto klasická výskumná téma vôbec nestráca svoju aktuálnosť. Furdíkova monografia má slovakistický aj všeobecnolingvistický charakter, vyznačuje sa bohatstvom empirických aj teoretických poznatkov, ako aj metodologickou inšpiratívnosťou.

Monografia je rozčlenená do štrnástich kapitol, v ktorých sa slovotvorná motivácia pertraktuje z rozličných aspektov a v rozličných súvislostiach. Na začiatku analýz, kritických úvah a syntetizujúcich myšlienok autor „rehabilituje“ slovotvornú motiváciu v polemike s názorom, že ide o nepodstatný jav v slovnej zásobe. Argumentuje kvantitatívnymi údajmi, poukazom na systémiotvornú funkciu tejto motivácie a na jej úlohu pri sémantizácii derivátov s nízkou frekvenciou. Postupná demotivácia odvodenín je neodškriepiteľným faktom, ale J. Furdík postrehol aj druhú stránku tohto procesu, totiž to, že strata motivácie zvyšuje motivačnú potenciú slova, čo spôsobuje, že stupeň slovotvornej motivovanosti celej slovnej zásoby neklesá. Demotiváciu výstižne opisuje ako oslabovanie až stratu „nosnej informácie“ a emancipáciu „hlavnej informácie“. Čitateľ tu vníma implicitnú výzvu na skúmanie otázky, ako demotivácia súvisí s druhom slovotvornej motivácie a či sú v súčasnej slovenčine deriváty, ktorých motivant sa vzťahuje na prototypový exemplár triedy vymedzenej príslušným motivátom, voči demotivácii odolnejšie ako deriváty s motivantom vzťahujúcim sa na neprototypový exemplár. V monografii sa presvedčivo vysvetľuje súvislosť demotivácie s textovou frekvenciou; pokračovanie výskumu sa má uberať smerom k odhalovaniu ďalších súvislostí.

Závažným príspevkom k poznaniu sústavy derivátov v slovenskej lexike je analýza analogickej slovotvorby v zmysle tvorenia slov jednoduchou imitáciou slovotvornej stavby jestvujúcich slov. Analýza ukázala, že nejde o natoľko periférny jav v slovnej zásobe nášho jazy-

ka, ako by sme to očakávali; autor poukazuje na „zotrvačné“ pôsobenie istých produktívnych slovtvorných typov. V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že by bolo azda výhodné hovoriť o lexikálnej a štruktúrnej motivácii a rozlišovať medzi lexikálne a štruktúrne motivovanými derivátmi (→slovtvorná analógia) a „jednosmernými“ čiže štruktúrne motivovanými odvođeninami (→analogická slovtvorba).

Cenné poznatky poskytujú kapitoly o morfológických, syntaktických a štylistických súvislostiach slovtvorne motivovaných slov. Priam inštruktážnou ukážkou lingvistickej analýzy je rozbor prechodu substantív zo skloňovacieho typu *kost'* k typu *dlaň*. Na inom mieste sme už demonštrovali inšpiratívnosť tejto analýzy (porov. štúdiu Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii. *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 3–13). Pre ďalší rozvoj slovenskej derivatológie je, prirodzene, dôležité konfrontovať ju so zahraničnými výskumami, najmä s tými, ktoré vychádzajú z odlišnej teoreticko-metodologickej koncepcie. Furdíkove úvahy založené na porovnávaní syntakticky orientovanej koncepcie s onomaziologickou teóriou slovtvorby ukazujú cestu plodnej konfrontácie. V kapitole o štylistickej dimenzii slovtvorne motivovaného slova autor upozorňuje na absenciu sumarizačnej práce o štylistických možnostiach týchto slov v slovenčine, aby vzápätí poskytol pre takúto prácu dobrý podklad: prehľadne prezentuje štylistickú potenciu jednotiek slovtvorného systému, a to slovtvorných prostriedkov, slovtvorných postupov a slovtvorných útvarov.

O suverenite autora monografie v narábaní s výskumným materiálom podáva azda najlepšie svedectvo XI. kapitola, venovaná slovtvorbe ako hybnej sile lexikálnej dynamiky. S nadhľadom vynikajúceho znalca výskumnej problematiky vymedzuje štyri funkcie slovtvorby. Poznatok o tom, že slovtvorba vo svojom komplexe funguje vo vzťahu k celej slovnej zásobe ako systemizátor, vo vzťahu k novoutvoreným slovám ako integrátor, vo vzťahu lexikálnych jednotiek k viacslovným pomenovaniám a k výpovediam ako sémantický kondenzátor a vo vzťahu k prevzatým slovám ako adaptátor, patrí už do sústavy fundamentálnych poznatkov o našom jazyku.

J. Furdík venoval značnú pozornosť výskytu slovtvorne motivovaných slov v jazyku aj v texte. Porovnáva slovtvornú motiváciu v spisovnom jazyku a v nárečí a zdôvodňuje zistené rozdiely. Zavádza pojem motivačnej nasýtenosti textu, ktorým zachytáva zastúpenie slovtvorne motivovaných slov v textoch. Výsledkami štatistických výskumov dokladá tvrdenie o zvyšovaní výskytu týchto slov smerom od textov hovorového štýlu cez poéziu, umeleckú prózu, publicistiku k textom náučnej prózy. Ukazuje užitočnosť pojmu motivačnej nasýtenosti textu pre kontrastačný výskum lexikálneho zloženia textov, a to na príklade súčasnej slovenčiny a nemčiny. Prichádza napr. k zaujímavému záveru, že analytickosť nemeckej vety sa v slovenčine kompenzuje analytickosťou pomenovania. K celkovej problematike výskytu slovtvorne motivovaných slov sa žiada dodať, že vo výskume treba pokračovať s dôrazom na hľadanie ďalších súvislostí medzi typovou a textovou frekvenciou lexikálnych jednotiek. Získané výsledky by potom bolo treba porovnať s výsledkami paralelných výskumov jazykových jednotiek z iných rovín a zistené poznatky využiť pri objasňovaní otázky, akú úlohu hrá frekvencia pri intuitívnom posudzovaní jazykových jednotiek, resp. štruktúr z hľadiska ich príznakovosti/nepρίζnakovosti (teda prirodzenosti).

V zaverečných troch kapitolách sa princíp slovtvornej motivácie uplatňuje ako báza medzijazykovej lexikálnej konfrontácie. Zdalo by sa, že ide o „obohratú platňu“ v interlingválnom porovnaní. Ieže Furdíkove výskumy (na slovensko-nemeckom a slovensko-maďar-

skom materiáli) sa nezaraďujú do radu prác, ktoré len rozširujú empirické údaje vo vzťahu k vypracovaným teoretickým poznatkom. Kto hľadá metodologické podnety v tejto výskumnej oblasti, nachádza ich v záverečných častiach Furdíkovej knihy.

V bibliografickej poznámke v závere knihy autor uvádza údaje o pôvodných publikovaných verziách jednotlivých kapitol. Zsvätenému čitateľovi sú tieto príspevky známe. Napriek tomu aj zsvätenec siaha po monografii, pretože až prostredníctvom nej objavuje poznatkový potenciál slovotvorných výskumov J. Furdíka v úplnej šírke a hĺbke. Furdíkova monografia nesporne patrí na prvý regál knižnice slovenského jazykovedca.

Juraj Dolník

SOKOLOVÁ, M.: *SÉMANTIKA SLOVES A SLOVESNÝ ROD*. Bratislava, Veda 1993, 110 s.

Hlavným výsledkom analýzy, na ktorú sa podujala M. Sokolová pri výskume vzťahov slovesného rodu a významu sloví, je dosiaľ najpodrobnejšie triedenie sloví v spisovnej slovenčine. Za kritériá svojho triedenia berie štyri základné príznaky: dianie, akčnosť, mutačnosť a rozčlenenosť, adaptované s istými modifikáciami z jestvujúcej literatúry (zrejme sú kontakty s prácami F. Daneša a J. Kořenského). Pravda, na rozdiel od uvedených autorov M. Sokolová začleňuje vybrané sémantické príznaky do širšieho rámca. Rozhodujúca je pre ňu súvislosť s intenciami slovesného deja; tým sa dostáva k ďalším kritériám a sémantickým príznakom. Sú to jednak slovesné aktanty (participanty — ľavostranný a pravostranný), ale najmä vzťahy medzi nimi: tranzitívnosť, ak dianie prechádza z ľavostranného participanta na pravostranný, a reflexívnosť, ak sa dianie vracia na ľavostranného participanta. K ďalším sémantickým príznakom tohto typu patrí životnosť ľavostranného participanta a jeho špecifikovanosť či nešpecifikovanosť, ako aj vlastnosti pravostranného participanta — jeho neživotnosť a zasahovanie objektu.

V súvislosti s vlastnosťou reflexívnosti sa M. Sokolová dostáva k ďalšej gramatickej kategórii, ku *genus verbi*. Problematikou slovesného rodu sa autorka zaoberá od začiatku svojej vedeckej kariéry. V recenzovanej práci predkladá riešenie založené na základných sémantických príznakoch. Východiskom sú sémantické príznaky dianie a rozčlenenosť (v *kladnej podobe*, s. 33), kým príznaky mutačnosť a akčnosť sú len signalizujúce. Ak sa signalizuje mutačnosť, nejde vlastne o pasívum, ale o rezultatívnu konštrukciu. O vlastné pasívum ide vtedy, ak sa nesignalizuje prítomnosť mutačnosti, čiže môže byť príznak $-M$ aj $-M$. Ak sa pritom signalizuje prítomnosť sémantického príznaku $+A$, ide o participiálnu konštrukciu, ak sa nesignalizuje prítomnosť akčnosti (teda ak môže byť $+A$ aj $-A$), ide o reflexívnu konštrukciu (v autorkinej terminológii sú to participiálne a reflexívne transformáty). K týmto trom konštrukciám M. Sokolová pripája modifikované konštrukcie, vyjadrenie kategórie *genus verbi* prvou a treťou osobou plurálu.

Pri triedení sloví autorka využíva pasívne konštrukcie ako overovací prostriedok pri vymedzovaní významu na základe spomenutých intencných sémantických príznakov. Zároveň naznačuje základné teoretické otázky týkajúce sa týchto dvoch gramatických kategórií.

Pri osvetľovaní problematiky intencie upozorňuje na potrebu rozlišovať intenciu a valenciu. Analogicky s J. Kačalom intenciu dynamického príznaku (t. j. slovesa či predikátu) chápe ako prvok významový a intenčnú hodnotu slovesa ako prvok symbolický (formálny). Vo vývine teórie intencie správne vidí dve protichodné stanoviská: na jednej strane posun k významu od dvoch prác E. Paulinyho (Systém slovenského slovesa, 1943; Slovenská gramatika, 1981) k F. Danešovi, na druhej strane posun k významu v koncepciách J. Ružičku — J. Kačalu — M. Grepla a P. Karlíka. Pri praktickom využívaní výsledkov tejto teórie však M. Sokolová obchádza základný problém, totiž otázku, či by sa nemala intencia slovesa chápať komplexne ako gramatická kategória, teda ako vlastnosť, ktorá nerozlučne (ako je to pri všetkých gramatických kategóriách) patrí k slovesu (porov. našu štúdiu Intencia slovesného deja ako gramatická kategória, 1990).

Dalo by sa tu vychádzať z predstavy, že na jazykovú, teda všeobecnejšiu kategóriu procesualnosti sa viažu jednak nominačné kategórie (intencia, spôsob a vid), jednak interakčné či aktualizáčnne kategórie (osoba, čas), ako aj prechodná kategória diatézy. Bolo by tak zreteľnejšie, že kategória intencie má svoj obsah a formu.

Z prechodného charakteru diatézy (aspoň v uvedenom chápaní J. Horeckého) vyplýva aj potreba prehodnotiť charakter tejto kategórie. Aj M. Sokolová upozorňuje na túto problematiku, keď už v názvoch kapitol rozlišuje gramatickú kategóriu diatézy a funkčnosémantickú kategóriu diatézy (v bondarkovskom zmysle). Pri svojich úvahách za základný charakteristický prvok kategórie genus verbi pokladá transformáciu, resp. schopnosť permutovať pozície agensa a patiensa. Nie je však isté, či hovoriaci skutočne používajú pasívne alebo reflexívne konštrukcie tak, že si ich pri komunikácii konštruujú na základe aktívnych konštrukcií. Je skôr pravdepodobné, že si ich tvoria priamo, bez pomoci transformácie.

Vo výklade M. Sokolovej má pri intencii aj diatéze veľký význam zmena. Ak proti Kačalovej téze, že zmena intencie spôsobuje zmenu významu, J. Horecký namieta, že prvotná tu nie je zmena, ale naopak, zmena významu, resp. použitie slovesa v inom význame vplyva na zmenu intencie, tak M. Sokolová pripúšťa, že pri zmene sú možné obidva smery. Aj pri úvahách o kategórii genus verbi M. Sokolová vychádza z **predpokladu** zmeny: vidieť to už na základných názvoch podkapitol — participálny transformát a reflexívny transformát. Je azda nesporné, že zmeny predpokladaných základných konštrukcií, resp. ich transformácie nepatria k základným činnostiam hovoriaceho pri používaní jazyka, ale že sú výsledkom pozorovania a úvah analyzátora hotových textov. Pri komunikácii účastník komunikácie jednoducho berie jestvujúce prostriedky, resp. identifikuje ich (na strane recipienta) s prostriedkami jestvujúcimi v jazykovom vedomí. Preto sme vlastne oprávnení hovoriť, že gramatické kategórie sú viazané už v systéme na isté jazykové kategórie. V tomto zmysle však treba uvážiť, či diatéza patrí ku gramatickým kategóriám. Je to skôr kategória, ktorá sa prejavuje v texte, resp. vo výpovedi, a slúži tu na istú hierarchizáciu participantov. Na hierarchizačnú funkciu diatézy správne poukazuje aj sama autorka.

Sila argumentácie a klasifikácie M. Sokolovej je, ako vidieť z týchto postrehov, aj v tom, že hľadá širšie súvislosti a poukazuje na nedoriešené problémy.

Ján Horecký

K početným prácam, venovaným XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave, k onej povestnej trinástke, patrí aj monografia Gejzu Horáka *Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie*. Publikáciu zásadným spôsobom determinujú dva faktory. Ponajprv je to skutočnosť, že ide o staršiu štúdiu, ktorú autor obhájil ako kandidátsku dizertáciu v r. 1958, a práca vychádza bez akýchkoľvek zmien, a po druhé, že výklad je postavený na dokladoch z klasickej beletrie, prevažne z diela Kukučína, Tajovského, Timravy a Dobšinského.

Tieto dve skutočnosti posúvajú opis významu a funkcií príslušných slovesných kategórií do špecifického kontextu. Orientácia na staršiu klasickú literatúru, ktorá mohla azda nájsť svoj odraz aj v titule, vedie k opisu fungovania príslušných kategórií v minulých normách. Uvedený postup zodpovedá prístupu k jazyku, v ktorom sa zdôrazňuje jeho stabilná zložka a úplne alebo takmer úplne sa rezignuje na fakt, že jazyk sa vyvíja, nestojí na mieste, prístupu, v ktorom sa predpokladá, že funkcie gramatických foriem možno z hľadiska dnešných noriem opísať cez prizmu normy, resp. noriem, ktoré platili v časovom horizonte od konca 19. do konca prvej polovice 20. storočia.

Nikto si nemyslí, že by sa gramatická sféra jazyka menila tak rýchlo ako lexikálna. Ale ani táto jazyková zložka nie je, pravdaže, mŕtva, aj ona podlieha zmenám aspoň v tom zmysle, že neutrálne jazykové prostriedky prestávajú byť neutrálnymi, centrálné sa menia na periférne a naopak, že bežne používané tvary sa archaizujú či ináč príznačujú. Inými slovami: to, čo nám vo výklade G. Horáka chýba, je odlišenie toho, čo z funkcií analyzovaných slovesných kategórií je živé aj v najskoršom období, od toho, čo takým dnes už byť prestalo.

Ináč G. Horák predstavil vo svojej knihe skutočne detailnú analýzu skúmaných slovesných kategórií, dalo by sa povedať ich drobnokresbu, či už sa to týka kategórie slovesnej osoby (s. 7—67) alebo času a spôsobu (s. 68—157). Pri kategórii osoby sa autor venuje funkcii každej z nich aj ako znaku spoločenských vzťahov a predmetom výskumu sa stáva postupne indikatív, prézens, préteritum, antepreteritum i futúrum, kondicionál (s osobitným zreteľom na jeho časovú platnosť), imperatív a i.

Tam, kde autor berie ohľad aj na sociálne faktory, je analýza nielen jemná, ale aj veľmi presná. Napr. v kapitole *Gramatická osoba ako znak spoločenských vzťahov* pri výklade o „onikani“ sa príhodne pripomína, že toto špecifické uplatnenie gramatickej osoby sa nájde predovšetkým v krásnej literatúre, zobrazujúcej staršie obdobie a že je v slovenskom kontexte vo všeobecnosti príznakové. Upozorňuje sa aj na fakt odlišného onikania v jednotlivých regiónoch Slovenska i na nejednotnosť editorského úzu pri vydávaní krásnej literatúry. Autor sa ďalej venuje tzv. plurálu úcty, ktorý vhodne (v zhode s J. Ružičkom) odlišuje od onikania. Podľa G. Horáka tento plurál je „často ... bežný a požadovaný tam, kde sa staršiemu spolubesedníkovi vyká. Naproti tomu v prostredí, v ktorom sa staršiemu spolubesedníkovi (napr. rodičom) oniká, často býva plurál úcty neznámy“. Aj tu však bolo treba zaznamenať fakt, že použitie plurálu úcty je napr. v mestskom prostredí iba výnimočné a do úvahy prichádza len v styku s osobami, napr. príbuznými, najstaršej generácie.

Pri výklade o kategórii osoby sa vôbec inštruktívne ukazuje ako fungovanie celého radu tvarov tejto kategórie v inom než základnom význame je viazané na špecifický kontext. Ako

aj sám autor hovorí, tým, že sa tieto tvary využívajú na miestach, kde zvyčajne vystupuje tvar iný, vzniká aktualizáčnè napätie a často i štýlové zafarbenie. Dodajme, že vzhľadom na to, že sa realizujú len v istom kontexte, v novšej literatúre sa tu často hovorí o kontaktoých alternantách slovesnej formy danej osoby.

Pri výklade kategórie spôsobu a času sa autor najviac venuje prèzensu, jeho prvotným i druhotným funkciám, prípadom „pomknutia osoby“, z ktorých sa preberajú atemporálne prípady (v prísloviach), zvyčajnosť, sprítomnenie (historický prèzens, podľa terminológie autora sprítomňovací prèzens), prèzens nedokonavých sloviés s významom budúcnosti (*Zajtra je sobota*) a i.

Prèzens za futúrum vykladá autor ako dej povýšený vo fantázii na reálny, prítomný, opisuje sa tu prèzens za spojenia typu *ak/keď* + prèzens indikatívu (atemporálne *Nevyrobíš — nemáš* i aktuálne *Nepôjdem — neudobrí sa*), prèzens za kondicionál minulý — podľa autora prèzens, ktorý sa takmer stal reálnym (*Stačila sekunda a Baltazár sa vála v krvi*), prèzens dokonavých sloviés za imperatív (*Skočíš mi po pivo*), prèzens dokonavého slovesa ako výstraha, hrozba (nepriama výzva prestať v činnosti), prèzens nedokonavého slovesa za imperatív a i. V týchto prípadoch ide napospol o veľmi precíznu a objavnú analýzu.

Prèteritom sa podľa autora vyjadrujú fakticky neaktuálne deje. Pri výklade jeho sekundárnych funkcií však takisto narážame na problémy z hľadiska rozvrstvenia súčasného jazyka. Na s. 162 sa napr. interpretuje fráza *Ja dal* s vynechaním prèzensu slovesa, „oznamujúca rázne a vtípnè riešenie veci/problému“, ktorej analýza sa uzatvára konštatovaním, že „takýto variant prèzenta je častý“. Platí to však len vo vzťahu ku Kukučínovi, na ktorého sa tu odkazuje, ale sotva už pre jazyk súčasný.

Zo sekundárnych funkcií prèterita sa tu venuje pozornosť prèteritu, ktoré hovorí o výsledku budúceho deja (*Už som prehral*), prèteritu v kľatbe namiesto kondicionálu (*Bodaj by ho vešali*) a i.

K antepreteritu G. Horák uvádza, že to „ani zďaleka nie je mŕtvy tvar, a to ani preto, že má oporu v živej ľudovej reči“ (s. 91). Hoci sa tu odkazuje zasa na Dobšinského, konštatovanie o jeho prítomnosti v ľudovej reči zodpovedá zrejme aj súčasnej skutočnosti. Svedčia o tom aj novšie nárečové výskumy. Ako trochu spornejší sa však ukazuje argument, že jeho používanie je odôvodnené a priam vynútené časovými vzťahmi, ktoré reálne jestvujú medzi dejmi. „Isté časové vzťahy možno vyjadriť len antepreteritom“ (s. 91). Dokladá sa to opäť príkladom z Dobšinského: *Tam sa bol učupil v kepienku Pustaj a pozbieral všetky tie črievice*. Významovo by bolo zrejme, že prvý dej sa stal pred druhým aj v prípade, že by sa v druhej vete použilo jednoduché prèteritum. Antepreteritom sa však určite kontúruje následnosť časov výraznejšie než je to možné pri jeho absencii. No znovu tu treba uviesť, že antepreteritum sa zvyčajne nezachováva ani v mnohých kultivovaných prejavoch, a bolo by treba hľadať príčinu, prečo je to tak. Podľa nášho názoru nestačí len odkazovať na úzus spred niekoľkých desiatok rokov. Časová následnosť sa nekontúruje iba antepreteritom, nie je to totiž jediný možný spôsob na jej zvýraznenie. Aj v ďalšom doklade autora *Chlapci dobehli na líku, kde boli naši hodinky* možno ten istý komunikačný zámer dosiahnuť pomocou temporálneho adverbia napr. v podobe *Chlapci dobehli na líku, kde predtým naši hodinky*. Pravdou však je, že antepreteritum má inú funkciu než prèteritum, aj keď je prèteritom aspoň čiastočne zastupiteľné.

Aj pri futúre autor podrobne sleduje jeho rozmanité funkcie, keď sa „pomkyna“ časové východisko: pravdepodobnosť, podmieku, odhad (*Podľa šiat to budú sestry*), konfrontáciu,

rozhorčenosť (*A ešte ti bude z domu odvláčať!*), označovanie deja, ktorý nemožno uskutočniť (*Akože ti bude robiť takuo staruo*). Sú to presné pozorovania, ktoré by však bolo bývalo treba doplniť o novší materiál.

Z toho, čo sme uviedli o knihe G. Horáka *Slovesné kategórie osoby, času, spôsoby a ich využitie* je zrejmé, že sa v nej nájde množstvo detailných analýz kategórií slovenského slovesa. Sú tu dôležité údaje o ich fungovaní, predstavené v jemných nuansách a odstupňovaniach i špecifických použitíach. Je to napokon dôkaz o bohatých potenciách a rozmanitých možnostiach nášho národného jazyka. Predložený výklad si však nevyhnutne vyžaduje doplňujúcu analýzu, ktorá by odrážala aj najnovší stav súčasnej slovenčiny.

Slavo Ondrejovič

ĐURČO, P.: *PROBLEME DER ALLGEMEINEN UND KONTRASTIVEN PHRASEOLOGIE. AM BEISPIEL DEUTSCH UND SLOWAKISCH*. Heidelberg, Julius Gross Verlag 1994. 222 s.

Pri konfrontácii nemeckej a slovenskej frazeológie Peter Ďurčo využíva originálnu metódu: neporovnáva frazeológiu ako celok ani neskúma vybrané tematické skupiny, ako je to v mnohých publikovaných prácach (napr. somatická frazeológia, využívanie farieb vo frazeológii), ale vychádza z jednotlivých charakteristík frazém. To, prirodzene, vyžaduje najprv tieto charakteristiky vymedziť a analyzovať. Pri tejto analýze sa autor opiera o formálne kritérium viacčlennosti, ďalej skúma kritérium ustálenosti a cez kritérium motivovanosti dochádza k zdanlivo univerzálnemu kritériu anomálnosti. Nedotýka sa kritéria obraznosti, resp. figuratívnosti a expresívnosti, ktoré mnohí bádatelia pokladajú za prvotné. P. Ďurčo s prehľadom komentuje názory jednotlivých bádateľov a vždy pripája aj svoj postoj. Pri vlastnej konfrontácii tiež začína s viacčlennosťou frazém (konštatuje napr. prevyšujúci podiel kompozít v nemčine, čo, pravda, nie je nič prekvapujúce). V ďalšom skúma ustálenosť, ale najväčšiu pozornosť právom venuje kritériu motivovanosti. Tu už pripája aj kritérium obraznosti, resp. figuratívnosti. V tejto súvislosti uvádza paralelné skupiny (označované ako taxonómie) substantívnych a slovesných frazém s vyznačením výskytu.

Táto kapitola — konfrontačná vo vlastnom zmysle — je však kompozične nevyvážená. Nielenže sa tu neuvádzajú slovenské hodnoty v taxonómii adjektív, ale podrobnejšie sa analyzujú len kompozitá. Ba kapitola sa končí porovnávaním slovenčiny a ruštiny.

Treba však povedať, že sémantické analýzy sú premyslené a spoľahlivo dokumentované. Napr. pri analýze substantíva *Kopf* kriticky komentuje spracovanie G. Wahriga, ktorý z jednástich významov až sedem charakterizuje ako figuratívne významy, potom porovnáva spracovanie v dvoch nemeckých a dvoch slovenských slovníkoch a konštatuje, že pri týchto spracovaniach nevidieť nijakú spoločnú základňu. Autor sám využíva také kritériá ako priama/nepriama referencia, konkrétnosť/abstraktnosť denotátu a predovšetkým na ich základe člení sémantickú štruktúru slova *Kopf* na časť denotatívnu, metonymickú, synestetickú a metaforickú. Nie je však dosť jasný zmysel tohto členenia pre členenie frazém, lebo tie uvádza v uvedenej klasifikácii len okrajovo.

Oveľa väčšiu pozornosť venuje frazémam pri analýze sémantickej štruktúry slovesa *sagen*, kde pri každom význame uvádza aj príslušné frazémy (prírodné, ak jestvujú). Podrobná je aj analýza adjektíva *scharf*. Dobre tu rozlišuje materiálnu a abstraktnú oblasť, resp. fyzickú a mentálnu oblasť, pričom však len vo fyzikálnej oblasti upozorňuje na synestéziu. K názoru, že základom významovej štruktúry a synestézie adjektíva *scharf* je sloveso *schneiden*, resp. jeho významová štruktúra, však treba poznamenať, že aj toto sloveso má rozličné významy a s nimi súvisiace frazémy, takže sotva možno odôvodnene tvrdiť, že od základného významu slovesa *schneiden* sa odvíjajú všetky významy a synestézie adjektíva *scharf*. Účelnejšie by bolo hľadať paralely medzi sémantickou štruktúrou slovesa *schneiden* a adjektíva *scharft*.

Tretia kapitola Ďurčovej knihy — venovaná problematike používania frazeológie — je závažným príspevkom k všeobecnej teórii frazeológie. Jej podstatu tvorí opis experimentálneho výskumu používania frazém. Po rozbere štyroch základných kategórií uplatňovaných v tejto oblasti, t. j. v oblasti mentálnej reprezentácie figuratívneho jazyka — je to vývinová, dvojstupňová, evokačná a lexikálna teória — P. Ďurčo opisuje svoj experiment, predstavuje jeho výsledky a komentuje ich. Vytýčil si veľmi široký cieľ: získať informácie o individuálnych znalostiach frazeológie a analýzou individuálnych interpretácií získať informácie o tom, ako korelujú vek a zamestnanie s vysvetľovacou stratégiou. Okrem toho nastoluje otázku adekvátnosti interpretácií, relevantnosti sémantických štruktúr pre interpretáciu a ešte niektoré ďalšie problémy. Ako vidieť, kladie si značný počet cieľov, ale ich dosiahnutie jednoznačne nekomentuje. Dochádza síce k istej typológii odpovedí, ale nehovorí, čo z nej vyplýva pre silu a platnosť uvedených štyroch teórií. Okrem toho si vôbec nekladie otázku, či dosiahnuté výsledky majú dosah pre konfrontačné štúdium frazém.

V teoreticky dobre fundovanej úvodnej kapitole P. Ďurčo prejavuje vynikajúcu orientovanosť v príslušnej literatúre, dobre vystihuje základné tendencie vo výskume i vo výskumných smeroch. Na jednej strane analyzuje metódy a teoretické základy troch základných škôl (lipskej, pražskej a moskovskej), na druhej strane si všima najmä pokusy a výsledky v oblasti porovnávacej frazeológie. Pritom dochádza k záveru, že konštruovať globálny kontrastívny model je momentálne nereálne, a preto treba ďalej skúmať fungovanie frazém zo všetkých hľadísk.

Napokon ešte dve poznámky. P. Ďurčo pokladá frazému spolu s metaforou a prísloviem za figuratívny jazykový znak, presnejšie za sekundárny jazykový znak. Keby pracoval s pojmom analogickej nominácie, muselo by sa práve z hľadiska sekundárnosti jednoznačnejšie ukázať, ako so sekundárnosťou súvisí figuratívnosť mnohých frazém. Ďalšou nevýhodou je, že hoci dosť podrobne analyzuje jednotlivé kritériá frazeologickej, vo svojich úvahách nedospieva k vlastnej definícii frazémy. Ba ani sa nepokúša nejakým spôsobom systemizovať, resp. hierarchizovať analyzované príznaky: napr. tak, že by na najvyššie miesto kladol figuratívnosť, potom motivovanosť a napokon reprodukovanosť, ku ktorej by pričlenil ustálenosť a viacčlennosť. Prírodné, možná by bola aj iná hierarchia príznakov.

Napriek niektorým kompozičným nevyváženostiam a nedostiahnutostiam treba Ďurčov nový pohľad na podstatu frazeológie i na možnosti jej konfrontačného výskumu pokladať za dobrý príspevok k teórii takej významnej zložky jazyka, akou frazeológia nesporne je.

Ján Horecký

Práca Jany Skladanej *Frazeologický fond slovenčiny v predspisovnom období* je prvou rozsiahlejšou analýzou slovenskej historickej frazeológie. Autorka formuluje teoretické a metodologické východiská diachrónneho prístupu v tejto oblasti, konfrontuje ich so súčasnými teoretickými poznatkami zo synchronného výskumu, aplikuje najprepracovanejšie koncepcie a metódy výskumu, ktoré boli vypracované v historickej frazeológii (V. M. Mokijenko, R. Eckert); rieši tiež praktické otázky lexikografického spracovania historickej frazeológie, pričom načrtáva aj hlavné perspektívy a ďalšie zameranie historickej frazeológie. Nejde tu teda len o zhodnotenie skúseností istej etapy koncipovania historického slovníka, ale prácu možno chápať aj ako východisko pre programový výskum slovenskej historickej frazeológie do budúcnosti.

Na rozdiel od spomenutých autorov sa J. Skladaná nezameriava na spojenie etymologickej a historickej analýzy frazém, ale sústreďuje sa predovšetkým na skúmanie variačnej amplitúdy existujúcich frazém v istom časovom výseku (15. — 18. storočie), pretože za hlavnú otázku historickej frazeológie považuje určenie tzv. identity frazémy, jej hraníc a vlastného významu. Z tohto prístupu sa dá usúdiť, že historická a etymologická analýza sú dva oddeľiteľné prístupy.

V recenzovanej práci sa autorka programovo sústreďuje na druhú fázu frazeologizačného procesu, t. j. na ustáľovanie variantnej pestrosti tzv. štruktúrno-sémantického modelu konkrétnej frazémy. Pri analýze historického materiálu autorka totiž zistila, že hlavnou tendenciou pri ustáľovaní frazém je vývin smerom od ich variantnosti, od väčšieho počtu variantov k ustálenosti, k zachovaniu jedného-dvoch, zriedka viacerých variantov, čo považuje za jednu zo základných tendencií vo frazeológii. Potvrdila tým prvú z piatich téz V. M. Mokijenka o tendenciách vývinu frazém, ktorý, pravda, hovorí aj o opačnej tendencii, a to o vývine od implicitnosti k explicitnosti frazém. Očividne však vo vývine frazém prevláda tendencia v smere od väčšej variability k menšej. Podľa zistení autorky väčšina frazém vznikla z voľných slovných spojení, čo bolo bezprostredne spojené s ohraničením spájateľnosti slov. Túto tézu by bolo potrebné ešte hlbšie overiť a porovnať s inými spôsobmi vznikania frazém, napr. z ustálených slovných spojení, aby sme sa vyhli nebezpečnej možnosti vydávať dôsledok za príčinu.

Zistenia autorky poukazujú na relatívnosť tradičných kritérií pri definovaní frazém v synchronnej frazeológii, ako je ustálenosť, celosť významu, rozčlenenosť formy, expresívnosť, ako aj zdôrazňovanie tzv. neslovnej povahy komponentov frazém, čo ešte donedávna viedlo aj u nás k neproduktívnym úvahám o užšom a širšom chápaní frazeológie.

Dynamiku vývinu frazeológie J. Skladaná zisťuje konfrontáciou historického materiálu so stavom v súčasnom jazyku. Je si samozrejme vedomá toho, že pre poznanie slovenskej frazeológie vo vývinovom aspekte treba naše doterajšie informácie doplniť o ďalšie historické úseky, a to bernolákovské obdobie, štúrovské obdobie, matičné obdobie, martinské obdobie a obdobie vývinu slovenčiny po r. 1918. Aj analýza niektorých frazém ukazuje, že k sémantickému posunu medzi ich skorším a súčasným významom pravdepodobne došlo v medziobdobí, ktoré sa v práci nezachytáva (porov. napr. frazému *mať po chlebe* s historickým významom „stratiť prácu“ a súčasným významom „zle pochodiť“; alebo pri frazéme

prišlo na lámánie chleba zmenu pôvodne náboženskej symboliky na súčasný význam „nastala rozhodujúca chvíľa“ a pod.). Pravda, pre veľkú fragmentárnosť historického materiálu sú výsledky výskumu vo veľkej miere hypotetické, preto treba, ako hovorí autorka, rozšíriť výskum historickej frazeológie o konfrontáciu s frazeológiou iných príbuzných i nepríbuzných jazykov z diachrónneho aspektu.

J. Skladaná rozširuje doterajšie diskusie o frazeologickej variantnosti o problém tzv. historických variantov. Z hľadiska historickej frazeológie ide vlastne o ústredný problém. Historické frazémy majú oveľa väčšiu variabilitu kľúčových komponentov, väčší počet fakultatívnych členov, pestrejšiu syntax, väčšiu rozkolísanosť slovosledu oproti súčasným frazémam, čo mimoriadne sťažuje identifikovanie frazémy v historickom materiáli, určenie jej hraníc, zisťovanie sprievodného okolia, okazionálnych variácií atď. Pri určovaní totožnosti frazém a ich odlišení od synonymných frazém sa autorka opiera o podmienky, ktoré stanovil V. M. Mokijenko, a to o podmienku jednoty vnútornej motivácie frazémy, jej obrazu a o podmienku relatívnej jednoty syntaktickej konštrukcie, v rámci ktorej prebiehajú lexikálne zámény komponentov frazém. Fakt, že veľkej variabilite podliehajú práve kľúčové komponenty a varíruje aj syntaktický základ, čiže sa vlastne mení celková genetická báza variantného radu, núti bádateľa pracovať s kategóriou variantnosti na vyššom stupni abstrakcie, ako je to v prípade skúmania synchronnej variantnosti frazém. Preto treba oceniť, že sa autorka usiluje nájsť ucelený metodologický prístup k riešeniu tohto problému pomocou skúmania tzv. štruktúrno-sémantických modelov. V tejto časti práce by sa však žiadal explicitnejší výklad pojmov štruktúrny variant a štruktúrno-sémantický variant, pretože autorka si nie celkom organicky vyberá za základné klasifikačné kritérium slovnodruhové členenie frazém. Pri štruktúrnej (resp. podľa J. Skladanej aj modelovej) klasifikácii frazém by sa žiadala ich celková inventarizácia, pretože táto časť pôsobí fragmentárne. Okrem toho by sa mala aj historická frazeológia viac odpútať od formálnych, štruktúrnych analýz a orientovať sa skôr na analýzu pomenovacích modelov a jazykových prostriedkov využívaných v procesoch frazeologizácie.

Práca J. Skladanej z histórie slovenskej frazeológie je dôležitým príspevkom k postupnému odstraňovaniu bielych miest v slovenskej frazeologickej teórii, ako aj ďalším dôkazom trpezlivej a programovej individuálnej práce v kolektívnom úsilí o všestranný opis frazeologického bohatstva slovenského jazyka.

Peter Ďurčo

PERNIŠKA, E.: *ZA SISTEMNOSTTA V LEKSIKALNATA MNOGOZNAČNOST NA S.ŠTESTVITELNITE IMENA*. Sofia, Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1993. 276 s.

Autorská a redaktorská práca na mnohonzväzkovom výkladovom slovníku spisovnej bulharčiny, ako aj dlhoročné výskumy v oblasti lexikálnej sémantiky poskytli autorke tejto monografie dobré podmienky skúmať lexikálnu polysémiu podstatných mien a jej systémovú povahu. Jej analýza rozsiahleho materiálu sa opiera o jasne vymedzený metodologický prístup, ktorý vychádza zo širokej znalosti bulharskej a slavistickej literatúry (nie je veľa sla-

vistov, ktorí tak sústavne sledujú aj slovenskú jazykovedu) i západoeurópskej odbornej literatúry. Uvedenej problematike sa venovalo v zahraničnej jazykovede nemálo pozornosti. Všímnime si východiská i výsledky autorkinej analýzy.

Polysémia je druh nominácie. Ide o onomaziologicko-sémantický jav, ktorý spočíva na základných logických kategóriách a zákonitostiach. V nich sa odráža kvalitatívne chápanie javov v rozličných možných vzťahoch (medzi subjektom, objektom a nástrojom, medzi príčinou a dôsledkom, časom, miestom a spôsobom prejavu nejakého príznaku, medzi časťou a celkom, rodom a druhom a medzi všeobecným a jednotlivým). Každý z týchto vzťahov sa uskutočňuje systémom konkrétnych jazykových prostriedkov. Polysémia predstavuje „pomenovací akt prostredníctvom sémantickej zmeny jedného známeho významu v dôsledku zmeny nominatívneho vzťahu medzi znakom, pojmom a skutočnosťou podľa obvyklých pravidiel v synchronnom jazykovom systéme“. Treba určiť kategórie druhu nominácie, aby sa dala porovnať s prvotnou nomináciou a aby sa na základe jej typologických črt určil stupeň systémovosti. Základom výskumu tohto sémanticko-nominačného javu je širšie chápanie lexikálneho významu. E. Perniška interpretuje lexikálny význam podľa koncepcie Ch. Filmora ako kognitívnu scénu. Štruktúra lexikálneho významu predstavuje zložitú predikatívnu celosť sémantických príznakov, ktoré majú kvalitatívnu povahu a sú v syntagmatických vzťahoch; tieto vzťahy určujú rang a aktantnú rolu príznakov. Sémantické príznaky majú svoju hierarchiu. Jadro významu pozostáva z rodových a druhových diferenčných príznakov a jeho periféria z presupozície a konotácie. Najmä jadrová štruktúra sa vykladá v slovníkových definíciách semém a tieto definície sú modelom lexikálnych významov a významových odtienkov. Prizerať treba aj na periférne príznaky, lebo sa podieľajú na utváraní druhotnej (vlastne analogickej — pozn. V. B.) nominácie.

Pomocou takto rozvinutej predikácie možno vymedzovať vzájomné vzťahy medzi semémami a vydeľovať zákonité vzťahy, ktoré sa delia na sémantickonominačné kategórie a typy. Časť z týchto základných pojmov má svoju obdobu v slovtvorných kategóriách. Základné sú dva typy kategórií, prvotné (východiskové) a druhotné, ktoré sa vymedzujú na základe druhotných kategórií. K prvotným kategóriám patria pojmy základová a odvodená seméma, motivačný príznak a onomaziologická báza. Pri jednom slove sa môže uskutočňovať niekoľko postupných nominačných aktov (tzv. sémantickonominačný krok). Pri druhotných kategóriách sa vymedzujú pojmy sémantickonominačná kategória, sémantickonominačný typ a hniezdo. Do sústavy týchto kategórií umožňujúcich polysémiu autorka zavádza pojem spôsob sémantickej nominácie, ktorý má zahrnúť všetky jej prejavy. Rozlišuje dva typy sémantickej nominácie — metonymiu a metaforu. Metonymia a metafora sú v semaziológii dosť všestranne opísané, ale keď sa chápu ako prostriedok nominácie, v ich povahe sa dajú zisťovať nové stránky.

Spomenuté široké chápanie lexikálneho významu ukazuje, že pre metonymiu je príznačný najabstraktnejší vzťah inklúzie (E. Perniška odmieta chápať metonymiu ako logický „prienik“ alebo ako prenášanie na základe „prilahlosti“). Pri tomto spôsobe sémantickej nominácie ide iba o prestavbu v štruktúre sémantických príznakov východiskovej semémy, pri ktorej sa stáva jadrom odvodenej semémy, archisémou niektorý diferenčný alebo periférny príznak a doterajšie archisémy sa stávajú diferenčným motivačným príznakom. Podstatu tohto spôsobu sémantickej nominácie na povrchovejšej rovine odráža synekdocha (pomenovanie časti podľa celku a celku podľa časti). Kvalitatívne sa od metonymie odlišuje metafora

— spôsob sémantickej nominácie, pri ktorom sa vymedzuje (objektívne alebo subjektívne) vzťah medzi pojmami predmetov skutočnosti, t. j. zhoda podľa ich kvalitatívnych, podstatných príznakov. Metafora sa odlišuje od metonymie miestom a vzťahom prieniku medzi základovou a odvodenou semémou. V štruktúre odvodenej semémy sa stáva archisémou príznak, ktorý vo východiskovej seméme neexistoval (napr. *ovca*¹ „zvierat“, *ovca*² „človek“, a diferenčným príznakom sa stáva diferenčný alebo periférny príznak východiskovej semémy. Východisková seméma sa môže rozvíjať niekoľkými sémantickonominačnými krokmi; tak vzniká polysémická štruktúra, ktorá sa prostredníctvom jednotlivých semém začleňuje do čiastkových lexikálno-sémantických systémov (E. Perniška hovorí „o zákone organizácie lexiky podľa [sémantických] polí“). Polysémia, ktorá vznikla sémantickou nomináciou, sa približuje k prípadom sémanticko-slovotvornej polysémie. Vzhľadom na sémantické spojenie cez motivujúci príznak alebo vzhľadom na inkluzívne významy onomaziologickej bázy možno podľa autorky pokladať za deriváty jednej lexémy javy, ktoré sa niekedy hodnotia ako homonymá (napr. *činiteľ* — nástroj, *substancia* — miesto).

Prvotná a druhotná nominácia substantív sa uskutočňuje na základe niečoho známeho. Vzhľadom na vyčleniteľnosť ich nominačných komponentov možno druhotné nominačné postupy kategorizovať a typologizovať so zreteľom na ich produktivnosť. Vo svojej analýze autorka zisťuje charakteristické zhody a rozdiely medzi metonymiou, metaforou a slovotvorbou. „V nominácii sa implikuje to, čo sa v syntagmatike vyjadruje explicitne.“ V súhlase s E. Ginzburgom autorka konštatuje, že slovotvorba je metonymia vyjadrená formálne.

Pokiaľ ide o stupeň systémovosti, najvyššiu systémovosť prejavuje slovotvorba a metonymia; metonymia vytvára sémantickonominačné hniezdo, analogické so slovotvorným hniezdom. Okrem toho v kategóriách metonymie sa dá určiť rad typov, ktoré ukazujú možnosť rovnakého sémantického vývinu pri významovo blízkych slovách (regulárna polysémia). Sémantickonominačný typ predstavuje čisto sémantickú kategóriu. Nižšou zákonitosťou sa vyznačujú metaforické nomináty. Iný systémový ráz má sémanticko-systémová polysémia, pretože mnohé formanty sa vyznačujú vymedzenou sémantikou. Väčšina zistených typov sémantickej nominácie v starobulharskej lexike svedčí o historickej stálosti slovnej zásoby nielen na formálnej, ale aj na sémantickej úrovni. Jednotu jazyka — pri všetkom ustavičnom vývine — zachovávajú nielen významy slov, ale aj zákonitosti ich utvárania. Vymedzené kategórie, typy a všeobecné zákonitosti sémantickej nominácie bulharských podstatných mien umožňujú ich porovnanie s obdobnými lexikálno-sémantickými javmi v slovanských a v iných jazykoch a odhaľovanie univerzálnych zákonitostí sémantiky. Tieto zovšeobecňujúce zistenia majú praktický význam pre lexikografickú prácu. Z druhej strany zas dobre spracované výkladové slovníky poskytujú vhodnú základňu na štúdium polysémie a teórie nominácie.

Hoci sa v monografii pracuje s rozsiahlou literatúrou z okruhu lexikálnej sémantiky, niektoré otázky by bola mohla autorka prehĺbiť využitím daktorých významných kolektívnych diel. Týka sa to napr. klasifikácie sémantických príznakov a vôbec vzťahu gnozeologicko-logických a jazykových prvkov v štruktúre lexikálneho významu (porov. najmä *Probleme der semantischen Analyse*, Berlín 1977). Pohľad na priamu a analogickú (nepriamu) nomináciu by spresnilo uplatnenie onomaziologického retazca (porov. *Dynamika slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny*, Bratislava 1989) a sústavné porovnanie konceptuálnej, obsahovej a formálnej stránky pri analogickej nominácii, ktorá je predmetom recenzovanej

práce. Zdá sa nám, že v rámci polysémie by bolo náležité podrobnejšie diferencovať typológiu lexikálnych významov; popri zmene významového jadra vnútornou prestavbou genericých a diferenčných príznakov (v práci sú dobre postihnuté zhody a rozdiely metonymickej a metaforickej nominácie, ale tieto typy nezahŕňajú všetky druhy analogickej nominácie) by sme mohli vydeliť modifikáciu základového významu zmenou diferenčných príznakov a vzhľadom na kontinuálny vývin sémantickej stavby slovnej zásoby prizeráť aj na prechodné (miešané) významové typy s voľnejším vzťahom medzi semémami (porov. V. Blanár: *Vergleichende Semasiologie*. In: Wiener slawistisches Jahrbuch, 35, 1988, s. 113—122). Pri polysémii typu *A, Ab, Ac, Ad...*, ako aj pri hyperonymách v sémantickom poli (predstavujúcich spoločnú archisému) je archiséma integrujúcim prvkom: teda archiséma má aj rozlišujúcu (porov. s. 42), aj integrujúcu funkciu. Tieto i ďalšie možné pripomienky neznižujú hodnotu originálnej monografie E. Pernišky. Recenzovaná monografia predstavuje cenný vklad do slavistickej lexikálno-sémantickej literatúry.

Vincent Blanár

FILOZOFIA PRIRODZENÉHO JAZYKA. Zostavila, preložila a úvodnú štúdiu napísala M. Oravcová. Bratislava, Archa 1992. 264 s.

Marianna Oravcová sa rozhodla vydať reprezentatívny výber z oxfordskej filozofie v čase, keď sa do centra filozofického výskumu presúva jazyk. Konštatuje to aj S. H u b í k , ktorý vo svojej nedávno vydanéj knihe *K postmodernizmu obratom k jazyku* (Boskovice, Albert 1994) označil toto prúdenie za symptomatické pre postmodernizmus, hoci hlboký záujem filozofie o jazyk siaha do dávnejšej minulosti. Volanie po „reforme“ či náprave jazyka sa príležitostne ozýva od staroveku — jedno z prvých miest tu drží čínsky filozof S ů n - c ' — a neustáva ani v 20. storočí. A to nielen zo strany filozofov, ale aj z tábora tých, ktorí sa zaoberajú jazykom z iného aspektu, ako napríklad Stuart C h a s e či Dwight B o l i n g e r . Pravda, oxfordská škola nechce reformovať jazyk. Hovoriac Rortyho ústami, jazyk sa už nechápe ako zrkadlo ani ako ekvivalent ostatných ľudských činností, ale ako jedna z nich — ako činnosť komplexnej komunikácie. Takto ponímaný jazyk sa nemôže chápať ako uzavretý systém. Mimochodom, týmto smerom sa pohybuje od istého času aj jazykoveda, keď zavrhla deskriptivistický formalizmus a začala sa sústreďovať na otázky komunikácie a významu.

Pretože texty publikované v tomto výbere sú výsledkom filozofického výskumu, treba uvítať, že zostavovateľka pripojila vlastnú rozsiahlu štúdiu *Od metafyziky k filozofii jazyka* (s. 7—33), ktorá uvádza do problematiky aj lingvistov bez hlbších znalostí filozofie. V zornom poli M. Oravcovej figurujú na samom začiatku G. E. M o o r e , B. R u s s e l l i L. W i t t g e n s t e i n . Čitatelia sa dozvedia, ako prišlo k tomu, že ťažisko analytickej filozofie sa po druhej svetovej vojne presunulo z Cambridge do Oxfordu. Do výberu bolo pojatých dvanásť autorov s pätnástimi prácami rozdelenými do štyroch tematických častí — od prvej najvšeobecnejšej kapitoly (s. 35—99) cez časť venovanú referencii a významu (s. 100—160), komunikácii a rečovým aktom (s. 161—194) až po hodnotiacu kapitolu (s. 195—232). Nájdeme tu J. A u s t i n a , P. G r i c e a , P. F. S t r a w s o n a , J. R. S e a r l a

i M. Blacka, čo lingvisti iste ocenia. Jednotlivé príspevky sú usporiadané tak, aby recipient problematiku ľahšie strávil a vytvoril si adekvátnu predstavu o preferovaných tematických okruhoch i o vzťahu oxfordskej školy k tradičnej filozofii. Ústredný problém (pre filozofiu) je, či sú všetky filozofické otázky otázkami jazyka, teda či všetky filozofické otázky majú pôvod v jazyku (s. 26). Ak akceptujeme názor, že myslenie je tesne späté s jazykom, ba je od neho neodlučiteľné, vyjde nám z toho, že problémy filozofie sú vlastne problémami myslenia, čo nie je nijaký prekvapujúci objav. V inej podobe zaznieva tvrdenie tohto druhu, keď G. Ryle píše, že filozofické skúmanie sa od lingvistického odlišuje svojou pojmovosťou, ale pojem vysvetľuje použitím jazykových výrazov, a tak mizne rozdiel medzi gramatikou a filozofiou (s. 27). Aj P. F. Strawson zdôrazňuje, že skutočné použitie jazykových výrazov ostáva jediným a základným spojením so skutočnosťou (s. 27). Tu sa vynára otázka, akú úlohu môže pri riešení filozofickej problematiky jazykovedy zohrať kognitívna lingvistika a či sa na poli jazykovedy vykonalo dosť pre vzájomné porozumenie s filozofiou.

Každá práca zaradená do výberu má vlastný poznámkový aparát. V závere nájdeme stručné biografické a bibliografické informácie o jednotlivých autoroch, výberovú bibliografiu kníh a časopisov a napokon obširné terminologické poznámky, vlastne vysvetlivky určené laikom.

Publikácia nie je iba edičným dielom M. Oravcovej, ale podáva svedectvo aj o jej prekladateľských kvalitách. Anglická filozofická terminológia nie je práve najkompatibilnejšia s našou terminológiou vychádzajúcou z trochu odlišných tradícií a prekladateľských úskalí je viac než dosť. Jedno z nich núka už názov Griceovej práce *Meaning*. M. Oravcová siahla po najvhodnejšom riešení, keď linearizovala obsah na jeho zložky a preložila ho ako *Mienenie a význam* (s. 171). Nevieť, či v preloženom citáte na s. 24 by namiesto slova „objektívov“ nemalo byť *cieľov*. O drobnostiach (správnejšie *Griceova škola* namiesto „Gricova“, s. 24; *referuje o* namiesto „referuje na“, s. 22) nemá zmysel hovoriť. Preklad M. Oravcovej je výborný a knihu treba odporučať do pozornosti lingvistom i filozofom -- nielen z tohto hľadiska, ale aj z hľadiska zaradených prác a v neposlednom rade aj pre zostavovateľkinu úvodnú štúdiu.

Viktor Krupa

ŠTEKAUER, P.: *ESSENTIALS OF ENGLISH LINGUISTICS*. Prešov, Slovacontact 1993. 143 s.

Štekauerova kniha nie je obyčajná gramatika či učebnica angličtiny, ako by sa mohlo zdať podľa skromného titulu. V skutočnosti sa autor pokúsil načrtnúť úvod do štúdia anglistiky a čiastočne aj do všeobecnej lingvistiky, prinajmenej do najnovších dejín jazykovedy, ktoré sa píšú od vystúpenia Ferdinanda de Saussura.

V úvodnej kapitole (s. 1—14) autor zoznamuje čitateľov s históriou angličtiny od 5. storočia, keď Britániu začali osídľovať germánske kmene. Vývin anglického jazyka sleduje v tesnej spätosti s historickými udalosťami, ktoré formovali tvár Británie. Jazyk reflektuje tieto okolnosti najmä v slovnej zásobe ako vrstvy keltských, latinských, gréckych, škandinávskych a francúzskych slov. Ostatné vplyvy sú vcelku okrajové.

Štekauerova charakteristika anglickej slovej zásoby je výstižná. V prípade gréckych prvkov by azda bolo potrebné konštatovať, že ich značná časť prenikla do angličtiny nie priamo, ale prostredníctvom latinčiny (porov. s. 4).

Pri opise vývinu gramatického systému sa poukazuje na celkovo tendenciu k simplifikácii morfológie. P. Štekauer tu poznamenáva, že väčšina kmeňov staroanglických jazykov sa vyznačovala veľmi hmlistým významom i použitím, kým hmla sa postupne vyjasňuje. V modernej angličtine je jednoznačnejšia (s. 10). Azda by bolo presnejšie špecifikovať, že hmla v staroanglických koncoch je hmlistá iba nám, ale nie tým, ktorí tento jazyk v staroveku používali. Prírodnene pôsobila tu tendencia k eliminácii nepravidelnosti morfológie — spolu s otvorenosťou angličtiny cudzím lexikálnym prvkom, ktorá dokonca hovorí o historickom procese pripomínajúcom pidžinizáciu.

V druhej kapitole (s. 15—24) autor načrtol charakteristiku spisovnej angličtiny a jej zemepisných variantov. Sú to cenné informácie. Autor uvádza i niektoré vlastnosti nespisovnej angličtiny. Opisuje typické príznaky britských teritoriálnych nárečí (severných, stredných a írskych) a podrobnejšie sa zaoberá americkou angličtinou.

Celá tretia kapitola (s. 25—43) je zameraná na fonetiku a fonotaktiku angličtiny. Z praktického hľadiska je dôležitá časť o fonetickej transkripcii. Patrí tu i charakteristika fonológie, ktorá rozsahom aj obsahom presahuje rámec anglistiky.

Morfológia je predmetom štvrtej kapitoly (s. 44—61). Tu treba osobitne oceniť, že autor pracuje so širokou škálou modálnosti a neuspokojuje sa s tradičnou simplifikáciou tohto zložitého problému. Aj v tejto kapitole podniká exkurzy do všeobecnej lingvistiky.

V piatej kapitole autor podáva ucelený obraz slovej zásoby. Túto kapitolu člení na dve časti, na lexikológiu (s. 62—72) a na slovtvorbu (s. 73—83).

Vo všeobecných pasážach sa P. Štekauer sústreďuje najmä na anglickú a anglistickú vedeckú či odbornú literatúru (napr. C. K. Ogden a I. A. Richards, L. Bloomfield, S. Ullmann, D. Crystal, J. Lyons, V. Mathesius, J. Vachek a i.).

Jazykový znak definuje P. Štekauer ako bilaterálnu jednotku, ktorá je konvenčná a arbitrárna (s. 62). Nezaškodilo by dodať, že v každom jazyku sa vyskytuje istý podiel imitatívnych, ikonických znakov a že na rovine zložených znakov je arbitrárnosť tlmená motivovanosťou. Literatúra o tomto probléme je dostatočne bohatá i v angličtine. P. Štekauer stavia do protikladu lexikálne a gramatické morfémy (s. 64). Teoreticky je to iste adekvátne, ale v konkrétnom jazykovom materiáli jestvuje mnoho prechodných prípadov (napr. stupňovanie, vid). Autor sa podrobne zamýšľa nad kategóriou slova (posudzuje ju na rovine fonologickej, lexikálnej a gramatickej) a charakterizuje štruktúrne vzťahy medzi lexémami v slovej zásobe (homonymiu, polysémiu, synonymiu, antonymiu, hyperonymiu). Pri vysvetľovaní sémantických zmien sa opiera hlavne o S. Ullmanna a priraduje sem i metaforu. Je otázne, nakoľko stačí charakterizovať metaforu len na základe asociácie podobnosti. Pre živú básnickú metaforu je príznačné, že podobnosť je tu podávaná ako totožnosť. Pri lexikálnej metafore vlastne ide už len o motivovanosť, ktorú však možno oživiť (s. 69—70).

Ukazuje sa, že aj napriek kritike komponentová analýza zostáva užitočným nástrojom sémantickej analýzy (s. 71—72). Výhrady smerujú najmä proti vyumelkovanosti a subjektívizmu niektorých sémantických komponentov, ako sa s nimi občas stretávame v niektorých prácach.

Druhá časť tej istej kapitoly sa koncentruje na slovotvorbu s veľmi silným dôrazom na všeobecnú lingvistiku a metódy výskumu. Značné problémy spôsobuje rozlišovanie kompozít a voľných slovných spojení. Sémantické kritériá sa nezdajú absolútne spoľahlivé a nemožno sa uspokojiť s tvrdením, že zložené slovo označuje jediný objekt mimojazykovej skutočnosti. Ani formálne kritérium nepomôže, najmä nie v jazykoch, ktoré nemajú flexiu. Isté je aspoň jedno: čím dlhšia je sekvencia morférov, tým menší zmysel má pokladať ju za jedno zložené slovo.

V šiestej kapitole (s. 84—99) sa P. Štekauer venuje syntaxi. Popri klasických otázkach syntaxe vety **zdôrazňuje** úlohu aktuálneho vetného členenia, intonácie a rytmu — v angličtine je to **mimoriadne** citlivá a prakticky dôležitá otázka.

V záverečnej siedmej kapitole (s. 100—130) P. Štekauer podáva výstižný a zhustený prehľad modernej jazykovedy približne od de Saussura, hoci prihliada aj na predchodcov štrukturalizmu. Škoda, že v subkapitolke o pražskej lingvistickej škole neuviedol aj jej slovenských stúpcov (L. Nováka, E. Paulinyho, J. Ružičku), hoci sú mu z pochopiteľných dôvodov bližší tí, ktorí pracovali s anglickým jazykovým materiálom (V. Mathesius, J. Vachek). Nezabudol na charakteristiku amerického deskriptivizmu a transformačnej generatívnej gramatiky, ktorá však na lingvistickej scéne už dávnejšie nedominuje.

Štekauerovu príručku možno vrelo odporúčať všetkým anglistom, ale aj študentom angličtiny, ktorí sa chcú zoznámiť so základmi všeobecnej jazykovedy.

Viktor Krupa

KRONIKA

ČINORODÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM PROFESORA JÁNA HORECKÉHO

Už piaty rok je univerzitný profesor Ján Horecký, DrSc., na svojom kmeňovom pracovisku v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (pracoval tu v rokoch 1943—1990) fyzicky prítomný len sporadicky. Od sedemdesiatky r. 1990 je to vari jediná „formálna“ zmena v jeho živote, lebo vedecky aj pedagogicky pracuje rovnako aktívne ako po celý svoj doterajší život. „Predjubilejný“ rok 1994 bol pre J. Horeckého hádam ešte významnejší ako ten jubilejný: 50 rokov po prvej promócií na Filozofickej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity v Bratislave (2. mája 1944) ho čakala druhá promócia (26. októbra 1994), keď mu Vedecká rada Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach udelila čestný titul *doctor honoris causa* v odbore všeobecná jazykoveda a ocenila tak jeho vyše tridsaťročnú prácu pre Filozofickú fakultu UPJŠ v Prešove (pôsobí tu externe od r. 1964 doteraz, v posledných rokoch aj na tamojšej pedagogickej fakulte). V ďakovnom prejave, ktorý J. Horecký pri tejto príležitosti predniesol, sa azda skrýva aj „správny kľúč“ na pochopenie jeho života a diela ako „služobníka jazyka“.

Univerzalizmus latinčiny ho ako jej absolventa doviedol k vede a láska k jazyku vedy zasa k priekopníckej a zakladateľskej práci v oblasti terminológie. V rokoch 1945—1970 sa mu podarilo získať desiatky popredných odborníkov na tvorenie a dotváranie slovenskej odbornej terminológie, založiť viac ako 30 terminologických komisií a vydať desiatky terminologických slovníkov. Niekedy to vyzerá tak, ako by sa táto obrovská práca J. Horeckého pre rozvoj modernej slovenčiny primerane nedoceňovala. Vari preto, že mu nešlo o hľadanie „perál/periel“, ale o bezporuchové fungovanie slovenčiny v odborných, ale aj v ďalších komunikačných sférach? Alebo preto, že mu nešlo „o jazykový poriadok“, ale o systém a jeho fungovanie? Práca J. Horeckého má aj svoj jazykovokultúrny rozmer: je založená na kultivovaní komunikácie modernej slovenčiny konca 20. storočia a nezanedbáva ani tolko proklamovanú „tradíciu“. Stačí si len pozrieť, kolko domácich ekvivalentov navrhol namiesto preberaných výrazov. Keby sa tak zozbierali všetky návrhy J. Horeckého, iste by vznikol zaujímavý a rozsiahly slovník modernej slovenčiny, v ktorom by bol plasticky aj dynamicky zachytený vývin jej slovnej zásoby za posledných päťdesiat rokov. Napokon J. Horecký stále patrí medzi najčastejších prispievateľov do časopisu *Kultúra slova*, do rubriék vo *Večerníku*, v *Nedeľnej Pravde* a v ďalších periodikách. Predovšetkým zásluhou práce v oblasti terminológie sa J. Horecký bezpochyby stal najznámejším jazykovedcom/vedcom a reprezentantom slovenskej lingvistiky vo vedeckej komunite na Slovensku aj v zahraničí.

Keďže podľa zvyklostí bibliografia prác J. Horeckého vyjde až pri jeho okrúhlym jubileu, formálne pripomíname, že v tomto „päťročí“ sa jeho meno spája s tromi publikáciami.

Je spoluautorom *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991) a *Encyklopédie jazykovedy* (1993); v Prešove mu z príležitosti jubileí vydali anglický výber z jeho slovotvorných prác zo 70. rokov *Semantics of derived words* (1994). Dodajme, že J. Horecký naďalej rozvíjal „svoje“ témy: systémový základ jazykovej komunikácie, jazykové vedomie a jeho typy, výpovedné akty, základné otázky počítačovej lingvistiky, ale aj problematiku textu a štýlu (rečnicky štýl, text argumentačný, politický, encyklopedický, rozprávačský, výpovedná „silá“ inzerátov a i.), problematiku preberania slov a ich adaptácie, no najmä hľadanie domácich výrazov. Šírka vedeckých záujmov J. Horeckého je taká rozsiahla — od synergetiky po svet Jána Hollého —, že sa dá skôr povedať, ktorej oblasti sa nevenoval. J. Horecký je naďalej najaktívnejším recenzentom nových kníh, a to nielen jazykovedných, ale z najrozmanitejších vedných odborov: nielen z filozofie, dejín a literatúry, ale aj zo športu, vinárstva, počítačov i „bratislavského polosveta“ a mnohých ďalších. Nevšima si pritom len otázky jazykovej správnosti, ale predovšetkým funkčnú primeranosť, presnosť, komunikačnú úspešnosť. J. Horecký rovnako aktívne a spofahlivo pracuje v rozličných obhajobných komisiách, v redakciách, vystupuje na konferenciách.

Za tridsať rokov, čo som mal možnosť pracovať v blízkosti J. Horeckého, ani raz som od neho nepočul povedať „nie“, „nemôžem“, „nestihnem“, „to sa nedá“. A nielenže neodmietol, ale vždy urobil aj poradil. Pritom aj sám by mohol sem-tam cítiť daku krivdu. Napríklad bratislavská filozofická fakulta pred viac ako dvadsiatimi rokmi odmietla jeho návrh na založenie katedry všeobecnej jazykovedy (dodnes ju nemá). Pri návrhoch na akademikov, medzi ktorých J. Horecký svojím dielom bezpochyby patrí, často dostávali prednosť režimisti, nie špecialisti. Ale J. Horecký sa nad všetko povzniesol, statočne vykonával a vykonáva svoju prácu. Čas sa nedá zastaviť (J. Horeckému sa začal odmeriavať 8. januára 1920 v Stupave), ale vrchovato naplní áno. Takže pevné zdravie po ďalšie jubileá aj polojubileá, pán profesor!

Ján Bosák

PROFESOR FRANTIŠEK MIKO SEDEMDESIATPÄTROČNÝ

Vedeckú a pedagogickú činnosť prof. PhDr. Františka Mika, DrSc., zhodnotil Š. Ondruš pri jeho päťdesiatke v *Jazykovednom časopise* r. 1970 (s. 227—228). Poukázal najmä na jeho vedecké práce: dve z oblasti jazykovedy (*Rod, číslo a pád podstatných mien* [1962] a kapitola o podstatnom mene v *Morfológii slovenského jazyka*, 1969) a jednu z oblasti štylistiky či teórie literatúry (*Estetika výrazu*, 1969). Treba dodať, že už v tomto období dosiahol F. Miko vedeckú hodnosť doktora vied. Do tohto obdobia však treba zaradiť aj monografiu *The Generative Structure of Slovak Sentence*, hoci vyšla až r. 1972. V nej sa zreteľne prejavuje Mikov odklon od klasických jazykovedných metód a príklon ku generatívnej teórii, lepšie povedané, k samostatným teoretickým úvahám.

Od r. 1970 sa životné jubileá F. Mika v *Jazykovednom časopise* nepripomínajú. Súvisí to predovšetkým s jeho odchodom z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV na literárno-vedné a pedagogické pracoviská, kde dostal aj vedeckú hodnosť doktora vied aj vedecko-pedagogickú hodnosť profesora v odbore teória literatúry, ale aj s jeho novou orientáciou, ktorej prvým výrazom je monografia *Estetika výrazu*, resp. vypracovanie systému výrazových kategórií, ako aj s inšpiratívnou činnosťou na nitrianskom pracovisku literárnej komunikácie.

Nepochybne si však treba pripomenúť sedemdesiate piate narodeniny F. Míka (nar. 13. 4. 1920 v Lipanoch). Lebo napriek pretrvávajúcej primárnej orientácii na teóriu literatúry nikdy sa nevzdával svojich jazykovedných východísk. Vidieť to najmä na dvoch základných jazykovedných smeroch tohto „literárnovedného“ obdobia: na teórii vety a na všeobecných úvahách o vzťahu langue—parole.

Zárodky Mikovej teórie vety možno vystopovať už v spomenutej monografii o štruktúre vety, kde svoju analýzu síce zakladá na bezprostredných zložkách (immediate constituents), ale vhodne ich charakterizuje morfológickými kategóriami. V ďalších úvahách sa k tejto problematike vracia niekoľko rás, takže vetnú štruktúru predstavuje v niekoľkých variantoch: *Súčasná jazykoveda a možnosti modernizácie jazykového vyučovania* (zborník K modernizácii vyučovania slovenského jazyka, 1980), *Veta ako semiotická jednotka* (zborník Znak, systém, proces, 1987), *Veta ako semiotická jednotka* (Jazykovedný časopis, 1986), *Veta ako štruktúrna jednotka* (Jazykovedný časopis, 1986). Už aj z miesta publikovania vidieť, z koľkých hľadísk F. Míko pristupuje k svojej analýze.

Súhrnne formuloval svoje postoje v anglickej verzii *The Sentence as a Text Unit* v zborníku Praguiana 1945—1990 r. 1994. Na rozdiel od generativistov k analýze vety nepristupuje z povrchovej štruktúry reprezentovanej vzťahom medzi bezprostrednými zložkami, ale akosi zhora, z textu, resp. z faktu, že text reprezentuje istý úsek reality, istú komunikačnú situáciu. Preto za základnú jednotku pokladá fakt, t. j. semiotickú realizáciu, semiózu faktu. Spojenie faktu ako myšlienkového jednotky s vetou treba chápať v rámci teórie informácie, lebo vlastná informácia v širšie chápanom celku je jej užší zmysel, t. j. udalosť, výber udalostí. Z týchto hľadísk prvým krokom pri analýze vety musí byť „rozpustenie“ (prepísanie) faktu na faktor a faktum, čiže je tu pravidlo Fakt → Faktor + Faktum. Faktor je ďalej charakterizovaný pravidlom Faktor → index faktorovej funkcie $\wedge$ Vec, pričom tento index je vlastne séma nominatívu a indexom platnosti vecí je séma rodu (plurálu). Podobne pre Faktum je faktovým indexom slovesná osoba a indexom hodnoty Činnosť je čas (spôsob). Takouto analýzou dospieva F. Míko k štyrom systémovým zložkám: veci, vlastnosti, dejú a okolnosti, resp. k ich reprezentácii substantívom, adjektívom, slovesom a adverbium.

S naznačeným postupom analýzy „zhora“, od reality cez text, súvisí aj druhé teoretické východisko F. Míka: to, čo používame a pozorujeme, nie je jazyk, ale reč (čiže hovorené prejavy a písané texty). Preto sa opätovne vracia k dichotómii langue-parole. V štúdiu *Otváranie epistémy langue/parole. Pokus o diagnózu epistémy* (Jazykovedný časopis, 1993) sebareflexívne vyznačuje cestu, ktorou dospel k tomuto záveru. Treba pripomenúť, že tým sa zapojil do radu teoretických úvah zameraných proti jednostrannému zdôrazňovaniu langue (pri jazykovej komunikácii i pri jazykovednom výskume), proti languizácii jazykovedy a zaradil sa tak do čoraz širšieho okruhu teoretikov horliacich za delanguizáciu, resp. parolizáciu jazykovedy.

Netreba zdôrazňovať, že by bolo viac ako želateľné, aby tieto idey F. Míka širšie prenikli do teoretického myslenia našej jazykovedy. V tomto zmysle želáme F. Mikovi, aby ešte stále mal dosť síl na rozvíjanie svojich myšlienok.

Ján Horecký

KONFERENCIA O SPISOVNEJ SLOVENČINE A JAZYKOVEJ KULTÚRE

V dňoch 27. – 29. októbra 1994 usporiadal Jazykovedný ústav L. Štúra SAV v spolupráci s Maticou slovenskou v Budmericiach konferenciu o spisovnej slovenčine a jazykovej kultúre. Konferencia mala formu okrúhleho stola, pracovníci ústavu pripravili zborník konferenčných materiálov so vstupnými slovami do jednotlivých tematických okruhov. Na konferencii mali výraznú prevahu pracovníci ústavu, prítomná bola menej početná skupina z vysokých škôl a z Matice, 2 zástupcovia rozhlasu, 2 zástupkyne vydavateľstiev, jeden významný prekladateľ, nijaký spisovateľ ani novinár; chýbali aj niektorí jazykovedci. Konferencia sa konala až päť rokov po novembri 1989, čo bolo objektívne podmienené tým, že celý ústav viac ako dva roky chystal XI. medzinárodný zjazd slavistov r. 1993, prezentáciu slovenskej jazykovedy „navonok“, a tak nezvýšil čas na posúdenie vnútornej, internej situácie, ktorá sa za päť rokov radikálne zmenila.

Cieľom konferencie bolo — ako to povedal na úvod riaditeľ JÚLŠ SAV J. D o r u ľ a — „posúdiť stav jazykovej kultúry pri používaní spisovného jazyka vo verejných prejavoch (šťastí aj v umeleckej tvorbe) vo viacerých spoločensky závažných oblastiach verejného styku a hľadať možnosti a spôsoby nápravy, zlepšenia jazykovej kultúry, resp. hľadať aj možnosti, ako zabezpečiť rešpektovanie normy a platnej kodifikácie spisovného jazyka“. Vstupné slová — tradičné referáty — v jednotlivých okruhoch predniesli F. K o č i š *Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry v súčasnej komunikácii*, J. B o s á k *Teória spisovného jazyka v aktuálnom slovanskom kontexte*, S. O n d r e j o v i č *Sociolingvistika a jazyková kultúra*, I. R í p k a *Vzťah spisovnej slovenčiny a nárečí z aspektu jazykovej kultúry*, M. P i s á r č i k o v á *Jazyk súčasnej prózy a jazyková kultúra*, K. B u z á s s y o v á *Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra*, M. P o v a ž a j *Súčasný stav jazykovej kultúry*. Vzhľadom na to, že boli k dispozícii dosť rozsiahle konferenčné materiály (vyše 60 strán) a zborník z konferencie by mal vyjsť do konca r. 1995, môžeme konferenciu s polročným odstupom hodnotiť skôr úvahovo a diskusne než referenčne.

Ako vidieť aj z tém vstupných referátov a potom aj z ďalších príspevkov a vystúpení, na konferencii sa predstavili dva prúdy: starý známy tradičný a novší sociolingvistický. Objektívne dodajme, že prevažoval prvý prúd, kým druhý akoby sa v slovenskej lingvistike nebral patrične do úvahy, či už z neochoty poznať aspoň základné princípy a východiská sociolingvistiky, alebo z nejakých iných príčin (ohrozenie „výsostného“ postavenia spisovnej slovenčiny?). Vyznávači a predstavitelia prvého prúdu hovorili „o neuveriteľne katastrofálnej situácii v jazykovom úze“, „o obraze hlbokého úpadku v oblasti jazykového vyjadrovania a rešpektovania normy spisovného jazyka“ v jazyku súčasnej slovenskej prózy, žiadali „presadiť disciplinovaný jazykový prejav“, „rozhodne sa vzoprieť bohemizmom“ a pod.

Cieľom konferencie nebolo vypracovať novú teóriu spisovnej slovenčiny, vychádzalo sa — explicitne aj implicitne — z tých princípov, ktoré sa sformulovali v 60. rokoch (zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 1967). V zhode s touto teóriou ani predmet jazykovej kultúry nevybočil zo svojich hraníc vymedzených „rešpektovaním normy a jej kodifikácie“ a zisťovaním narušania a nerešpektovania normy porovnaním konkrétnych výskytov v úze s kodifikovanými tvarmi v príručkách. Proti nedodržiavaniu normy sa vyzdvihuje obohacovanie jazyka. Keď si vezmeme na pomoc Krátky slovník slovenského jazyka (*obohatiť sa* — „stať sa bohatším, bohatým“: *jeho reč sa obohatila o nové slová*), vidíme, že sa má na mysli pre-

dovšetkým obohacovanie v zmysle zvyšovania počtu. Lenže potom tých odporúčaných slov z beletrie a nárečí je v porovnaní s ostatnými jednotkami veľmi málo. (Ako uvádzame v našom príspevku na s. 31, podľa odhadu poľských lingvistov za 30 rokov pribudlo v poľštine asi 30 000 slov a vyše milióna termínov.) Do úvahy neprichádza ani funkčné obohacovanie (jazyk je „bohatý“ tým, koľko funkcií dokáže plniť a ako účinne), veď ide o slová z komunikačnej sféry, ktorá už nemá predchádzajúcu komunikačnú dominanciu. Má sa pod bohatstvom na mysli pôsobenie na jazykové vedomie? Lenže beletria sa číta čoraz menej, recipienti (najmä mladí), dávajú prednosť **pohodľnejším** a „nenašským“ elektronickým médiám atď.

Ak teda po rokoch a po vykonaní veľkého a užitočného množstva práce v oblasti jazykovej kultúry sa niektorým lingvistom zdá, že je to „hlas volajúceho na púšti“, mali by sme sa všetci zamyslieť, prečo nie je výsledok úmerný vynaloženej námahe. Či tých zopár „hlasov volajúcich na púšti“ nepatrí tým, čo volajú po širšom chápaní kultúrnosti prejavu, po kultivovaní konkrétneho dorozumievania používateľmi, ktorí majú k jazyku aktívny, prípadne profesionálny vzťah (už pred desiatimi rokmi to navrhovala K. Buzássyová). Či namiesto „rozhodného vzpierania sa bohemizmom“ si netreba položiť otázku, prečo sa pár desiatok českých slov tak pevne drží v slovenčine, keď na ich neporovnateľne väčší počet, s ktorým vybojovali úspešný boj puristi v 30. rokoch, si dnešný používateľ ani nespomenie. Otázku „prečo je to tak“ si doteraz položilo len veľmi málo lingvistov. Či aj pri hodnotení anglicizmov (alebo internacionalizmov) musí byť prvoradou úlohou len vyhľadávanie domácich ekvivalentov, keď je tu v hre celý súbor kritérií a faktorov — nominačných, sémantických, štylistických, derivačných, pragmatických, syntagmatických, psychologických a našli by sa aj ďalšie.

Druhého prúdu, ktorý chápe jazyk ako sociálno-komunikačný systém, sa netreba báť, ale pokúsiť sa ho spoznať. Rozhodne takéto chápanie neznamená nijaké „zmenšovanie“ či „pokles“ systémovosti, ale naopak, jej náročnejšie a komplexnejšie vyhľadávanie v zložito a diferencovane štruktúrovanom spoločensťve, v ktorom jazyk funguje. Netreba sa obávať, že spisovný jazyk príde o svoje „výstné“ postavenie (pokladať ho „len“ za podsystem nie je nijaká dehonestácia), keď sa bude posudzovať v rámci celého národného jazyka, naopak, na pozadí ďalších útvarov (foriem, variet) väčšími vynikne jeho prestížne postavenie. Nestrachujme sa o nárečia, iste budú mať svoju funkciu a svojich komunikantov aj v treťom tisícročí. Sociolingvisti priznávajú nárečiam plný status, nedávajú ich do protikladu so spisovným jazykom, rešpektujú ich autonómnosť. Veď práve normativisti tvrdia, že nárečia zaniknú alebo ich „absorbuje“ spisovný jazyk, hoci na druhej strane sú im práve tieto „zanikajúce“ nárečia stále „regulatívom“, príkladom, modelom, zdrojom atď. „oživovania spisovnej slovenčiny“ aj „správneho“ jazykového vedomia.

V čom sa zásadne tieto dva prúdy rozchádzajú, je chápanie predmetu výskumu. Sociolingvisti vychádzajú z reálneho poznania, že jazyk funguje v spoločnosti s diferencovanými komunikačnými potrebami, že reč rovnako ako jazykový systém je determinovaná spoločenskými štruktúrami, že sociálna štruktúra spoločnosti sa odráža v bohatej diferenciácii jazyka. Ontologická heterogénnosť sa nemôže redukovať na chcenú homogénnosť. Po druhé je to rešpektovanie rôznych typov vedomia a postojov používateľov jazyka, ich sociálneho statusu. Používateľ jazyka je nielen „dobrý autor“, 80-ročný „autochtón“ či vytrvalý vypisovateľ do jazykových poradní a rubriek, ale reálny komunikant v čase a priestore.

(Podrobnejšie o sociolingvistickom prieniku do teórie spisovného jazyka, ako aj o hĺbke zapojenia sociolingvistického aspektu do regulačno-kodifikačnej práce hovoril S. Ondrejovič.)

Pravda je, že na konferencii sa priam takto neuvažovalo, niečo viselo vo vzduchu a nezostúpilo, čosi zostalo vo svojej latentnej podobe. Nehľadali sa ani východiská, skôr sa identifikovala súčasná situácia, a to s prevahou tradičného nazerania. Jedno je isté, aj keď sa to nahlas nepovedalo: hlavnú metódu práce v oblasti jazykovej kultúry nemôže suplovať jazyková kritika (tá prichádza vždy „po“), ale formovanie vedomia používateľov spisovnej slovenčiny, lebo súčasná neutešená jazyková situácia je predovšetkým dôsledkom krízy (labilnosti) jazykového (a vôbec spoločenského) vedomia. Bude treba hľadať také prístupy, aby vznikol spoločenský tlak na používateľov slovenčiny, a nespoliehať sa len na „štátny nátlak“ v podobe zákona o jazyku.

Na záver konferencie sa sformulovalo stanovisko rôznym orgánom a inštitúciám, aby venovali viac starostlivosti používaniu spisovnej slovenčiny. Riaditeľ ústavu (ako individuálna osoba) navrhol, aby účastníci konferencie prijali aj odporúčanie štátnym orgánom schváliť zákon o spisovnej slovenčine ako štátnom jazyku. Vzhľadom na to, že sa o tejto problematike na konferencii nerokovalo (hovoril o nej na začiatku rokovania len tajomník MS), účastníci konferencie nezaujali k nej stanovisko.

Ján Bosák

AUTORI

Doc. PhDr. Juraj Dolník, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava

PhDr. Vladimír Patráš, CSc., Fakulta humanitných vied Univerzity M. Bela, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., Mariánska 15, 900 31 Stupava

Doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

OZNÁMENIE

1. číslo časopisu má z technických príčin rozsah menší o 16 strán. V 2. čísle bude rozsah o 16 strán väčší. Ďakujeme za pochopenie.

Redakcia

INFORMÁCIE AUTOROM

V súvislosti so zmenenými technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia prijíma príspevky spracované na počítači — textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačennom príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (R. Auty; N. I. Feldman; s. 312. t. j.).

Dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l.

Tvrдый koniec riadku používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Např. Treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (G. Altmann -- V. Krupa); medzery nedávať pri označovaní stranového a číselného rozsahu (s. 3--12; v r. 1886--1889); spojovníky píšeme ako doteraz: T. Slama-Cazacu; sociálno-komunikačný a pod.

Znaky, ktoré textový editor T602 neobsahuje (poľské písmená, praslovanské a pod.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Např.:

#Z = Ż	#z = ź	&Z = Ź	&z = ż
#N = Ń	#n = ń	#L = Ł	#l = ł
#E = Ę	#e = ę	#A = Ą	#a = ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky, ktoré majú byť pod čiarou, používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte ich na príslušnom mieste označiť horným indexom (např. vzniká tým synergický efekt.¹ ktorý . . .), všetky poznámky potom uviesť na konci príspevku v tvare horný index. medzera, obsah poznámky. (Např. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie . . .)

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Do redakcie treba poslať dva vytlačené exempláre príspevku. Po posúdení a redakčnom spracovaní redakcia vráti autorovi jeden exemplár. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovaným textom na diskete 5.25" alebo 3.5".

* * *

V súvislosti s tým, že Jazykovedný časopis je navrhnutý na zaradenie medzi karentované časopisy ISI — Institute for Scientific Information v USA, súčasťou každého príspevku bude záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti. Autor môže podľa svojho uváženia pripojiť resumé aj v inom jazyku.

Ďalšou podmienkou je, aby časopis vychádzal pravidelne. Uzávierka 1. čísla bude preto definitívne 31. 1., uzávierka 2. čísla 31. 5. v príslušnom roku. (Príspevky sa budú prijímať priebežne.)

Bibliografické údaje a citácie treba zatiaľ uvádzať podľa doterajšieho úzu časopisu. (Prípadný upravený návrh uverejníme po dohode s ostatnými redakciami.)

Redakcia si vyhradzuje právo neprijímať príspevok v prípade, keď nespĺňa príslušné formálne náležitosti.

Pri akýchkoľvek nejasnostiach sa treba informovať v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave, tel.: 07/33 17 61—63, klapka 132.

Соколова, М.: Семантика глагола и глагольный залог. Я. Горещки	44
Горак, Г.: Глагольные категории лица, времени, наклонения и их использование. С. Ондрейович	46
Дюрчо, П.: Проблемы общей и сопоставительной фразеологии. На примере немецкого и словацкого языков. Я. Горещки	48
Складана, Я.: Фразеологический фонд словацкого языка в доинтературный период. П. Дюрчо	50
Пернишка, Э.: Лексическая многозначность имен существительных и ее системный характер. В. Блапар	51
Философия естественного языка. В. Крупа	54
Штекауэр, П.: Основы английского языкознания. В. Крупа	55

Хроника

Активный жизненный юбилей профессора Яна Горещкого. Я. Босак	58
Профессор Франтишек Мико 75-летний. Я. Горещки	59
Конференция по проблемам словацкого литературного языка и языковой культуры. Я. Босак	61

CONTENT

Juraj Dolník: The Preference Aspect of Speech Acts	3
Vladimír Patráň: Conflict of Commerciality and Creativity in Common Communication	12

Discussion

Ján Horecký: On the Content, Form, and Function of the Morpheme	17
---	----

Review Articles

Ján Bosák: Literary Languages in Motion: Description Problems	23
Ján Horecký: Language Situation in France	37

Book Reviews

Furdík, J.: Derivational Motivation and Its Language Functions. By J. Dolník	42
Sokolová, M.: Semantics of the Verb and Voice. By J. Horecký	44
Horák, G.: Verbal Categories of Person, Time, Mood and Their Using. By S. Ondrejovič	46
Ďurčo, P.: Problems of General and Comparative Phraseology. (German and Slovak). By J. Horecký	48
Skladaná, J.: Phraseological Word-stock of the Slovak Language before its Standardization. By P. Ďurčo	50
Perniška, E.: Lexical Polysemy of the Substantives and its Systematic Character. By V. Blaňar	51
Philosophy of Natural Language. By V. Krupa	54
Štekauer, P.: Essentials of English Linguistics. By V. Krupa	55

Chronicle

Active Anniversary of Professor Ján Horecký. By J. Bosák	58
Professor František Miko Seventy-five Years Old. By J. Horecký	59
A Conference on the Slovak Literary Language and Language Culture. By J. Bosák	61

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 46, 1995, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Mária Šimková

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., doc. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., člen korešpondent Ján Kačala, prof. PhDr. Rudolf
Krajčovič, DrSc., prof. PhDr. Ábel Král, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef
Mistrík, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Ivor Ripka, CSc., prof. PhDr. Ján Sabol,
DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc., PhDr. Mária Šimková

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Vladimír Radík

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000
München, Germany

Ročné predplatné Sk 58,-, jednotlivé číslo Sk 29,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j.
343-RPP/94.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1995